

**T.C.
BÜLENT ECEVİT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI**

Yüksek Lisans Tezi

**ZONGULDAK KARABÜK BARTIN İLLERİNDE
MUTLULUK EKONOMİSİNİN KARŞILAŞTIRMALI
ANALİZİ**

Alper Şık

Zonguldak 2016

**T.C.
BÜLENT ECEVİT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI**

Yüksek Lisans Tezi

**ZONGULDAK KARABÜK BARTIN İLLERİNDE
MUTLULUK EKONOMİSİNİN KARŞILAŞTIRMALI
ANALİZİ**

**Hazırlayan
Alper Şık**

**Tez Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. Deniz Şükrüoğlu**

Zonguldak 2016

T.C.
BÜLENT ECEVİT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüzün İktisat Anabilim Dalında 135282102011 numaralı Alper ŞIK'ın hazırladığı “Zonguldak Karabük Bartın İllerinde Mutluluk Ekonomisinin Karşılaştırmalı Analizi” konulu DOKTORA/YÜKSEK LİSANS tezi ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarınca 25/08/2016 Perşembe günü saat 10:00’da yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda tezinin onayına OYBİRLİĞİYLE/OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

Başkan_____

Prof. Dr. Hasan VERGİL

Üye_____

Yrd. Doç. Dr. Deniz ŞÜKRÜOĞLU (Danışman)

Üye_____

Yrd. Doç. Dr. Ferdi KESİKOĞLU

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

25/08/2016

Doç. Dr. Ertuğrul YILDIRIM
Enstitü Müdürü

ÖZET

Kurum : BEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı
Tez Başlığı : Zonguldak Karabük Bartın İllerinde Mutluluk Ekonomisinin Karşılaştırmalı Analizi
Tez Yazarı : Alper ŞIK
Tez Danışmanı : Yrd. Doç. Dr. Deniz ŞÜKRÜOĞLU
Tez Türü, Yılı : Yüksek Lisans Tezi, 2016.
Sayfa Adedi : 115

Mutluluk kavramı son yıllarda iktisadi çalışmalarda gittikçe artan öneme sahip bir konudur. Davranışsal iktisadın bir alt dalı olarak bilinen mutluluk konusu ile ilgili yapılan çalışmalarda mutluluğu etkileyen sosyodemografik ve ekonomik faktörler incelenmektedir. Bu çalışmada, TR81 Düzey II bölgesinde mutluluk düzeyini etkileyen sosyodemografik faktörler sıralı lojistik regresyon yardımıyla araştırılmıştır. Analiz için, TÜİK 2013 Yaşam Memnuniyeti Araştırması verileri kullanılmıştır. Mutluluk değişkeninin bağımlı değişken olduğu analizlerde her il için farklı bağımsız değişkenler seçilerek analiz yapılmıştır. Yapılan analizler sonucunda Zonguldak ve Karabük illerinde kadınların, kırdaki yaşayan bireylerin ve son bir yıl içinde araba alanların mutlu olma olasılığı daha yüksek çıkmıştır. Karabük'te yaş ile mutluluk arasında literatüre uygun olarak U biçiminde bir ilişki vardır. Karabük'te mutlu olma olasılığı medeni durum değişkeni için yüksekten düşüğe sıralandığında evli, eşi ölen, hiç evlenmeyen ve boşanan birey sıralaması şeklindedir. Elde edilen analiz sonuçları literatürdeki çalışmalar ile örtüşmektedir. Diğer bağımsız değişkenler ise sadece bu çalışmaya özgü olarak seçilen değişkenlerdir. Bu durum konu hakkında yeni yapılacak çalışmalar için yol gösterici niteliktedir.

Anahtar Kelimeler: Davranışsal İktisat, Mutluluk Ekonomisi, Easterlin Paradoksu, Sıralı Lojistik Regresyon

ABSTRACT

Institution : BEÜ Institute of Social Sciences, Department of Economics
Title : Comparative analysis of the economics of happiness in Zonguldak Karabük Bartın cities
Author : Alper ŞIK
Adviser : Asst. Prof. Dr. Deniz ŞÜKRÜOĞLU
Type of Thesis, Year : MSc. Thesis, 2016.
Total Number of Pages : 115

The concept-notion of happiness is an issue that has increasing importance in economic studies in recent years. Behavioral economics affecting happiness in studies related to the subject of happiness known as a sub-branch of demographic and economic factors are examined. In this study, TR81 Level II regions also affect the level of happiness sociodemographic factors were investigated with the help of logistic regression order. For the analysis, TSI Life Satisfaction Survey 2013 data were used. Happiness is the dependent variable in the analysis of variable analysis was conducted by selecting different arguments for each province. The results of the analysis show that possibility of happiness of women in the province of Zonguldak and Karabük and likelihood of individuals living in rural areas, individuals who could afford to buy a car was higher than the others. Accordingly to the literature there is a form (U) of relationship between happiness and age in Karabük. The marital status variable is sorted from high to low in Karabük the probability of being happy: married, his wife died, unmarried and divorced individuals in the form of ranking. This situation is conflicted by the studies in the literature. Other independent variables are only specific variables selected for this study. This case is instructive way for new studies to be carried out on the subject.

Keywords: Behavioral Economics, Happiness Economics, Easterlin Paradox, Ordered Logistic Regression

ÖNSÖZ

Çalışmada, TR81 Düzey II bölgesinde mutluluk ekonomisi araştırılmıştır. TÜİK, 2003 yılından itibaren yaptığı yaşam memnuniyeti anketlerinde genel olarak Türkiye'nin mutluluk düzeyini ve onu etkileyen birçok faktör ile ilgili yapılan çalışmalara önemli katkı sağlamıştır. 2013 yılında yapılan yaşam memnuniyeti araştırması, ilk defa il düzeyinde gerçekleştirilmiş olması nedeniyle çalışmamızda TR81 Düzey II illerinin mutluluğu sıralı lojistik regresyon yöntemi ile ele alınmıştır. Türkiye'de genel olarak mutluluk ekonomisi ile ilgili birçok çalışma yapılmıştır. Ancak il düzeyinde mutluluk ekonomisi ile ilgili çalışmaların sınırlı sayıda olması nedeniyle konunun bu yönüne değinilmiştir.

Çalışmanın amacı, bilimsel araştırma yöntemlerini kullanarak TR81 Düzey II bölgesindeki iller için TÜİK 2013 Yaşam Memnuniyeti anket verileri ile mutluluk düzeylerini etkileyen sosyodemografik faktörleri ekonometrik yönden incelemektir.

Bu çalışmanın ilk gününden son gününe kadar her türlü desteğini, bilgisini ve değerli vaktini bana ayırarak bu çalışmanın oluşmasına en büyük katkıyı sağlayan çok değerli hocam ve tez danışmanım Sayın Yrd. Doç. Dr. Deniz Şükrüoğlu'na, tezimle ilgili yapıcı eleştirilerde bulunarak tezim için önemli katkı sağlayan hocalarım Sayın Prof. Dr. Hasan Vergil'e ve Sayın Yrd. Doç. Dr. Ferdi Kesikoğlu'na, gerekli kaynakları temin etmemi sağlayan ve çalışma konusunda fikir ve görüşlerini esirgemeyen tüm hocalarıma ve tezimin çeviri konusunda yardımcı olan kuzenim Ersin Dereli 'ye ve zorlu süreçte beni teşvik eden ve desteklerini benden esirgemeyen tüm arkadaşlarıma en içten teşekkürlerimi sunarım.

Son olarak yaşamımın tüm aşamasında yanımda olan ve her türlü maddi ve manevi destek veren canım annem Hatice Şık, babam Ramazan Şık ve kardeşim Ayhan Şık'a tüm kalbimle teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
GRAFİK LİSTESİ.....	ix
ŞEKİL LİSTESİ	xi
TABLO LİSTESİ.....	xii
KISALTMALAR.....	xiii
GİRİŞ	1
1. DAVRANIŞSAL İKTİSAT, ORTAYA ÇIKIŞI VE GELİŞİM SÜRECİ.....	4
1.1. Davranışsal İktisat Kavramı	4
1.2. Davranışsal İktisadın Ortaya Çıkışı	6
1.3. Davranışsal İktisadın Gelişim Süreci	9
1.3.1. Klasik İktisatta Davranışsal İktisadın Yeri.....	11
1.3.2. Neo-klasik İktisatta Davranışsal İktisadın Yeri	13
1.3.3. Eski Davranışsal İktisatçılar	14
1.3.4. Yeni Davranışsal İktisatçılar	15
1.4. Davranışsal İktisadın Diğer Bilim Dallarıyla İlişkisi	15
1.5. Davranışsal İktisadın Ele Aldığı Konular	18
1.6. Davranışsal İktisatta Rasyonalite Kavramı ve Sınırlı Rasyonellik	20
2. MUTLULUK EKONOMİSİ	25
2.1. Mutluluğun Tanımı ve Ölçümü	26
2.2. Mutluluk-Ekonomi İlişkisi	30
2.3. Mutluluğu Etkileyen Faktörler	38
2.3.1. Sosyodemografik Faktörler	39
2.3.1.1. Yaş	39
2.3.1.2. Cinsiyet	39
2.3.1.3. Medeni Durum.....	40
2.3.1.4. Eğitim.....	40

2.3.2. Ekonomik Faktörler	41
2.3.2.1. Gelir	41
2.3.2.2. İşsizlik	43
2.3.2.3. Enflasyon.....	43
3. DÜNYADA VE TÜRKİYE’DE MUTLULUK EKONOMİSİ	44
3.1. Dünyada Mutluluk Ekonomisi	44
3.2. Türkiye’de Mutluluk Ekonomisi	49
3.3. Türkiye’de Mutluluğun Yıllara Göre Durumu	54
3.3.1. Genel Mutluluk Düzeyi	54
3.3.2. Yaş Gruplarına Göre Mutluluk	56
3.3.3. Medeni Duruma Göre Mutluluk	58
3.3.4. Eğitim Durumuna Göre Mutluluk	60
3.3.5. İşten Elde Edilen Gelire Göre Mutluluk.....	62
3.3.6. Sağlık Durumuna Göre Mutluluk	62
3.3.7. Bireylerin Mutluluk Kaynağı Olan Kişiler	64
3.3.8. Bireylerin Mutluluk Kaynağı Olan Değerler	65
3.4. TR81 Düzey II (Zonguldak-Karabük- Bartın) Bölgesi	67
3.5. TR81 Düzey II (Zonguldak-Karabük-Bartın) Bölgesinde Mutluluk.....	69
3.5.1. Zonguldak’ta Mutluluk.....	70
3.5.1.1. Cinsiyete Göre Mutluluk	70
3.5.1.2. Yaş Gruplarına Göre Mutluluk	70
3.5.1.3. Medeni Duruma Göre Mutluluk	71
3.5.1.4. Eğitim Durumuna Göre Mutluluk	72
3.5.1.5. Sağlık Durumuna Göre Mutluluk	73
3.5.2. Karabük’te Mutluluk	73
3.5.2.1. Cinsiyete Göre Mutluluk	73
3.5.2.2. Yaş Gruplarına Göre Mutluluk	74
3.5.2.3. Medeni Duruma Göre Mutluluk	75
3.5.2.4. Eğitim Durumuna Göre Mutluluk	76
3.5.2.5. Sağlık Durumuna Göre Mutluluk	77
3.5.3. Bartın’da Mutluluk	77

3.5.3.1. Cinsiyete Göre Mutluluk.....	77
3.5.3.2. Yaş Gruplarına Göre Mutluluk.....	78
3.5.3.3. Medeni Duruma Göre Mutluluk.....	79
3.5.3.4. Eğitim Durumuna Göre Mutluluk	79
3.5.3.5. Sağlık Durumuna Göre Mutluluk	80
4. TR81 DÜZEY II BÖLGESİ MUTLULUK DÜZEYİ SIRALI LOJİSTİK REGRESYON ANALİZİ.....	82
4.1. Lojistik Regresyon Analizi	83
4.1.1. Lojistik Regresyon Türleri.....	86
4.1.1.1. İkili Lojistik Regresyon Analizi	86
4.1.1.2. Sıralı Lojistik Regresyon Analizi	86
4.1.1.3. İsimsel Lojistik Regresyon Analizi	87
4.1.2. Sıralı Lojistik Regresyon Analizi.....	87
4.1.2.1. Sıralı Lojistik Regresyon Analizinde Gizli Değişken Kavramı	88
4.1.2.2. Sıralı Lojistik Regresyon Analiz Modeli	89
4.1.2.3. Paralel Eğriler Varsayımı	90
4.1.2.4. Model Uyum İyiliği Testi.....	91
4.1.2.5. Modelin Yorumlanması	91
4.2. Tahmin Sonuçları	93
4.2.1. Zonguldak İçin Tahmin Sonuçları	93
4.2.2. Karabük İçin Tahmin Sonuçları.....	97
4.2.3. Bartın İçin Tahmin Sonuçları	101
SONUÇ.....	104
KAYNAKÇA	108

GRAFİK LİSTESİ

	<u>Sayfa</u>
Grafik 1.1: Beklenti Teorisi.....	20
Grafik 2.1: Yayımlanan Makale Sayısı.....	31
Grafik 2.2: Kişi Başına Gelir ve Mutluluk (1990).....	32
Grafik 2.3: Gelir ve Mutluluk: Ülke Karşılaştırması	33
Grafik 2.4: Mutluluk ve Kişi Başına Milli Gelir Karşılaştırması	34
Grafik 2.5: ABD’de 1973-2004 Yılları Arasındaki Mutluluk ve GSYİH	41
Grafik 2.6: Türkiye’de Ortalama Mutluluk ve GSYİH (2004-2013)	42
Grafik 3.1: Türkiye İçin Yıllara Göre Mutluluk Düzeyleri.....	51
Grafik 3.2: Türkiye’nin Genel Mutluluk Düzeyi (2003-2015)	55
Grafik 3.3: Türkiye’de Kadınların Mutluluk Düzeyi (2003-2015)	55
Grafik 3.4: Türkiye’de Erkeklerin Mutluluk Düzeyi (2003-2015).....	56
Grafik 3.5: Yaş Gruplarına Göre Mutlu Bireyler (2003-2015).....	57
Grafik 3.6: Yaş Gruplarına Göre Orta Düzey Mutlu Bireyler (2003-2015)	57
Grafik 3.7: Yaş Gruplarına Göre Mutsuz Bireyler (2003-2015).....	58
Grafik 3.8: Türkiye’de Medeni Duruma Göre Mutlu Bireyler (2003-2012)	59
Grafik 3.9: Türkiye’de Medeni Duruma Göre Orta Mutlu Bireyler (2003-2012)	59
Grafik 3.10: Türkiye’de Medeni Duruma Göre Mutsuz Bireyler (2003-2012)	60
Grafik 3.11: Eğitim Durumuna Göre Mutlu Bireyler (2004-2015).....	60
Grafik 3.12: Eğitim Durumuna Göre Orta Mutlu Bireyler (2004-2015).....	61
Grafik 3.13: Eğitim Durumuna Göre Mutsuz Bireyler (2004-2015).....	61
Grafik 3.14: İşten Elde Edilen Gelire Göre Memnuniyet (2003-2015).....	62
Grafik 3.15: Sağlık Durumuna Göre Genel Memnuniyet Düzeyi (2003-2015).....	63
Grafik 3.16: Sağlık Durumuna Göre Kadınların Memnuniyet Düzeyi (2003-2015)	63
Grafik 3.17: Sağlık Durumuna Göre Erkeklerin Memnuniyet Düzeyi (2003-2015)	64
Grafik 3.18: Kadınların Mutluluk Kaynağı Olan Kişiler (2004-2015).....	64
Grafik 3.19: Erkeklerin Mutluluk Kaynağı Olan Kişiler (2004-2015)	65
Grafik 3.20: Kadınların Mutluluk Kaynağı Olan Değerler (2004-2015).....	65
Grafik 3.21: Erkeklerin Mutluluk Kaynağı Olan Değerler (2004-2015).....	66
Grafik 3.22: Zonguldak’ta Cinsiyete Göre Mutluluk	70

Grafik 3.23: Zonguldak'ta Yaş Gruplarına Göre Mutluluk	71
Grafik 3.24: Zonguldak'ta Medeni Duruma Göre Mutluluk.....	72
Grafik 3.25: Zonguldak'ta Eğitim Durumuna Göre Mutluluk	72
Grafik 3.27: Karabük'te Cinsiyete Göre Mutluluk	74
Grafik 3.28: Karabük'te Yaş Gruplarına Göre Mutluluk	75
Grafik 3.29: Karabük'te Medeni Duruma Göre Mutluluk	75
Grafik 3.30: Karabük'te Eğitim Durumuna Göre Mutluluk	76
Grafik 3.31: Karabük'te Sağlık Durumuna Göre Mutluluk	77
Grafik 3.32: Bartın'da Cinsiyete Göre Mutluluk.....	78
Grafik 3.33: Bartın'da Yaş Gruplarına Göre Mutluluk	78
Grafik 3.34: Bartın'da Medeni Duruma Göre Mutluluk.....	79
Grafik 3.35: Bartın'da Eğitim Durumuna Göre Mutluluk	80
Grafik 3.36: Bartın'da Sağlık Durumuna Göre Mutluluk	80
Grafik 4.1: Paralel Eğriler Varsayımının Grafiksel Gösterimi.....	90

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa

Şekil 2.1: Bhutan Krallığı Gayrisafi Mutluluk Endeksi.....	37
--	----

TABLO LİSTESİ

	<u>Sayfa</u>
Tablo 1.1: Tam Rasyonel İnsan ve Gerçek İnsan	21
Tablo 1.2: Rasyonellik İlkesinin Davranışsal İlkeleri ve Psikolojik Temelleri	22
Tablo 2.1: Bhutan Krallığı Gösterge Ağırlıkları	38
Tablo 4.1: Uygulanacak Yöntem Seçim Kriterleri	87
Tablo 4.2: Bağlantı Fonksiyonları	89
Tablo 4.3: Zonguldak İçin Paralellik Varsayımı Testi.....	93
Tablo 4.4: Zonguldak İçin Model Uyum İyiliği Testi	94
Tablo 4.5: Zonguldak İçin Pseudo R^2 Değeri ile Uyum İyiliğinin İncelenmesi.....	94
Tablo 4.6: Zonguldak İçin Sıralı Lojistik Regresyon Analiz Tahmin Sonuçları	95
Tablo 4.7: Karabük İçin Paralellik Varsayımı Testi.....	97
Tablo 4.8: Karabük İçin Model Uyum İyiliği Testi.....	98
Tablo 4.9: Karabük İçin Pseudo R^2 Değeri İle Uyum İyiliğinin İncelenmesi	98
Tablo 4.10: Karabük İçin Sıralı Lojistik Regresyon Analiz Tahmin Sonuçları.....	99
Tablo 4.11: Bartın İçin Paralellik Varsayımı Testi.....	101
Tablo 4.12: Bartın İçin Model Uyum İyiliği Testi	101
Tablo 4.13: Bartın İçin Pseudo R^2 Değeri İle Uyum İyiliğinin İncelenmesi.....	101
Tablo 4.14: Bartın İçin Sıralı Lojistik Regresyon Analiz Tahmin Sonuçları.....	102

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
fMRI	: Fonksiyonel Manyetik Rezonans Görüntüleme
GSMH	: Gayri Safi Milli Hâsıla
GSM	: Gayri Safi Milli Mutluluk
GSYİH	: Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla
İBBS	: İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması
SAS	: Statistic Analysis System
SPSS	: Statistical Package for the Social Sciences
TL	: Türk Lirası
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
WVS	: World Values Survey
YMA	: Yaşam Memnuniyeti Anketi

GİRİŞ

İktisat ve psikoloji iki ayrı bilim dalı olmasına rağmen geçmişten beri bir arada kullanılan kavramlardır. İktisadi çalışmaların matematiksel olarak ifade edilmesinde yaşanan sıkıntılar ve iktisat gibi insan odaklı bir bilimde psikolojik faktörlerin göz ardı edilmesi eksiklik olarak görülmektedir. İktisadi çalışmalarda psikolojik faktörlere yer veren bilim dalı ise davranışsal iktisattır. İktisat ve psikolojik faktörleri bir arada kullanan davranışsal iktisada olan ilgi neo-klasik iktisadın ortaya çıkmasıyla azalmaya başlamıştır. Neo-klasik iktisat ile iktisadi çalışmalarda matematiksel yöntemlerin kullanılması sosyal bilimlerin bu alandaki etkinliğini zayıflatmıştır. Ancak 2002 Nobel ekonomi ödülünün davranışsal iktisat alanında çalışma yapan bir psikolog olan Daniel Kahneman'a verilmiş olması ile ilginin tekrar arttığı görülmektedir. Günümüzde bu konuda yapılan çalışmalar hızla artmaya devam etmektedir.

Mutluluk ve ekonomi ilişkisinin tarihine baktığımızda karşımıza Easterlin ve 1974 yılında yayımladığı makalesi ile literatüre "Easterlin Paradoksu" olarak geçen kavram gelmektedir. Easterlin, gelir ile mutluluk arasında ilişki olduğunu ancak bu ilişkinin uzun dönemde ortadan kalktığını belirtmiştir.

Dünya'da yapılan çalışmalarda ortaya çıkan sonuç mutluluğun kadınlarda erkeklere göre daha fazla olduğu, yaş aralığının genç ve yaşlı bireyler arasında dağıldığı, evli, iş sahibi, çalışan ve eğitim seviyesi yüksek bireylerin diğer bireylerden daha fazla mutlu oldukları şeklindedir. Dünya literatüründe ortaya çıkan bu genel sonuçlar Türkiye içinde geçerli olduğu yapılan çalışmalarda gözlenmiştir.

Çalışmanın amacı, bilimsel araştırma yöntemlerini kullanarak TR81 Düzey II bölgesindeki iller için TÜİK 2013 Yaşam Memnuniyeti anket verileri ile mutluluk düzeylerini etkileyen sosyodemografik faktörleri ekonometrik yönden incelemektir.

Davranışsal iktisat alanında yapılan çalışmalar genellikle mutluluk, diğerkâmlık, ekonomik güven ve oyun teorisi alanlarına yöneliktir. Bu çalışmada davranışsal iktisat içerisinde önemli bir yeri olan mutluluk alt başlığı ele alınmıştır.

Çalışmada TR81 Düzey II Bölgesi illerinin seçilmesinin en önemli sebebi, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üye olabilmek için gerçekleştirdiği İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırmasında Zonguldak Karabük Ve Bartın illerinin aynı kategoride olmasıdır. Diğer bir sebep ise bölge için oluşturulan ZBK (Zonguldak-Bartın-Karabük) Bölgesel Gelişme Projesidir. Başka bir sebep ise bölge illerinin geçmişinin aynı kökene dayanmasıdır. Bölge sadece Zonguldak ilinden oluşurken, 1991 yılında Bartın ve 1995 yılında Karabük'ün ayrılması ile 3 ayrı il olmuşlardır. Bu sebeplerden dolayı, çalışmada TR81 Düzey II bölgesi illeri için analiz yapılmıştır. Böylelikle aynı istatistiki bölge sınıflandırmasına ve aynı geçmişe ait iller arasında ne gibi benzerlikler ve farklılıklar olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır.

Zaman sınırlaması olarak ise TÜİK tarafından anket çalışmasının yapıldığı 2013 yılı temel alınmıştır.

Literatür incelendiğinde mutluluk, yaşam memnuniyeti ve öznel iyi oluş başlıkları altında birçok farklı çalışma yapılmıştır. Türkiye üzerine yapılan çalışmalar genel olarak ya tüm ülkeyi kapsayan ya da bir kurumu kapsayan çalışmalardır. Bu alanda il bazına inerek bölgesel çalışmaların yetersiz olduğu gözlemlenmiştir. Çalışma Türkiye'de TR81 Düzey II bölgesi olarak adlandırılan Zonguldak Karabük ve Bartın illeri için yapılan bölgesel bir çalışma olma özelliği taşımaktadır.

Çalışma dört temel bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, davranışsal iktisat kavramının tanımı, tarihsel gelişim süreci, ortaya çıkışı, diğer bilim dallarıyla ilişkisi, ele aldığı konular ve rasyonalite kavramı gibi temel bilgilere yer verilmeye çalışılmıştır.

İkinci bölüme ilk olarak mutluluk kavramının farklı tanımlarına yer verilerek başlanılmıştır. Mutluluk her birey için farklı bir anlama sahip olduğu için genel bir tanımı mevcut değildir. Mutluluk kavramının ölçümü ise, genellikle bireylere yöneltilen anket çalışması ile gerçekleştirilmektedir. Genellikle 5 likertli bir anket uygulanmakla birlikte 4'lü ve 10'lu çalışmalara rastlamakta mümkündür. Son olarak ise mutluluğu etkileyen sosyodemografik ve ekonomik faktörlerden bahsedilmiştir. Sosyodemografik olarak mutluluğu etkileyen birçok faktör mevcuttur. Çalışmada

yaş, cinsiyet, medeni durum ve eğitim durumu gibi faktörlere yer verilmiştir. Mutluluğu etkileyen ekonomik faktörler ise gelir, işsizlik ve enflasyondur.

Çalışmanın üçüncü bölümü beş alt başlıktan oluşmaktadır. İlk olarak Dünya’da ve Türkiye’de yapılan mutluluk ekonomisi çalışmalarının literatür özetlerine yer verilmiştir. Daha sonra Türkiye genelinde mutluluk düzeyi cinsiyete, yaş aralığına, medeni duruma, eğitim durumuna, gelir aralığına ve sağlık düzeylerine bağlı olarak ele alınmıştır. Ayrıca bireylerin mutluluk kaynakları ve mutluluk değerlerine de yer verilmiştir. Dördüncü kısımda TR81 Düzey II bölgesi hakkında genel bilgilere yer verilmiştir. Son olarak TR81 Düzey II bölgesi illeri için 2013 yılı verilerine göre mutluluğu etkileyen faktörlerden cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim durumu ve sağlık durumu grafiksel olarak gösterilmiştir.

Çalışmanın son bölümünde, TR81 Düzey II bölgesi illeri için mutluluğu etkileyen sosyodemografik faktörler sıralı lojistik regresyon analiz yöntemiyle test edilmiştir. Analiz sonuçlarına baktığımızda, Zonguldak ve Karabük’te kadınların, kırdaki yaşayan bireylerin ve son bir yıl içinde araba satın alanların mutlu olma olasılığı daha yüksek çıkmıştır. Ucuz ürün tüketimine yönelmeyen bireylerin mutlu olma olasılığı diğer bireylere göre her üç ilde de daha fazladır. Karabük’te mutlu olma olasılığı medeni durum açısından yüksekten düşüğe sıralandığında evli, eşi ölmüş, hiç evlenmemiş ve boşanmış şeklinde sıralanmıştır. Yaş ile mutluluk ilişkisi incelendiğinde Karabük’te literatüre uygun bir biçimde U şeklinde bir ilişki vardır. Bu sonuçlar literatürdeki çalışmalar ile benzerdir. Ayrıca çalışmada kullanılan diğer bağımsız değişkenler sadece bu çalışmaya özgü olarak seçilmiştir. Bu yönüyle konu ile ilgili yapılacak diğer çalışmalara yol gösterici olacağı düşünülmektedir.

1. DAVRANIŞSAL İKTİSAT, ORTAYA ÇIKIŞI VE GELİŞİM SÜRECİ

İktisat ile birçok farklı bilim dalı arasında ilişki bulunmaktadır. İktisadi çalışmaların çoğunda pozitif bilimler ve sosyal bilimlerden yararlanılmaktadır. Son zamanlarda iktisadi çalışmalarda ön planda olan bir bilim dalı da psikolojidir. Psikolojinin iktisadi çalışmalarda kullanılmaya başlamasıyla yeni bir bilim dalı ortaya çıkmıştır. Davranışsal iktisat olarak bilinen bu bilim dalı hem iktisadi hem de psikolojik faktörleri bir arada kullanmaktadır. Ancak iktisat ve psikoloji arasındaki ilişkinin tam olarak ne zaman ortaya çıktığı bilinmemesine rağmen neo-klasik iktisadın ortaya çıkması ile aralarındaki ilişki bozulmaya başlamıştır.

Neo-klasik iktisatçıların bireyi rasyonel olarak görmeye başladığı ve homo economicus olarak adlandırdığı süreçte iktisadi çalışmalarda göz ardı edilmeye başlayan psikolojik faktörler davranışsal iktisada olan ilgiyi azaltmıştır. Davranışsal iktisadın kaybettiği bu ilgiyi kazanmasında en önemli pay 2002 Nobel Ekonomi ödülü sahibi Daniel Kahneman'a aittir. Bir psikolog olan Kahneman'ın davranışsal iktisada yönelik çalışması ile aldığı Nobel Ekonomi ödülü iktisat ve psikoloji arasındaki ilişkinin tekrar gündeme gelmesini sağlamıştır.

Çalışmanın bu bölümünde; davranışsal iktisat kavramı, ortaya çıkışı, gelişim süreci ve bu süreç içerisinde iktisat okullarının yeri incelenecektir. Ayrıca davranışsal iktisadın diğer bilim dalları ile olan ilişkisine ve ele aldığı konulara da yer verilecektir. Son olarak davranışsal iktisat içinde rasyonelite kavramı ve sınırlı rasyonellik ile ilgili bilgilere yer verilerek çalışmanın ilk bölümü tamamlanacaktır.

1.1. Davranışsal İktisat Kavramı

İktisat, en basit ve anlaşılır şekilde kıt kaynaklarla sınırsız insan ihtiyacının karşılanması olarak tanımlanmaktadır. Psikoloji ise insan davranışlarını ve bu davranışların altında yatan nedenleri araştıran bir bilim dalıdır.

Bireylerin ekonomik davranışlarındaki tercih ve beklentilerin arkasında yatan nedenlerin anlaşılması için iktisat ve psikolojiden yararlanılması gerektiği görüşü hâkim olmasına rağmen iktisat ile psikoloji günümüzde iki ayrı disiplin dalı olarak

kabul görmektedir (Dumludağ, 2011:7). İki ayrı disiplin dalı olarak görülmesine rağmen iktisadi çalışmalarda psikolojik faktörlere eğilim artmaktadır. Günümüzde olayları sadece iktisadi boyutuyla ele almak yerine psikolojik, sosyolojik ve matematiksel açıdan da incelememiz gerekmektedir.

İktisat ve psikoloji bilimi incelendiğinde her iki biliminde ilgi odağında insan faktörünün olduğu görülmektedir. İktisat, insanların ekonomik davranışları ve kararlarını incelerken, psikoloji ise insan davranışlarını ve bu davranışların altında yatan nedenleri incelemektedir. Bu iki bilimin bu kadar yakın ilişki içinde olması sonucu “davranışsal iktisat” olarak adlandırılan yeni bir bilim dalı ortaya çıkmıştır (Eser ve Toıgonbaeva, 2011:288).

Davranışsal iktisat, hâkim iktisat doktrini olan klasik iktisadın çıkarıcı ve duygusuz, faydanın en üst düzeye çıkmasını hedefleyen ekonomik aktörlerin sınırlı bilişsel yeteneklerini kapsayarak, ana akım iktisat olan klasik iktisattan ayrılan yönleriyle daha gerçekçi bir yaklaşım üretmeye çalışan bir alt daldır. Psikoloji ve iktisadın birleşimi olarak bilinen davranışsal iktisat ayrıca ekonomideki piyasa, ekonomik ajanlar ve insani olan kısıtlar ve karmaşalarda nasıl hareket etmemiz gerektiği ile ilgilenmektedir (Hatipoğlu, 2012:3).

Davranışsal iktisadın temel alt başlıklarını mutluluk, diğerkâmlık (altruzim), ekonomik güven ve oyun teorisi olarak söyleyebiliriz. Ayrıca davranışsal iktisadın nöroiktisat ve deneysel iktisat gibi farklı kısımları da bulunmaktadır (Eser ve Toıgonbaeva, 2011:288-302). Çalışmamızda davranışsal iktisadın mutluluk alt başlığı ele alınacaktır. Mutluluk kavramının iktisadi bir çalışmada kullanılması ilk başta farklı bir fikir olarak algılanabilir. Ancak Bhutan Krallığı ülkesinde gelişmişliği gayri safi milli hâsıla yerine gayri safi milli mutluluk kavramı ile ölçmektedir. Krallık kendi geliştirdiği hesaplama tekniğiyle ve endekslerle gayri safi milli mutluluk değerini hesaplamaktadır. Bhutan Krallığının bu tutumundan da anlaşılabileceği gibi mutluluk iktisadi çalışmaların önemli bir kısmını oluşturmaktadır.

Mutluluğun gelecekte ekonomik çalışmalarda daha etkin bir şekilde kullanılacağı yönünde görüşler mevcuttur. Bu konuda Daniel Kahneman “Deneyime Karşı Anılar Bilmecesi” adlı Ted konuşmasında ülkelerin artık kamu politikalarında mutluluk kavramını da düşünmesi gerektiği fikrini söylemiş ve ABD’de mutluluğun on veya yirmi yıl içinde ulusal istatistiklerin bir parçası olacağını belirtmiştir (TED, 2016).

1.2. Davranışsal İktisadın Ortaya Çıkışı

Davranışsal iktisat ortaya çıktığı dönemden günümüz ekonomisindeki yerini alana kadar birçok evreden geçmiştir. Çalışmanın bu kısmında öncelikli olarak davranışsal iktisat anlayışının nasıl ortaya çıktığı ve bu süreçte davranışsal iktisada yöneltilen eleştiriler ele alınacaktır.

Davranışsal iktisat ya da iktisat psikolojisi olarak bilinen kavram ile ilgili ilk çalışmaların ne zaman ve kim tarafından yapıldığı konusunda bir fikir birliği sağlanamamıştır. Hatipoğlu çalışmasında, neo-klasik iktisada ve David Hume tarafından ortaya atılan miyopluk yaklaşımına kadar bir geçmişe dayandırmaktadır (Hatipoğlu, 2012: 21).

Klasik iktisadın kurucusu olarak bilinen Adam Smith’in 1759 yılında yazdığı “Theory of Moral Sentiments” adlı eserinde psikolojik faktörlerden bahsettiği ileri sürülmektedir. Gabriel Tarde tarafından 1881 yılında yayımlanan makalede davranışsal iktisat hakkında görüşler olduğu şeklinde bir yaklaşımda bulunmaktadır. Tarde’nin 1902 yılında “La Psychologie Economique” adlı eserinde tekrardan davranışsal iktisada değindiği ve sonrasında Veblen’in 1904 yılında yayımlanan “Theory of Business Enterprise” adlı eserinde çok kısa değinmekle birlikte 1961 yılına kadar davranışsal iktisat alanında çalışmalara rastlanılmamıştır (Önder, 1991: 181). Ayrıca farklı çalışmalarda davranışsal iktisadın öncüsü olarak psikolog George Katona’nın 1951 yılında yazdığı “Psychological Economics” adlı eser olduğu şeklinde bir görüşte bulunmaktadır (Önder, 1991:182, Hattwick, 1989:141). Davranışsal iktisat terimi olarak bilinmemesine rağmen iktisat ve psikoloji arasındaki ilişkinin ortaya çıkışında Adam Smith ve David Hume gibi Klasik iktisatçıların

katkıları olmuştur. Sonraki dönemlerde Tarde, Veblen ve Katona gibi iktisatçılar davranışsal iktisada yönelik çalışmalarda bulunmuşlardır. Ancak davranışsal iktisadın ilk defa ne zaman ve kim tarafından ortaya atıldığı yönünde kesin bir görüşe rastlamak mümkün değildir.

İktisat ve psikoloji ilk yıllardan beri birlikte ele alınmasına rağmen neo-klasik iktisadın egemen olmaya başlamasıyla aralarındaki ilişki bozulmaya başlamıştır. Klasik iktisatçılardan Adam Smith ve Jeremy Bentham eserlerinde psikolojik etkenlere yer vermişlerdir. Ancak 20.yy'da ortaya çıkan neo-klasik akım ile iktisat sosyal bilimlerden ziyade pozitif bilimlere yönelmiştir (Çalık ve Düzü, 2009:2).

İktisadın psikolojiden kopuş yaşamasında Walras analizinin etkisinin olduğunu söylemek mümkündür. Walras analizinin zaman aralıklarını içermemesi, genel denge modeline ulaşmasını engellemiştir. Walras bu zorluklardan kaçınmak için, statik bir model kullanmayı tercih etmiş ancak matematiksel analizin önünü açmıştır (Dumludağ, 2011:8). Böylelikle iktisat daha çok matematiksel olarak ifade edilmeye başlamış ve bunun sonucunda psikolojik ve sosyolojik faktörler göz ardı edilmiştir.

Neo-klasik iktisat ile maksimizasyonları belirleyebilmek ve faydayı ölçmek için bireylerin yoğun bir şekilde matematiksel yöntemleri kullanmaya başlaması psikolojik etkenlerin iktisat dışına itilmesine sebep olmuştur (Can, 2012:94). Matematiksel yöntemlerin ağırlık kazanması sonucunda iktisat sosyal bilimlerden koparak pozitif bilimlere yönelmeye başlamıştır.

Neo-klasik iktisat tek tek bireylerden oluşan atomize bir toplum yapısı kurgular. Bir fizikçinin atomu, bir biyoloğun genleri araştırmasında temel konu yapması gibi iktisatçı da bireyi temel birim olarak kabul eder. Bir toplum sadece bireylerden oluşmaz aynı zamanda sınıflar, politik gruplar, sendikalar, dini cemaatler, etnik gruplardan oluşur. Bir başka deyişle bireyin değer yargıları, cinsiyeti, yaşı, politik görüşü, ait olduğu sınıf, etnik kimliği veya inançları onu toplumsal varlık haline getirir. Neo-Klasik iktisat ise tüm bu yapıyı ihmal etmiş; tek tipleşen ve sadece rasyonel bireyi ele almıştır (Candan ve Hanedar, 2005:2).

Neo-klasik iktisadın en çok tartışma konusu olan ancak en temel varsayımlarından biri olan homo economicus (iktisadi - akılcı - rasyonel birey) varsayımdır. Homo economicus birey, mallar, piyasalar ve diğer ekonomik konular hakkında tam bilgiye sahiptir. Homo economicus tüketiciler faydalarını maksimize ederler, üreticiler ise kârlarını maksimize ederler. Rasyonel birey karşısına çıkan seçenekler arasından mutlaka bir değerlendirme ile seçimini yapan ve genellikle çoğu aza tercih eden, tercihlerinin çelişmediği tutarlı bir bireydir (Candan ve Hanedar, 2005:2). Demir'e göre ise homo economicus iktisatta karar birimi olan bireyin, rasyonelliğini ve kendi çıkarını gözetleyerek davranma özelliklerini ön plana çıkaran bir kavramsal soyutlama şeklinde tanımlamıştır (Demir, 2013:25). Yani homo economicus bir birey, karar alırken rasyonel şekilde davranarak kendisi için en iyi olanı seçmek istemektedir.

Homo economicus kavramını temel varsayım olarak gören neo-klasik iktisat böylelikle baştan psikolojik, sosyolojik faktörleri ekonomik analizlerin dışında tutmuştur. Böylelikle iktisat, pozitif bir bilim olma yolunda ilerlemiştir (Çalık ve Düzü, 2009:3). İktisadın pozitif bilimlere yönelip gelişmesinde katkı sağlayanlar ise matematikçiler, fizikçiler, pozitif bilimciler ve mühendislerdir (Durusoy, 2008:11).

Homo economicus kavramı birçok farklı yönden eleştirilere maruz kalmaktadır. Homo economicus'un faydasını maksimize etmek isteyen bir birey olarak düşünüldüğünde egoist ve hedonist¹, başka bireylerin (aile, dost, arkadaş) faydasını düşündüğünde alturist, tüm toplumun faydasını düşündüğünde ise faydacı olarak tanımlanır. Ancak birey ister egoist ister alturist isterse faydacı olarak tanımlansa bile homo economicus kavramı gücünü kaybettiği yönünde bir eleştiri ile karşı karşıya kalmaktadır (Akyıldız, 2008:30). Homo economicus kavramına getirilen diğer bir eleştiri ise insanın sadece homo economicus yani iktisadi insandan mı oluştuğu şeklindedir? Bireyler belirli özelliklere göre sınıflandırılabilir. Yani bir insan sadece duygularına göre yönlendirildiğinde psikolojik insan, ilişkilerine göre

¹Haz / tatminkârlık gibi anlamlara gelen ve Yunancada Hedon diye anılan Hedonizm terimi bireyler için neyin iyi olduğu, nasıl davranmamız gerektiği ve hâlihazırda davranış biçimimizin nasıl motive edildiği gibi birçok teori ile bağlantılıdır (IEP, 2016).

yönlendirildiğinde sosyal insan, değer ve normlarına göre yönlendirildiğinde kültürel insan ve sadece dini inançlarına göre yönlendirildiği zaman ise dini insan gibi birçok farklı insan kavramı ile karşı karşıya kalmaktadır. Yani gerçek insan, sadece iktisadi insandan oluşmaz, belirli oranlarda diğer özelliklere göre tanımladığımız psikolojik, sosyal, kültürel, dini vb. insanlardan oluşur (Demir, 2013:25-26). Başka bir eleştiri ise insanın bir makine gibi belirli durumlar karşısında tutarlı olarak en rasyonel seçeneği seçeceği yönündeki varsayıma gelmektedir (Çalık ve Düzü, 2009:4). Yani homo economicus kavramındaki gibi bireyin sadece ekonomik olarak ele alınması farklı kesimler tarafından eleştiri konusu yapılmıştır.

Davranışsal iktisat neo-klasik iktisadın homo economicus yani rasyonel insan varsayımına bir tepki olarak ortaya çıkmıştır. Davranışsal iktisada göre teoriler oluştururken ekonomik davranışların incelenmesi ve bu ekonomik davranışlara psikolojik, sosyolojik unsurlarında eklenmesi gerekir. Çünkü bireyler rasyonel olarak her zaman faydalarını ve kârlarını maksimize etme amacıyla hareket etmeyebilirler. Örneğin; belirsizlik, risk, asimetrik bilgi, statü ve itibar kazanma arzusu veya kaybetme korkusu gibi psikolojik faktörlerle maksimizasyondan uzaklaşabilmektedirler (Can, 2012:94).

1.3. Davranışsal İktisadın Gelişim Süreci

Davranışsal iktisada duyulan ilgi ortaya çıkış sürecinden belli bir süre sonra azalmaya başlamıştır. Ancak 1950’li yıllar ile tekrar eski dönemlerdeki etkisini geri kazanmıştır. Çalışmanın bu kısmında davranışsal iktisadın nasıl bir gelişim süreci geçirdiği ele alınacaktır.

1950’li yıllarda psikologların özellikle Daniel Kahneman ve Amos Tversy’nin karar alma mekanizması ile ilgili çalışmaları konunun hız kazanmasında etken olmuştur. Asıl mesleği psikolog olan Daniel Kahneman çalışmalarında doğrudan iktisat bilimine atıfta bulunmuştur. Birçok çalışması “Econometrica” gibi bir ekonometri alanında yayın yapan bir dergide yayınlanmıştır. Bu durum psikoloji ve iktisat alanında bir köprü olmuş ve günümüz davranışsal iktisat çalışmalarına öncülük etmektedir (Şeniğne, 2011:39). Daniel Kahneman 2003 yılında “A

Psychological Perspective on Economics” adlı makalesinde ilk defa 1970 yılında Bruno Frey’in raporunda iktisattaki psikolojik faktörlere rastladığını belirtmiştir. Eserde Kahneman ekonomik teorinin ajanlarının rasyonel ve bencil olduğunu ve zevklerinin değişmeyeceğini okuduğu zaman çok şaşırdığını çünkü kendisi profesyonel bir psikolog olarak bunun bir kelimesine bile inanmamak üzere eğitildiğinden bahsetmiştir (Kahneman, 2003:162).

Daniel Kahneman ve Amos Tversky gibi psikologların yanında Richard Thaler bir iktisatçı olarak, iktisatta psikolojik faktörlerle ilgilenmiştir. Thaler birçok ekonomik konuda çalışma yapmıştır. Bunlar arasında tasarruf, piyasa yatırımı, karar alma ve finansal piyasalar gibi farklı konular bulunmaktadır. Yaptığı çalışmalar ile davranışsal iktisadın varlığını ve kabul edilme sürecini hızlandırmıştır. Thaler’in davranışsal iktisat alanına yaptığı katkılar fırsat maliyeti, batık maliyet gibi anomalileri tartıştığı çalışmasıdır. Ayrıca karar alma sürecinde duyguların özellikle “tatmin edici” kararlar alırken daha etkili olduğunu, beklenti teorisini zihinsel muhasebe ile birleştirerek, insanların karar vermede belli bir alanın dışındaki olayları ve sonuçları göz ardı ettiğini belirtmiştir (Eser ve Toıgonbaeva, 2011:299-300).

Davranışsal iktisat alanında yaşanan gelişmeler bu konunun kurumsallaşmasına ve bu alanda yayınlanan dergilerin, gerçekleştirilen konferansların sayısının hızla artmasını sağlamıştır. 1980’li yılların başlarında iki önemli dergi “Journal of Economic Behavior and Organization” ile “Journal of Economic Psychology” çıkmaya başlamıştır. 1982 yılında Society for the Advancement of Behavioral Economics topluluğu kurulmuştur. Bu dönemde davranışsal iktisat ile ilgili temel kitaplar ve derlemeler ortaya çıkmıştır. Yeni çıkan dergilerin yanında yıllardır yayın yapan ve itibarı yüksek ekonomi dergileri de davranışsal iktisat alanında yapılan çalışmalara yer vermeye başlamıştır (Ruben ve Dumludağ:46).

Çalışmanın bu kısmı dört alt başlık altında ele alınacaktır. İlk olarak klasik iktisatçıların davranışsal iktisadın gelişime katkılarından bahsedilecektir. Sonrasında aynı şekilde neo-klasik iktisatçıların görüşleri ele alınarak davranışsal iktisadın geçmişteki durumu ele alınmış olacaktır. Daha sonra ise eski ve yeni davranışsal

iktisatçılar ve bu iktisatçıların görüşlerine yer verilerek davranışsal iktisadın gelişim süreci tamamlanmış olacaktır.

1.3.1. Klasik İktisatta Davranışsal İktisadın Yeri

Klasik iktisat, psikoloji ile yakından ilgilenmiştir. İktisat alanındaki klasik teorisyenlerden Adam Smith (1723-1790), David Hume (1711-1776) ve Jeremy Bentham (1748-1832) bireylerin iktisadi alanındaki davranışlarının temellerini psikoloji biliminden yararlanarak açıklamaya çalışmışlardır (Eser ve Toıgonbaeva, 2011:288-289).

Adam Smith yazdığı “The Theory of Moral Sentiments” adlı eseri ile insan psikolojisi hakkındaki gelişmelere yani davranışsal iktisada yer vermiştir. Adam Smith eserinde şöyle söylemektedir (Camerer ve Loewenstein, 2004:5);

“we suffer more... when we fall from a better to a worse situation, than we ever enjoy when we rise from a worse to a better.” (Daha iyi bir durumdan kötü bir duruma geldiğimizde kötü durumdan daha iyi bir duruma geldiğimizden daha fazla acı çekeriz).

Ayrıca Adam Smith zarardan kaçınma kavramını deneyimsel olarak ifade etmiş ve acının hoşnutluktan daha etkili ve dokunaklı bir his olduğunu belirtmiştir. Sevinçli bir olay ile karşılaştığımızda doğal mutluluk seviyesinde olan yükselişimize oranla, bir acı duyduğumuzda daha fazla etkileniriz. Tutkumuz bizim gelecekte vereceğimiz kararlarımızı olumsuz etkileyebilmekte ve bizim uzağı görmemizi engellemektedir. Oysaki tarafsız bir izleyicinin yakın zamanda duyulabilecek arzu gibi bir dürtüye karşı herhangi bir eğilimi olmadığından her zaman, hoşnutluğu hissedebileceğimizi, uzun bir süre geçmesine rağmen aynı bugün yaşadığımız gibi hoşnutluk hissedebileceğimizi ifade etmiştir. Bu da davranışsal iktisatta hiperbolik indirgeme olarak daha öncede David Hume’nin ortaya attığı tutarsız karar verme süreci anlamına gelmektedir. Bu durum kaybeden hisse senedi ve konut kağıtlarını satmakta isteksiz olduğumuzu, alım ve satım arasında neden büyük bir açık olduğunu aydınlatmaktadır (Hatipoğlu, 2012:23).

David Hume çalışmalarında, inat, tutku ve hayatı sevmenin insanın yapmış olduğu seçimlerde etkisinin olduğu belirtilmiştir. İnsanın yaptığı seçimlerde harcama ve kazanma gibi iktisadi kavramların önemli rolü olduğunu göstermiştir (Earl'den aktaran Eser ve Toıgonbaeva, 2011:289).

David Hume, John Locke'nin başlangıçta zihnin boş bir levha (tabula rasa) olduğu, zihinde doğuştan gelen fikirlerin olmadığını ve bilginin bireylerin deneyimleri sonucu kazanıldığı yönündeki görüşleri kabul eder. Hume zihnin algılarını, ideler ve izlenimler olarak ikiye ayırır. Bu ayrımın en belirgin ögesi algının canlılığı ve kuvvet derecesidir. Eğer algılar zihne büyük bir kuvvet ve canlılıkla giriyorsa "izlenim" daha az canlı ve daha az kuvvetli ise "ide" dir. İzlenimler dış duyum izlenimleri ve iç duyum izlenimleri olarak ikiye ayrılmaktadır. Dış duyum izlenimleri doğuştan vardır. İç duyum izlenimleri ise idelerimizden kaynaklanır. Hume izlenimlerin zihinde iki türlü ide oluşturduğunu söyler. Bunlar hafıza ve hayal gücüdür. Hume sebep sonuç ilişkisinin akıldan değil hayal gücünden kaynaklandığı sonucuna varmaktadır. Hume'nin düşüncesinin temelini akla olan güvensizlik oluşturur. Hume'a göre akıl, kavrama ve bilgi yetisidir; fakat bilgi ise daha farklı bir şey olarak kabul edilir. Akıl bize yol gösterir, mutluluk ve üzüntüye yol açabilecek olası durumları ortaya koyabilir, ancak tutkular son tercihte etkili olur (Kırlı, 2013:102-103).

Klasik iktisatçılardan mutluluk alanına en büyük katkıyı sağlayan bir diğer isim Jeremy Bentham olmuştur. Bentham toplumda herkesin amacının mutluluğu yakalamak olduğunu ve kamu politikalarının da daha fazla mutluluğu sağlamaya yönelik olması gerektiğini vurgulamıştır (Veenhoven ve Dumludağ, 2015:213).

Rasyonel faydacılığın kurucusu Jeremy Bentham'ın insanı, tabi hukuk ve hakların dışında, "haz arayan ve elemden kaçan bir varlık" homo economicus olarak tanımlanmıştır. Bentham'a göre, asıl olan haz ve ıstırap hisleri olup, tabii haklar ve sosyal mukavele teorisi temelden yoksun bir kurgudur. Bir eylemin meşru olmasının sebebi mutluluk üretmesidir (Akyıldız, 2006:8). Bentham'ın felsefesinin temelini yarar kavramı oluşturmaktadır. Yararı ise haz ve elem ile özdeşleştirmiştir. Bentham

“Ahlâk ve Yasama İlkelerine Giriş” adlı eserine tabiatın insanı haz ve elem adlı iki egemen efendinin yönetimi altına koyduğunu, insanın ne yapması veya ne yapmaması gerektiğini sadece bu ikisinin belirlediğini ifade ederek başlamıştır. Ona göre haz ve elem bütün insan davranışlarının ölçüsüdür. Bentham’a göre herkes yarar ilkesine göre davranırsa bu bizim zararımıza olacağından bu mahzuru gidermek için ahlâk tarihindeki meşhur ilkesini geliştirerek “ en çok sayıda insanın en yüksek oranda mutluluğu ” ilkesine müracaat etmektedir. Bu durum insanın hazzının en yüksek derecesine ulaşması için gereklidir (Anay, 2011:104-105).

Ayrıca Bentham’a göre hayatımızda iki prensip bulunmaktadır. Biri memnuniyet prensibi, diğeri ise acı prensibidir. Bir bireyin bütün eğilimi memnuniyet kazanma ve acılardan uzak durma üzerinedir. Bentham’ın belirtmiş olduğu memnuniyet ve acı ile ilgili deneyimler aşağıdaki kıstaslara dayanmaktadır (Işık ve Meriç, 2010:425-427);

- Yoğunluk
- Süreklilik
- Belirsizlik ve Belirlilik
- Yakınlık ve Uzaklık
- Verimlilik
- Saflık
- Uzantı veya Genişleme

Bentham’ın çalışmasında da belirtmiş olduğu gibi birey kendini mutlu edecek olan eylemlere yönelirken acı veren eylemlerden kaçınmaktadır. Bu durum genel olarak tüm bireyler için geçerlidir.

1.3.2. Neo-klasik İktisatta Davranışsal İktisadın Yeri

Birinci ve İkinci Dünya Savaşları arasındaki dönemde, kapitalist iktisat istikrarsız bir yapı içerisine girmiştir. 1929 yılında yaşanan Büyük Buhran’ın ardından John Maynard Keynes (1883-1946) 1936 yılında “The General Theory of Employment, Interest and Money” adlı eserini yayınlamış ve makro iktisadın

temellerini atmıştır. Neo-klasik sentez, İkinci Dünya Savaşından sonra bireylerin ve firmaların rasyonel olduğunu ve piyasanın temizlenmesinin hemen gerçekleşmeyeceği ilkeleriyle ham şeklini almıştır (Yılmaz, 2015:10).

Mikro iktisat teorisinin kurucusu olarak bilinen Alfred Marshall (1842-1924), David Hume'nin "bütün bilimler insan doğası çalışmalarına dönecektir" ifadesini takip eden psikolojik çalışmalar yapmıştır. Marshall yazdığı "Principles of Economics" adlı eserinde iktisat bilimi için bir yönüyle servet inceleme bilimi, diğer yönüyle de insan inceleme bilimi olduğunu belirtmiştir. Marshall'ın iktisat bilimi ile ilgili yapmış olduğu çalışmalar psikoloji bilimini etkilemiştir. Marshall'ın "insan karakteri" üzerindeki psikolojik çalışmaları ile "insan doğası" üzerindeki iktisat teorisi çalışmaları arasında bir ilişki bulunmaktadır (Eser ve Toıgonbaeva, 2011:291).

1.3.3. Eski Davranışsal İktisatçılar

Simon (1955), davranışsal iktisadın temelini oluşturan çalışması "A Behavioral Model of Rational Choice" ile bu konuya katkı sağlayan önemli bir bilim adamıdır. Simon yerleşik iktisadın, bireylerin tam olarak akılcı davranış sergilediği varsayımının belirsiz ve risk söz konusu olduğunda, akılcı olmaya direnmenin bir takım kurumsal sorunlara sebep olacağı görüşüyle "sınırlı akılcılık" kavramını iktisat literatürüne kazandırmıştır (Demir, 2013:23). Simon bu yaklaşımda bilgi için ulaşılabilen veya ulaşılamayan bilgiden daha çok işlem görebilen veya işlem göremeyen bilgi ayrımının önemine vurgu yapmıştır. Karar birimi tam bilgiye ulaşamayacağı için iktisadi faaliyetlerinde işlem görebilecek bilgileri seçmekte ve toplamaktadır (Çalışır, 2010:197). Simon "sınırlı akılcılık" ya da "sınırlı rasyonellik" olarakta adlandırılan kavram ile karmaşık bir problemi çözmede insanoğlunun zihin kapasitesinin sınırlı kaldığını belirtmiştir (Eser ve Toıgonbaeva, 2011:296). Geliştirdiği sınırlı rasyonellik yaklaşımı ayrıca Katona, Scitovsky ve Leibenstein gibi iktisatçıların iktisadi psikolojiye yaklaştırmalarına da ön ayak olmuştur (Neyse, 2011:24).

Bu dönemde ayrıca Richard Cyert, James March ve Herbert Simon gibi Carnegie grubu kısıtlı firma davranışı, rasyonellik, karar alma süreci ve simülasyonlar üzerine çalışmalarda bulunurken Michigan'da George Katona'nın öncülüğünü yaptığı bir grup ise iktisat psikolojisi araştırmalarına ağırlık vermişler, tüketici davranışları ve makroekonomik konuları çalışmışlardır (Ruben ve Dumludağ:42).

1.3.4. Yeni Davranışsal İktisatçılar

Bilişsel psikolog olan Amos Tversky (1937-1996) ve Daniel Kahneman (1934-...) yeni davranışsal iktisadın öncüleri olarak bilinirler. Bu iki bilişsel psikolog'un yanı sıra Paul Solvic (1938-...) ve Richard Thaler (1945-...) 1970'lerden 1980'lere kadar olan yeni davranışsal iktisadın gelişme dönemindeki diğer davranışsal iktisatçılar arasında sayılmaktadır. Davranışsal iktisadın günümüzdeki şekli ise 1990'larda oluşmaya başlamıştır. David Labson, Sendhill Mullanaithan, George Lowenstein, Colin Camerer ve Matthew Rabin günümüz davranışsal iktisadın gelişmesine katkıda bulunmuştur. Doğrudan psikolojik etmenlerden etkilenen Camerer ve rasyonellik prensibini sorgulayıp daha az psikolojiden etkilenen George Akerlof (1940-...), Robert Frank ve Robert J.Shiller yeni yaklaşımlar öneren iktisatçılardır (Eser ve Toıgonbaeva, 2011:299).

Kahneman ve Tversky özellikle deneye dayalı, çerçeveleme etkisi ve beklenti teorisi analizleri ile davranışsal iktisadın gelişmesine katkı sağlamışlardır. Akıl yürütme yerine kolaycılığa kaçmanın, sistematik hatalı yargılarda bulunma gibi özelliklerin insanlarda çok yaygın olarak görüldüğünü vurgulayan Kahneman ve Tversky karar alma sürecinde insanları etkileyen pek çok problemi inceleme imkânı elde etmişler ve buradan hareketle beklenti teorisini ileri sürmüşlerdir (Ruben ve Dumludağ:45).

1.4. Davranışsal İktisadın Diğer Bilim Dallarıyla İlişkisi

İktisat ve psikolojinin birleşimi olan davranışsal iktisat farklı bilim dalları ile ilişki içindedir. Hem iktisadın hem de psikolojinin yakın olduğu birçok bilim dalıyla ilişkili olan davranışsal iktisadın etkilendiği bilim dallarından biri sosyal psikolojidir.

Davranışsal iktisat içinde bulunduğu yöntemlerin çoğunu sosyal psikolojiden almıştır. Sosyal psikoloji, toplum içinde yaşayan bireylerin etkilenmesi sonucu ortaya çıkan sosyal etkileşimleri inceler. Bu etkileşim ile sosyoloji ile psikolojinin iç içe geçmesini sağlar (Önder, 1991:184).

Davranışsal iktisadın etkileşimde bulunduğu diğer bilim dalı ise deneysel iktisattır. Deneysel iktisat tıpkı davranışsal iktisat gibi 2002 yılında Nobel Ekonomi ödülünü paylaşan iki bilim adamından biri olan Vernon L.Smith tarafından ortaya atılmıştır. Bir psikolog olan Daniel Kahneman “davranışsal iktisat”; mühendislik lisansına sahip olan ve sonrasında ekonomi alanında yüksek lisans ve doktora yapan Vernon L.Smith ise “deneysel iktisat” alanında öncü olmuşlardır. Davranışsal psikoloji alanında yapılan çalışmalarda bireysel karar verme analizleri ve deneysel iktisat alanında çalışma yapan bilim adamlarının iktisat teorisini deneysel olarak test etmeye çalışması, iktisadi düşüncede aynı yönde etkileşim olmasını sağlamıştır (Savaşan, 2010:655). 1960’lı yıllarda Vernon Smith, Charles Plott, Reinhart Selten, Al Roth gibi iktisatçıların öncülüğünde gelişen deneysel yöntemler bu konunun benimsenmesini sağlamıştır. İlk deneysel çalışmanın kim tarafından yapıldığı konusunda bir uzlaşmaya varılamamasına rağmen 1940’lı yıllarda Edward Chamberlin’in Harvard Üniversitesi lisansüstü öğrencileri ile piyasa deneyleri referans gösterilmektedir (Sara:319). Deneysel iktisadın en önemli özelliği kontrollü ortamda sağlanan verilerin işlenmesi üzerinden uygulanmasıdır. Deneysel iktisat alanında günümüzde kullanılan üç yöntem şu şekildedir (Akın ve Urhan, 2009:6-7);

- **Laboratuvar Deneyleri:** Deneysel iktisat alanının ilk başvurduğu ve halen günümüzde en yaygın olarak kullanılan yöntemdir. Kontrolün en üst seviyede olduğu ve araştırmacıların deney ortamını her an gözlemlene imkânının olduğu bu yöntemde denekler izole bir ortamda araştırma konusu ile ilgili senaryo üzerinden ilerlerler.
- **Saha Deneyleri:** Laboratuvara göre kontrolün kaybedildiği ve deneklerin birbirleriyle iletişiminin çoğu zaman mümkün olduğu ancak bu duruma karşılık olarak doğal ortamlarından izole edilmediklerinden benzer durumlar için gözlemin daha iyi olduğu bir yöntemdir.

➤ **Çevrimiçi (Online) Deneyler:** Gerek saha deneylerdeki “doğal ortam” dengesinin korunması ve gerekse de laboratuvar ortamının fiziki kısıtından dolayı gözlem sayısının kısıtlılığının aşılabilmesi sebebiyle internet teknolojisindeki gelişmelere paralel olarak kullanım alanı hızla gelişen ve yüzlerce denekle deney yapılan bir yöntemdir.

Davranışsal iktisadın diğer bir etkileşimde olduğu bilim dalı ise nöroiktisattır. Nöroiktisatla ilgili akademik literatür konusunda son 25 yıldır ağırlıklı olarak artan bir süreçten bahsedebiliriz. Ancak bu alanın ortaya çıkışı 1930’lu yıllara kadar uzanan bir zihinsel dönüşümün sonucudur (Samuelson’dan aktaran Çakar ve Neyse:385). Nöroiktisat beyin görüntüsünü incelemek için fonksiyonel manyetik rezonans görüntüleme (fMRI) yöntemini kullanmaya çalışan bir bilim dalıdır. Bu yöntemle araştırmacılar karar verme sürecini beyin görüntüsü sayesinde incelemektedirler. Knutson, Rick, Wimmer, Prelec ve Loewenstein (2007) tarafından gerçekleştirilen çalışmada, insanların satın alma kararı verirken tercihlerin ve fiyatın nasıl etkili olduğu fMRI yöntemiyle belirlenmektedir (Kurt, 2011:33). Nöroiktisat olarak adlandırılan davranışsal iktisat dalına göre beynin anahtar iki alt sistemi vardır. Bunlar aklımızın sezgisel ve efektif kısımlarını yönettiği limbik ve paralimbik sistem ile analitik sistemdir. Beyin araştırmacıları, limbik ve analitik sistemin etkileşim içinde olmasının bireyin karar verme sürecinde etkili olduğunu belirtmektedir. Limbik sistem geleceği önemsiyor gibi görünmektedir. Analitik sistem içinde bulunduğu durumdan ileriye doğru sabit bir şekilde durmasına rağmen, limbik sistem ise, öncelikle içinde bulunduğu durumu yüklenmekte, daha sonra hızla geri çekilerek geleceğe doğru hareket etmektedir.

Beyin araştırma konusu hakkında bir deneyde, içinde bulunulan durum için 20\$, bir ay sonrası için 23\$ ödül sunulmuştur. Bu durumda her iki sistem çalışmaya başlayacaktır. Daha sonra teklifi iki hafta sonrası için 20\$, bir ay sonrası için 23\$ olarak değiştirin. İşte bu durumda limbik sistem neredeyse devreden çıkar. Aksine analitik sistem sürelerle bağlantısı olmadan işlevini yapmaya devam eder. Analitik sistem ön plana çıktığı zaman bireyler sabrı tercih etmektedirler. Ancak her iki sistem devrede iken akıl/sağduyu baskın çıkmaktadır (Lambert, 2006:54).

Nöroiktisat beyin görüntüleme, fizyolojik ve psikofiziksel ölçüm araçlarının dışında hormonların iktisadi kararları etkileme konusunda da çalışılan bir bilim dalıdır. Böylelikle sinirbilim yanında endokrinoloji ile de ortak çalışmalar yürütmektedir (Çakar ve Neyse:390).

Davranışsal iktisat ile ilgili olarak ele alacağımız son bir bilim dalı oyun teorisidir. Oyun teorisindeki öncü çalışmalar soğuk savaş dönemi öncesinde nükleer silahlanma ile ilgilenen ve bu durumu modellemeye çalışan bilim adamları Von Neumann ve Morgenstern tarafından yapılmıştır. Daha sonraki dönemde John Nash'ın oyunların rasyonel oyuncular tarafından nasıl oynanması gerektiğine dair probleme sunduğu çözüm - Nash Dengesi - ile alan daha popüler hale gelmiştir. Nash'ın denge fikri fizikteki denge durumundan esinlenerek oyuncuların karşılıklı olarak stratejilerini değiştirmeyeceği durumu ifade eder. Davranışsal yaklaşımdaki oyun teorisinde ise daha yoğun olarak mikro temellerin üzerine matematiksel formellikten ödün vermeksizin psikolojik faktörler modellere dâhil edilir. Deneysel olarak elde edilen bulgular ciddi bir şekilde ele alınır ancak yaklaşım tamamen bunlar üzerine kurulmaz. Formel modellerle ortaya koyulan hipotezler laboratuvar ve saha deneyleri ile test edilir (Akın ve Urhan:257-261).

1.5. Davranışsal İktisadın Ele Aldığı Konular

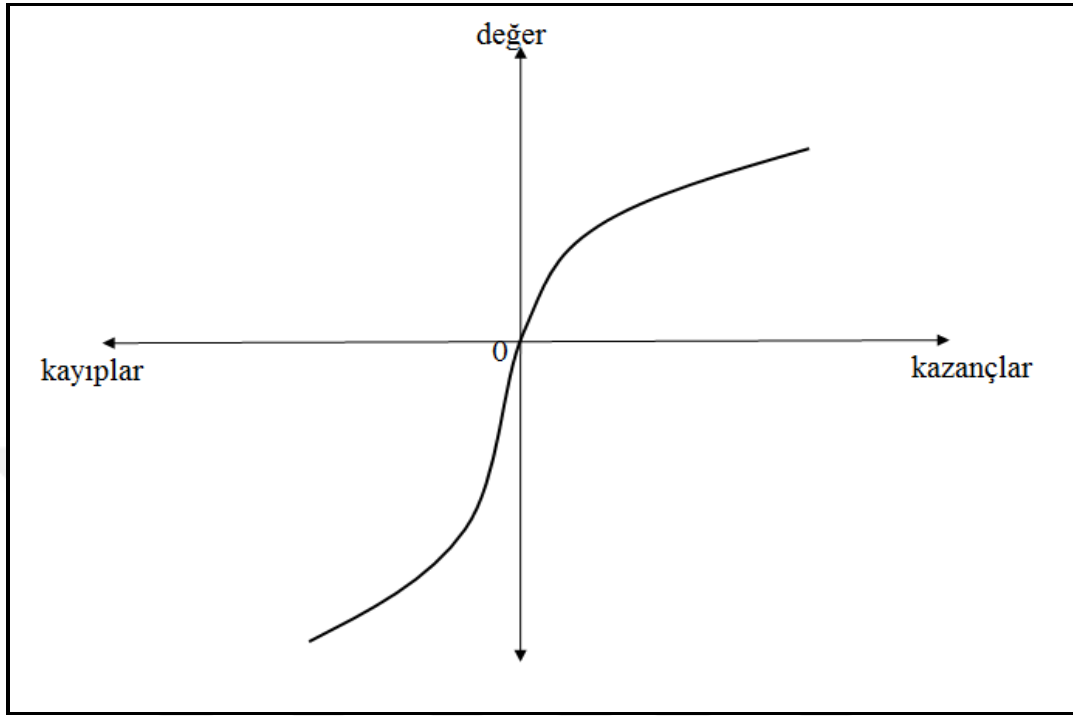
Davranışsal iktisat alanında yapılan çalışmalarda genel olarak ele alınan konular arasında karar alma mekanizması, tercihler ve sınırlı rasyonalite kavramı incelenmektedir. İnsanların karar alma süreçlerindeki davranışlarının incelendiği davranışsal iktisatta hangi konularda rasyonaliteden sapıldığı ve rasyonalitenin ihlal edildiği durumları psikoloji bilimi ile açıklamaya çalışılmaktadır. Oyun teorisi ve finansal piyasalardaki uygulamalarda da davranışsal iktisat çalışmaları ağırlıklı olarak kullanılmaktadır (Şeniğne, 2011:42).

Bireylerin karar alma süreçleri, iktisat biliminin ilgilendiği temel konular arasındadır. Neo-klasik iktisat teorisine göre bireyler, kendi çıkarı peşinde koşmakta ve rasyonalite kavramı çerçevesinde hareket etmektedirler. Yani rasyonalite karar alma birimlerinin akılcı ve sistematik olarak, alternatifler arasında en uygun olanın

seçilmesidir. Karar vermenin en temel tanımı olarak, karar vericilerin değişik alternatifler içinden birini tercih etmesidir. Bu bağlamda karar vermek, problemleri tanıma ve çözme alternatifleri arasında seçim yapma aşamasıdır (Şenişne, 2011:42).

Daniel Kahneman ve Amos Tversky'nin 1979 yılında insanların belirsizlik ve risk içeren durumlarda diğer durumlara göre mantıklı, rasyonel davranamayabileceğini kanıtlamaya yönelik olarak yaptıkları çalışmaları; insanı homo economicus'la sınırlayan varsayımları temel alan teorileri, modelleri daha da sorgulanabilir hale getirmiştir. Geliştirdikleri beklenti teorisi ile davranışsal iktisadın temellerini atmışlardır. Beklenti teorisine göre bireylerin riskten kaçınma eğilimleri oldukça fazladır. Teoride, kayıpların insana verdiği acı kazancın verdiği mutluluktan çok fazla olduğudur. Ekonomik karar açısından baktığımızda ise riskten kaçınma eğiliminin ağır basmasıyla insanların irrasyonel kararlar alabileceği yönündedir (Çalık ve Düzü, 2009:3).

Kahneman ve Tversky tarafından geliştirilen beklenti teorisinin grafiksel gösterimi ve temel varsayımları ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır.

Grafik 1.1: Beklenti Teorisi

Kaynak: Çalık, Ümit ve Gökhan Düzü (2009); "İktisat ve Psikoloji, "Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi, Sayı 18, s.4.

- Bireylerin parasal konulardaki seçimlerini belirledikleri bir referans nokta mevcuttur. Seçimlerin pozitif ve negatif sonuçlarına verilen değerler azalan getiri özelliği ile gösterilmektedir.
- Değer fonksiyonu kayıplar için kazançlara göre daha diktir. Bu durum kayıptan kaçınmayı açıklamaktadır: eşit büyüklükteki kazançlar ve kayıplar bireylerin kararlarında simetrik etki oluşturmaz. Bireyler için kayıpların verdiği acı kazançların verdiği tatminden daha fazladır.
- Eğri kayıplar için dış bükey iken kazançlar için iç bükeydir. Bu durum karar vericilerde kazanç ve kayıplar arasında risk durumunda karar verirken riskten kaçınma eğiliminde olduklarını gösterir (Çalık ve Düzü,2009:3-4).

1.6. Davranışsal İktisatta Rasyonelite Kavramı ve Sınırlı Rasyonellik

Rasyonellik mantıktan felsefeye, psikolojiden iktisada, ilahiyattan tarihe kadar birçok farklı bilim dalında kullanılan temel bir kavramdır. Rasyonelliğin genellikle farklı tanımları olmasına rağmen bizim için önemli olan iktisat için olan tanımıdır.

İktisatta rasyonellik, daha çok veri şartlar altında amaca ulaşmak için en uygun araçları kullanma durumunu ifade eder (Demir, 2013:49-50).

Bireyler tam rasyonel olmak istemektedirler. Ancak bireyin rasyonel olmasına engel olan bir takım kısıtlar mevcuttur. Bunlar gerçek insan olarak tarif edilen insanının özellikleridir. Bu kısıtlar aşağıdaki tablo yardımıyla gösterilmektedir. Tablo 1.1’de hem tam rasyonel insan hem de gerçek insanın özellikleri mevcuttur (Demir, 2013:67-68).

Tablo 1.1: Tam Rasyonel İnsan ve Gerçek İnsan

Tam Rasyonel İnsan	Gerçek İnsan
Tam Bilgi Sahibi	Eksik Bilgi Sahibi
Geleceği Tam Tahmin Edebilen	Geleceği Eksik Tahmin Edebilen
Her şeyi Hatırlayan	Unutkan
Duygulara Mesafeli	Duygusal
Yanılmayan	Yanılabilen
Değişimi Öngörebilen	Değişimi Öngöremeyen
Tam İrade Sahibi	Yetersiz İrade Sahibi

Kaynak: Demir, Ömer (2013); *Akıl ve Çıkar*, Sentez Yayıncılık, Ankara, s.68.

Görüldüğü gibi tam rasyonel insan ile gerçek insan arasında aşırı farklar bulunmaktadır. Tam rasyonel insan özelliklerine sahip bir bireyin gerçek hayatta olmasının imkânı yoktur.

İnsan algısı, sınırsız sayıdaki uyarana karşın sınırlıdır. İnsanlar günlük yaşamlarında sınırsız sayıda uyarana karşı karşıyadırlar. İnsan tüm uyarıların değerlendirme kapasitesine sahip bir varlık değildir. Günlük hayatımızda birçok bilgiyle karşı karşıya kalmaktayız. Fakat insan sınırlı kapasiteye sahip olduğu için bu bilgilerin hepsini değerlendirmeye alamaz. Örneğin, X malını satın almak için piyasa araştırması yaptığımızı varsayalım. X malını satan yüzlerce satıcı olabilir. İnsan rasyonel bir varlık olduğu varsayımından hareketle, bu durum karşısında bireyin mümkün olan tüm seçenekleri değerlendirerek en akılcı seçeneği seçeceğini

düşünürsek yanılırız. X malını almak isteyen tüketici tek tek yüzlerce satıcının verdiği fiyatı araştıramayacaktır. Tüketicinin malın fiyatını araştırmasından doğan bir maliyeti vardır. Böylelikle tüketicinin tüm seçenekleri araştırmasından alıkoyacaktır. Bu durumun iktisadi açıklamasıdır. Diğer bir faktör ise bireyin tercihinde etkili olan psikolojik faktörlerdir. Bireyin cimri veya savurgan olması, marka seçme isteğinde olması gibi faktörlerde ekonomik tercihlerinde rol oynar. Nihayetinde rasyonel bireyin sadece iktisatta belirtildiği gibi olmadığını, tercihlerinde etkin olan psikolojik ve sosyolojik faktörlerinde varlığından söz edilir (Çalık ve Düzü, 2009:8-9).

Davranışsal iktisat standart karar verme sürecinden sapmaların; standart olmayan tercihler, doğru olmayan inanışlar ve sistematik yanlışlıklar olduğunu ileri sürmekte ve rasyonellik varsayımına psikolojik temelli matematiksel alternatifler önermektedir (Eser ve Toigonbaeva, 2011:303). Aşağıdaki tablo 1.2’de rasyonellik ilkesinin davranışsal ilkelerine ve psikolojik temellerine yer verilmiştir.

Tablo 1.2: Rasyonellik İlkesinin Davranışsal İlkeleri ve Psikolojik Temelleri

Rasyonellik İlkesi	Davranış İlkesi	Psikolojik Temeli
Beklenen Fayda $\sum_i P_i u(X_i)$	Beklenti Teorisi $\sum_i \pi(P_i) u(X_i - r)$	Psikofizik, Uyum: Kayıptan Kaçma, Yansıma, Zihinsel Muhasebe, Doğrusal Olmama $\pi(P_i)$
Denge (Karşılıklı En İyi Cevap)	Öğrenme, Evrim	Genelleştirilmiş Destek
İndirgenmiş Fayda $\sum_t \delta^t u(x_t)$	Hiperbolik İndirgeme $u(X_0) + \sum_{t=1} \beta \delta^t u(X_t)$	Doğrudan Mevcut Olan İçin Tercih
Kendi Ödeme Maksimizasyonu $u^1 x_2(X_1, X_2) = 0$	Sosyal Fayda $u^1 x_2(X_1, X_2) \neq 0$	Diğer İnsanlarla Para “Harcama”

Kaynak: Camerer, C.F (1999); “Behavioral Economics” Proc. Natl.Acad.Sci., s.10576.

Tablo 1.2’de görüldüğü gibi rasyonellik ilkesinin davranışsal ve psikolojik olarak temelleri üzerinde durulmuştur. Burada önemli olan kavramlardan bazılarını ayrıntılı bir şekilde değinilecektir. Bu kavramlar aynı zamanda ekonomik davranışın dört temel ilkesi olarak da bilinmektedir.

- **Beklenen Fayda Teorisi:** Daniel Bernoulli (1738) tarafından geliştirilen Beklenen Fayda Teorisi, ölçülebilir bir fayda fonksiyonundan hareketle belirsizlik halinde insan davranışlarını açıklamayı amaçlamaktadır. Beklenen Fayda Teorisinin temel taşı olan Beklenen Fayda Teoremini ise ilk olarak Von Neumann ve Morgenstern 1947 yılında ispatlamışlardır. Daha sonra, Herstein ve Milnor (1953), Savage (1954), Luce ve Raiffa (1957), Pratt (1964) ve Fishburn (1970) tarafından Beklenen Fayda Teoreminin alternatif aksiyom sistemleri geliştirilmiştir (Taşdemir, 2007:308-309). Beklenen Fayda Teorisine göre insanlar riski yüksek kumar oyunlarına önem vermektedirler. Bu teoride insanlar muhtemel faydalarının nasıl sonuçlanacağını tahmin etmekte ve ona göre hareket etmektedirler. Genel olarak insanların düşük faydalara ağırlık verdikleri gözlenmektedir. İnsanlardaki bu eğilim, loto gibi kazanılması güç olan düşük olasılıklı kumar oyunlarına olan düşkünlüklerini açıklamaya yardımcı olmaktadır (Camerer, 1999:10575-10576).
- **Üssel İndirgeme:** Bu teoriye göre birçok ekonomik seçim bireye ileride farklı sonuçlar doğuracak maliyet ve fayda sağlayacaktır. Bireyler seçim yapmak için gelecekteki maliyet ve fayda durumlarının olasılıklarına bir şekilde ağırlık vermelidirler. Örneğin bireyler, içinde bulundukları anda sahip olacakları 100 doları bir hafta sonra elde edecekleri 110 dolara tercih etmektedirler. Diğer taraftan, 11 haftada elde edecekleri 110 doları ise her iki seçim de 10 dolar için bir hafta daha fazla beklemek uğruna bile olsa 10 haftada elde edecekleri 100 dolara tercih etmektedirler (Camerer, 1999:10576).
- **Sosyal Fayda:** Ekonomik teorinin çoğu uygulaması bireylerin sadece kendilerini önemsediklerini ve diğer bireylere gerek yardım etme gerekse onlara zarar verme konularında fedakârlıkta bulunmadıklarını iddia etmektedir. Örneğin, ultimatòm oyununda bir oyuncu 10 doların bir kısmını diğer oyuncuya teklif ediyor ve kalanını kendine bırakıyor. Teklifi alan oyuncu bu teklifi kabul edebilir veya reddedebilir ve her iki taraf da hiçbir şey elde etmeden ayrılabilir. Bencil/kendi maksimizasyonunu düşünen oyuncular ise her türlü teklifi kabul edebilir. Bu yüzden teklif eden taraf olabildiğince düşük bir teklifte bulunmalıdır (Camerer, 1999:10576). Ültimatòm oyunu, John Nash

tarafından ortaya atılan ve teklif edenin aslında tüm payı elde edeceği eşsiz bir dengeye sahiptir. Bu oyun, teklif edenin bencil bir teklif sunduğunda reddedileceğinden korkmasından dolayı daha cömert teklifler sunabileceği çeşitli Nash dengelerini taşımaktadır (Levin, 2006:2).

- **Denge:** Ekonomistler, denge üzerine oldukça çalışmaktadırlar. Piyasa ekonomisinde denge, arz ve talebin kesişim noktasında oluşmaktadır. Bir strateji oyununda ise, denge tüm oyuncuların en uygun stratejiyi seçecekleri anlamına gelmektedir (Camerer, 1999:10576).

Mükemmel (tam) bir rasyonel seçim yapmak demek “en iyi seçeneği seçmek” demektir. Simon ise rasyonellik varsayımını sınavan davranışsal iktisadi çalışmalar yapmaktadır. Simon 1950’lerde mükemmel rasyonellik varsayımının gerçeklikten uzak ve geçersiz olduğu fikrini ortaya atar; bununla da kalmayarak bireylerin seçim yaparken nasıl hareket ettiğini açıklayan yeni bir kavram ortaya atar: sınırlı rasyonellik. Bu katkıları Simon’a Nobel Ekonomi ödülünü kazandırmıştır (Schwartz’dan aktaran, Akdere ve Büyükboyacı:118).

Sınırlı rasyonellik, 1940’ın sonlarında Von Neumann & Morgenstern (1947) tarafından ortaya atılan Beklenen Fayda Teoremine bir tepki olarak doğar. Beklenen Fayda Teoremi’nin sorunlarını giderici bir alternatif model olarak ortaya atılır. Amacı nasıl karar aldığımızı tam ve doğru olarak tasvir etmektir. Sınırlı rasyonellik kavramının gelişmesinde Simon dışında Conlisk (1996) ve March (1978) de katkılarda bulunmuştur (Akdere ve Büyükboyacı:120).

2. MUTLULUK EKONOMİSİ

Mutluluk ekonomisi ile ilgili farklı ülkelerde birçok çalışma yapılmıştır. Yapılan çalışmalara baktığımızda mutluluk kavramı yerine farklı kavramlar kullanıldığı görülmektedir. Literatürde mutluluk terimine eş anlamlı olarak kullanılan kavramlar arasında;

- Yaşam Memnuniyeti
- Öznel İyilik Durumu
- Yaşam Doyumu
- Özsaygı
- Sağlık
- Yaşamın Önemi
- Yaşam Kalitesi

gibi birçok farklı terim karşımıza çıkmaktadır (Kahyaoğlu, 2008:21). Yapılan çalışmalarda da destekleyici açıklamak karşımıza çıkmaktadır. Şimşir (2013) mutluluk konusunda yaptığı çalışmasında mutluluk ve yaşam memnuniyeti kavramlarının her ne kadar farklı anlam ifade etseler bile literatürde yer alan çalışmalarda eş anlamlı olarak kullanıldığını belirtmiştir. Bu nedenlerden dolayı çalışmamızda genel olarak aynı anlama gelmesine rağmen mutluluk terimi kullanılmıştır.

Mutluluk ekonomisinin ele alındığı ikinci bölümde çalışma üç alt başlık altında incelenecektir. İlk olarak mutluluk kavramı ele alınacaktır. Mutluluk kavramının tanımı ve nasıl ölçüldüğünden bahsedilecektir. Bu kısımda farklı mutluluk tanımlarının yapılması konunun ne kadar öznel olduğu fikrini akla getirmektedir. Mutluluk kavramının her birey için farklı anlam ifade etmesi nedeniyle tek bir tanımla kavramı aktarmak çok doğru olmayacaktır. Bu nedenle farklı mutluluk tanımlarına yer verilecektir. İkinci kısımda mutluluk ve ekonomi ilişkisi ele alınarak çalışmanın ana konusu olan mutluluk ekonomisi hakkında geniş bir bilgi verilmeye çalışılacaktır. Bu konuda öncülük eden Easterlin'in 1974 yılında yayımladığı çalışması ve daha sonraları da literatüre "Easterlin paradoksu" olarak geçen

kavramdan bahsedilecektir. Çalışmanın son kısmı ise kendi içinde iki alt başlığa ayrılarak daha detaylı bir inceleme içine girilecektir. Mutluluk kavramını etkileyen en önemli faktörler sosyodemografik ve ekonomik faktörler olarak iki ayrı grupta ele alınacaktır. Sosyodemografik olarak mutluluğu etkileyen faktörler yaş, cinsiyet, medeni durum ve eğitimidir. Asıl olarak sadece bu dört faktör ile kısıtlama yapmak çok doğru olmamaktadır. Bunlara ilaveten sağlık durumu, yerleşim yeri, çalıştığı sektör vb. faktörlerde sosyodemografik olarak mutluluğu etkilemektedir. Ekonomik olarak mutluluğu etkileyen faktörler ise gelir durumu, işsizlik ve enflasyondur.

2.1. Mutluluğun Tanımı ve Ölçümü

Mutluluk insanlık tarihi kadar eski bir kavramdır. İnsanlar ilk yıllardan itibaren bu kavramı önemsemişler ve herkes kendine göre farklı anlam yüklemiştir. Birini mutlu eden bir olay başkası için mutluluk kaynağı olarak görülmeyebilir. Bu durum kavramın birçok farklı tanımının ortaya çıkmasında önemli bir etkidir. Tarih boyunca Aristo'dan Farabi'ye kadar birçok düşünür mutluluk ile ilgili tanımlamalar yapmışlardır. Çalışmamızda bu tanımlamalardan bazılarına yer verilmiştir.

Mutluluk kelimesine 11.yüzyılda Karahanlı Uygur Türkler 'inden Yusuf Has Hacip tarafından yazılan ve İslamiyet'in Türklerce kabulünden sonraki ilk yazılı eseri olan “Kutadgu Bilig” günümüz Türkçesi “Mutluluk Veren Bilge” olan eser ile rastlamaktayız (Bülbül ve Giray, 2011:114).

Batı felsefesinde mutluluk üç dönemde ele alınmıştır. Antik Yunan felsefesinin hâkimiyetindeki erken dönem, aydınlanma dönemi ve refah devlet dönemidir. Antik Yunanda mutluluğu ele alan filozoflar genel olarak mutluluk kelimesi yerine “eudaimonia” ifadesini kullanmışlardır. Eski Yunan medeniyetinde “ eudaimonia ” iyi ruhsal durumu ve sağlıklı, mutlu ve varlıklı olmayı içeren iyi oluş halini yansıtmaktadır. Mutlu insana da “eudaimon” denmektedir. İlerleyen dönemlerde ise “Eudaimonia” kelimesi “mutluluk”, “refah” ve “insan gelişimini” ifade etmede çeşitli anlamlarda kullanılmıştır (Veenhoven ve Dumludağ, 2015:203).

Aristo'ya göre bütün insanlar mutluluğu arar ve mutluluk insan yaşamının amacını oluşturur. Mutluluk ise çalışmayla yani eğitimle kazanılabilir. Eğitim ve belirli erdemleri kazanmamız ise kendimizin mükemmel zihinsel ve pratik etkinliğimize katkı sağlar. Ona göre eğitim üç türlü öğrenilebilir. Doğuştan gelen, eğitim yoluyla öğrenilen ve akıl yürütme ile öğrenilebilen eğitimidir. Aristo'ya göre en yüksek ve gerçek mutluluk ise, kurumsal bilim ve felsefede anlığın hiçbir kayıt ve sınırlama altında kalmadan yaşama geçirilmesinde yatar (Büyükdüvenci, 1993:41-43). Ayrıca Aristo'ya göre mutluluk teorisinin temelleri metafizik kurallara dayandırılmaktadır. Aristo'nun mutluluk felsefesi geçici zevkler veya mutluluklar üzerine değil yaşam boyu süren bir mutluluk üzerine kurulmaktadır (Işık ve Meriç, 2010:423-425).

Farabi'ye göre ise mutluluk, başka bir gayenin amacı olmayıp, bizatihi kendisi en yüce bir gaye, ulaşılabilecek en son yetkinlik ve insanın erişebileceği en yüksek iyilik şeklinde tanımlanmıştır (Arkan, 2005:388).

Mutluluk konusunda birçok farklı çalışma yapan Ruut Veenhoven mutluluğun tanımını yaşamı bir bütün olarak düşündüğümüzde yaşamdan alınan zevk olarak tanımlamaktadır (Veenhoven, 2007:1).

TÜİK yaşam memnuniyeti araştırmasında mutluluğu acı, keder ve ızdırabın yokluğu ve bunların yerine sevinç, neşe ve tatmin duygularının varlığıyla karakterize edilen durum; hayattan genel olarak memnun olma hali olarak tanımlamıştır (Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası, 2014:XVII).

Türk Dil Kurumu'nun mutluluk tanımı ise, bütün özlemlere eksiksiz ve sürekli olarak ulaşılmaktan duyulan kıvanç durumu, ongunluk, kut, saadet, bahtiyarlık, saadetlilik şeklindedir (TDK, 2015).

Dumludağ ise çalışmasında mutluluğu ve mutsuzluğu tanımlamıştır. Mutluluğu iyi hissetmek, hayattan keyif almak ve bunun keyifli bir duygu olduğunu hissetmek olarak tanımlarken mutsuzluğu ise kötü hissetmek, hayattan keyif almamak ve her şeyin daha iyi olması için umut etmek olarak tanımlamıştır (Dumludağ, 2011:32).

Bentham ise mutluluk veya memnuniyet kavramını çeşitli türlere ayırmıştır. Bentham'ın çalışmalarında yer alan memnuniyet türleri şu şekildedir (Işık ve Meriç, 2010:429);

- Duygu ve düşünce memnuniyeti
- Refah memnuniyeti
- Kabiliyet memnuniyeti
- Arkadaşlık ve dostluk memnuniyeti
- İtibarlı bir üne ve isme sahip olma memnuniyeti
- Güç ve iktidar memnuniyeti
- Allah'a ve inançlara sahip olma memnuniyeti
- Yardımseverlik ve cömertlik memnuniyeti
- Kötü niyete sahip olma memnuniyeti
- Hatıralara ve hafızaya dayanan memnuniyet
- Hayal gücüne dayanan memnuniyet
- Beklentilere veya ümitlere dayanan memnuniyet
- İş ortamı veya iş arkadaşlığına dayanan memnuniyet
- İç rahatlaması ile canlıları koruma ve kurtarmaya dayanan memnuniyet

Mutluluk ile ilgili yapılan tanımlamalardan da gördüğümüz gibi kavram her birey için farklılık arz etmektedir. Bu farklılığın nedenlerinden birisi bireylerin yaşadıkları toplum yapısından kaynaklanmaktadır.

Bireylerin mutluluk ve yaşam memnuniyetleri, alan araştırmaları ile ölçülmektedir. Bu anketlerde sıralı sorular sorulmakta ve bireylerin mutluluklarına ve yaşam memnuniyetlerine bakarak kendilerini nerede hissettikleri ölçülmektedir. Cevap düzeyi üç ölçekliden on ölçekliye kadar değişmektedir (Dumludağ, 2011:14-15). Türkiye'de bu konuda çalışma yapan TÜİK 2003 yılında başlattığı yaşam memnuniyeti anketi (YMA) ile bu konuda yapılan çalışmalara katkıda bulunmaktadır. Bireylere “Yaşamınızı bir bütün olarak düşündüğünüzde ne kadar mutlusunuz?” şeklinde bir soru yöneltmekte ve cevap olarak ise 5 ölçekli çok mutlu, mutlu, orta, mutsuz ve çok mutsuz seçeneklerini sunmaktadır.

Mutluluğun ölçümünü yapan en eski çalışmalardan biri olan General Social Survey (GSS) ‘de mutluluk “Genel olarak baktığınızda bugünlerde ne kadar mutlusunuz?” sorusu ile 3 ölçekli olarak sorulmaktadır. Birçok Avrupa ülkesinde de yapılan anketlerden en yaygını 10 ölçekli (1-10) yaşam memnuniyeti sorusudur (Veenhoven ve Dumludağ, 2015:206).

Prof. Dr. Yılmaz Emer’in yürütücülüğünü üstlendiği European Values Survey ve World Values Survey çalışmalarında mutluluk “Her şeyi bir arada düşünerek, kendinizi nasıl tanımlardınız?” sorusuna verilecek olan dört cevap “Çok Mutluyum, Oldukça Mutluyum, Pek Mutlu Değilim, Hiç Mutlu Sayılmam” ile araştırılmaktadır (Eren ve Aşıcı, 2015:237).

Mutluluk ile ilgili World Value Survey (WVS) anketinde 10 ölçek yer almaktadır. Ankette bütün her şeyi göz önüne aldığınızda hayatınızdan ne kadar memnunsunuz sorusu sorulmuştur. 1’den 10 ‘a kadar yer alan ölçekte 1 hiç memnun değilimi ifade ederken 10 çok memnun olduğunu ifade etmektedir (Gökdemir ve Öztürk:195).

Dünyada uygulanan anketler ve bu anketlerin uygulandığı ülkeleri özetleyecek olursak (Gökdemir ve Öztürk: 196):

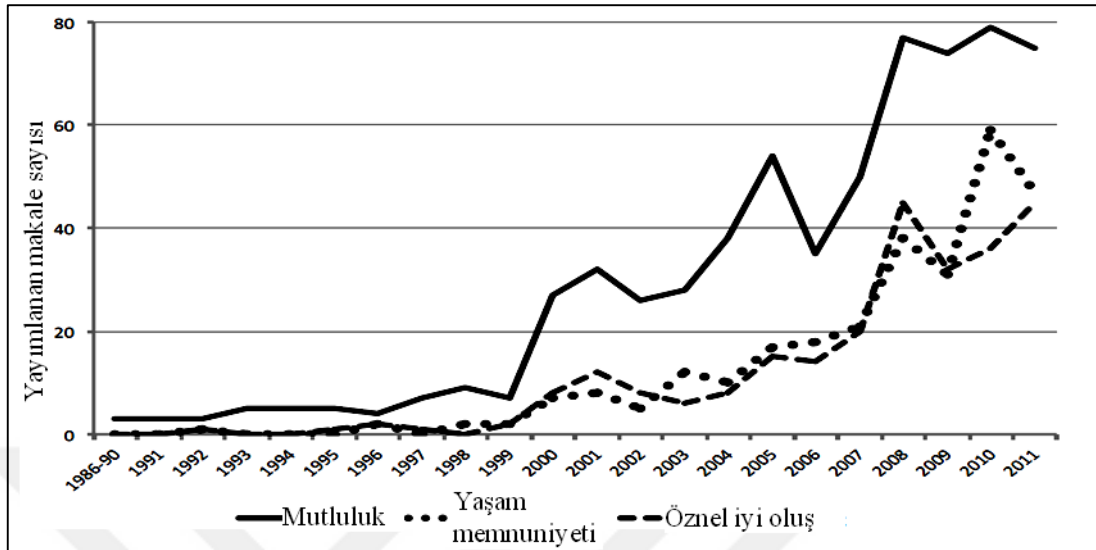
- Gelişmiş Avrupa Ülkeleri Anketleri (Almanya-German Socio Economic Panel (GSOEP), İngiltere-British Household Panel Survey (BHPS), İsveç-Swiss Household Panel, Avustralya-Australian Household Survey (HILDA), ABD-General Social Survey)
- Geçiş Ekonomileri (Arnavutluk, Bulgaristan, Litvanya, Romanya, Rusya, Estonya, Letonya, Macaristan, Beyaz Rusya, Polonya, Ukrayna-Life in Transition Survey (LITS), 2006)
- Asya’da Anket Uygulanan Ülkeler (Çin, Hindistan, Şangay, Güney Kore)

- Afrika ve Ortadoğu’da Anketlerin Uygulandığı Ülkeler (Etiyopya, Nijerya, Peru, Güney Afrika, Tanzanya, Latin Amerika, Arjantin, Brezilya, Şili, Meksika, Venezuela)
- Uluslararası Anketler (World Values Survey (1981-2008, 5 Dalga, 105 Ülke) International Social Survey Program (101 Ülke), Gallup World Poll (2006,105 Ülke), LatinoBarometer (18 Ülke), European Social Survey (25 Ülke), European Values Survey, Euro-Barometer)
- Türkiye (TÜİK-Yaşam Memnuniyeti Anketi)

2.2. Mutluluk-Ekonomi İlişkisi

Mutluluk yakın bir geçmişe kadar psikoloji alanının bir alt dalı olarak ele alınmasına rağmen, ekonomik ve sosyal politikalar alanında da bu konuda çalışmalar yapılması konunun daha geniş bir çerçevede ele alınmasını sağlamıştır. Easterlin’in 1974 yılında ve Scitovsky’nin 1976 yılında yapmış oldukları çalışmalar mutluluğun psikolojiden ekonomiye yönelmesine yol açmıştır. Konunun iktisat biliminde önem kazanmasıyla yapılan çalışmalar yoğun bir şekilde devam etmektedir (Dumludağ, 2011:37).

Grafik 2.1’de 1986-2011 arasındaki dönemde mutluluk, yaşam memnuniyeti ve öznel iyi oluş ile ilgili yapılan akademik çalışmaların sayısı gösterilmektedir. 1986-90 yılları arasında çalışma sayısı 3 iken bu sayı 2011 yılında 146’ya yükselmiştir. Bu artışta kuşkusuz psikolojik faktörlerin ekonomik çalışmalarda kullanılmaya başlaması ve 2002 Nobel Ekonomi ödülünün bu alanda yapılan bir çalışmaya verilmiş olmasının katkısı büyüktür.

Grafik 2.1: Yayınlanan Makale Sayısı

Kaynak: Alois Stutzer & Bruno S.Frey; “Recent Developments in the Economics of Happiness: A Selective Overview, *IZA Discussion Paper*, No.7078, s.2.

Easterlin 1974 yılında yaptığı çalışma “Does Economic Growth Improve the Human Lot? Some Empirical Evidence” ile mutluluk ekonomisi literatürüne katkıda bulunan ilk iktisatçılardan biridir. Easterlin’in çalışmasından dolayı adı “Easterlin Paradoksu” olarak bilinen kavrama göre mutluluk ile gelir arasında bir ilişki bulunmaktadır. Ancak bu ilişki uzun dönemde ortadan kalkmaktadır. Ayrıca gelir artışı ile mutluluk arasında tam bir doğrusal ilişki yoktur. Yani gelir arttıkça mutluluk aynı oranda artmamaktadır.

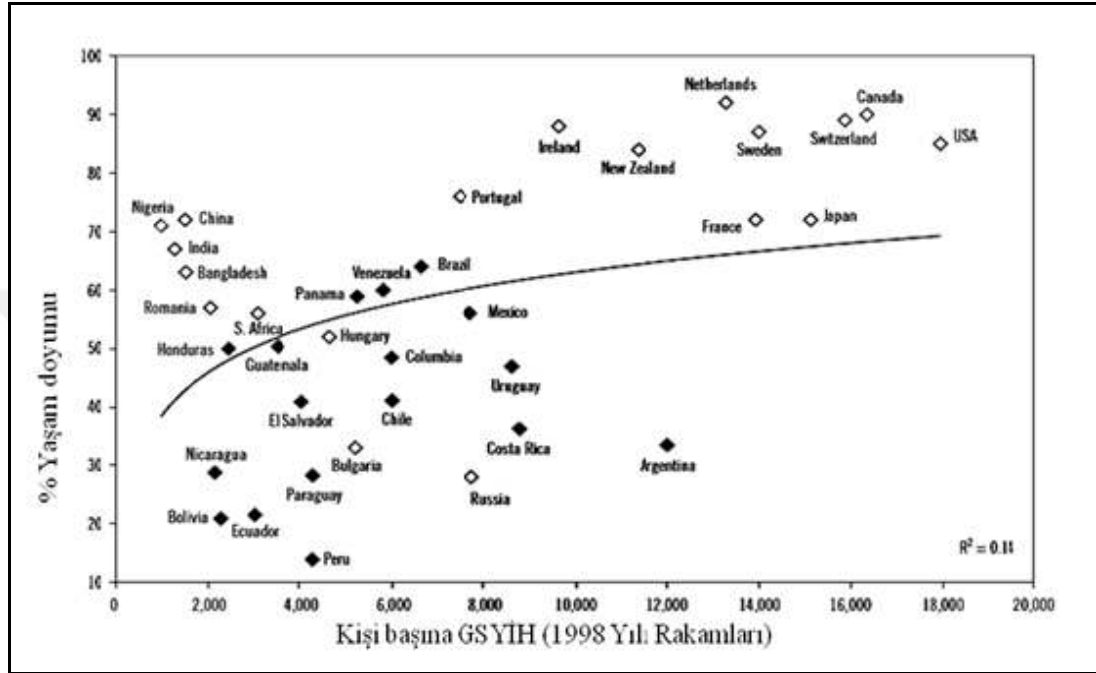
Easterin paradoksunun ne anlama geldiğini maddeler halinde sıralayacak olursak;

- Bir toplumda, zengin insanlar fakir insanlara göre daha mutlu olma eğilimindedirler.
- Zengin toplumlar ise fakir toplumlardan daha mutlu değildir.
- Ülke olarak zenginleşmek, onları mutlu etmez (Wolfers, 2008).

Easterlin çalışmasında mutluluk konusuna olan ilginin artmasını sağlamış ama henüz çözülmemiş bir paradoks ortaya koymuştur. Easterlin’e göre daha az mutlu olan yoksul ülkelerde ortalama gelir ile ortalama mutluluk arasında net bir ilişki yoktur. Grafik 2.2’de mutluluk değerleri ile kişi başına gelir arasındaki ilişkinin

ülkelere göre dağılımı Graham'ın 1990 yılına ait verilerle elde ettiği çalışmasıyla gösterilmiştir (Graham, 2005:45).

Grafik 2.2: Kişi Başına Gelir ve Mutluluk (1990)

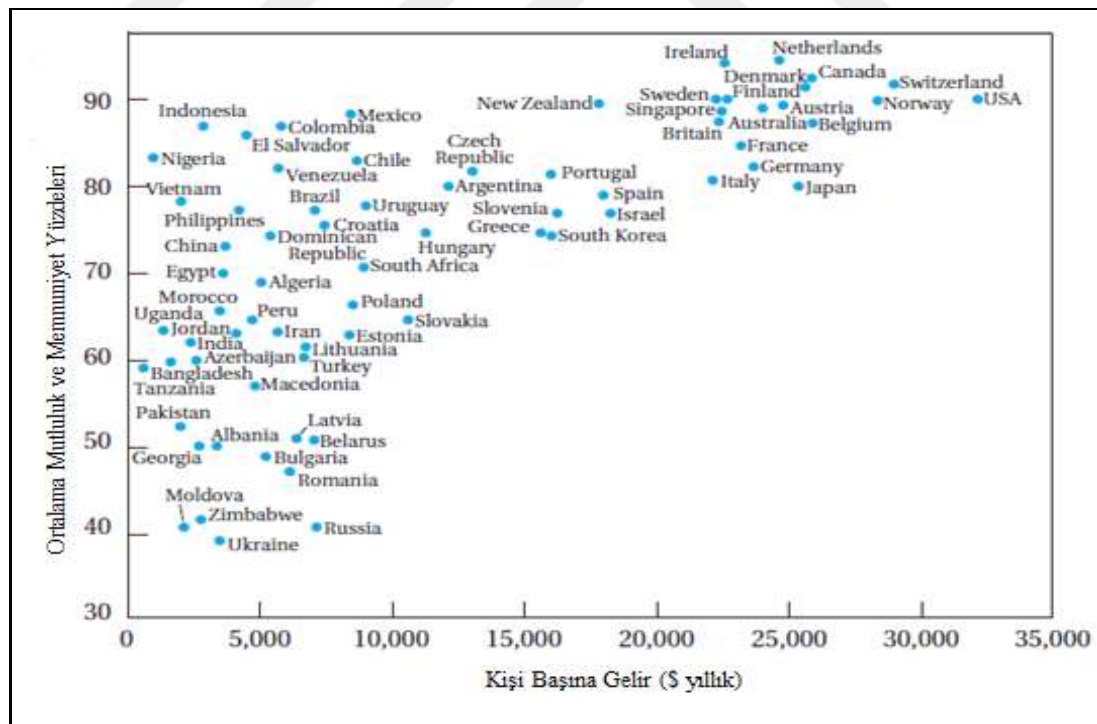
Kaynak: Carol, Graham (2005); "The Economics of Happiness: Insights on Globalization From A Novel Approach," *World Economics*, Vol.6, No.3, s.46.

Grafik incelendiğinde, kişi başına GSYİH miktarı yüksek olan ülkelerin yaşam doyum seviyeleri de yüksektir. Örnek olarak A.B.D, Kanada, İsveç ve İsviçre verilebilir. Ancak bazı ülkelerin ise yaşam doyumları ile GSYİH arasındaki ilişkileri ters yönlüdür. GSYİH miktarları düşük olmasına rağmen yaşam doyum seviyeleri yüksektir. Buna örnek olarak ise Nijerya, Çin ve Hindistan'ı gösterebiliriz.

Konuyla ilgili diğer çalışma Todaro ve Smith'in "Economic Development" adlı eserinde yer almaktadır. Çalışmada, son yıllarda ekonomistlerin dünya genelindeki ülkelerde zaman içerisinde subjektif olarak beyan edilmiş memnuniyet, mutluluk ve gelir gibi faktörler arasında amprik bir ilişki keşfettiklerinden bahsedilmektedir. Bu keşiflerden bir tanesi, ülkelerin ortalama geliri ile birlikte memnuniyet veya mutluluk ortalamasının artmasıdır. Örneğin, Tanzanya, Bangladeş, Hindistan ve Azerbaycan'daki insanlar, Amerika Birleşik Devletleri ve İsveç'teki insanlar kadar mutlu veya memnun olmadıklarını söylemektedirler. Ancak bahsi geçen bu ilişki

grafik 2.3'de görüldüğü üzere kişi başı yaklaşık 10.000\$ ila 20.000\$ arasında ortalama gelire bağlı gibi görünmektedir. Gelir bu noktaya ulaştıktan sonra, birçok birey genellikle aşırı yoksulluk sınırından kurtulmuş olmaktadır. Bu seviyelerde, ülkeler arasındaki farklılıklara rağmen (eğer eşitsizlik aşırı seviyede değilse) bireylerin büyük bir bölümü genellikle iyi beslenmiş, sağlıklı ve eğitilmiş bireylerdir. Çalışmalarda ayrıca finansal güvenlik mutluluk üzerinde etkili olan tek faktör olarak görülmektedir. Bu noktada Richard Layard ortalama ulusal mutluluğu etkileyen yedi faktör tanımlamaktadır. Bunlar, aile ilişkileri, mali durum, iş, toplum ve arkadaşlık, sağlık, kişisel özgürlük ve kişisel değerlerdir. Özellikle, yoksul olmamanın dışında, kanıtlar insanların işsiz, boşanmış veya ayrılmış olmamaları ve toplumdaki diğer bireylere olan güven duygularının yüksek olması durumunda güçlü demokrasiye sahip ülkelerdeki gibi özgürlüklere ve dini inanç özgürlüğüne sahip olduklarında daha mutlu olduklarını göstermektedir (Todaro ve Smith:19-20).

Grafik 2.3: Gelir ve Mutluluk: Ülke Karşılaştırması

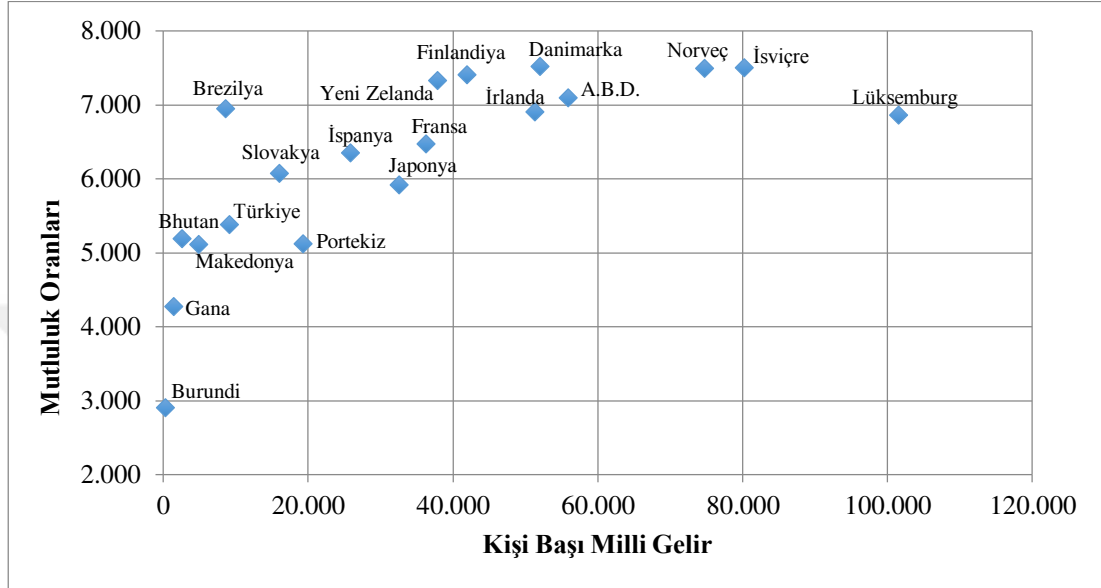

Kaynak: Todaro, Michael ve Stephen Smith; *Economic Development*, Eleventh Edition, Pearson, s.20.

Günümüzde mutluluk ve kişi başına milli gelir arasındaki ilişki ise grafik 2.4 yardımıyla incelenmiştir. Grafikte mutluluk verileri 2013-2015 oranları ile

göstermektedir. Kişi başına milli gelir verileri ise 2015 verileri kullanılarak A.B.D doları cinsinden elde edilmiştir.

Grafik 2.4: Mutluluk ve Kişi Başına Milli Gelir Karşılaştırması

Kaynak: Ülkelerle ait mutluluk verileri World Happiness Report 2016 adlı rapordan elde edilmiştir. Kişi Başına Milli gelir verileri ise Dünya Bankası veri tabanından elde edilmiştir.

Grafik incelendiğinde kişi başına milli geliri yüksek olan ülkelerin mutluluk oranları da yüksektir. Yine aynı şekilde kişi başına milli geliri düşük olan ülkelerin mutluluk oranları da düşüktür. Ancak kişi başına düşen milli geliri düşük olup mutluluk oranı yüksek olan ülkelere de mevcuttur. Brezilya ve Slovakya’da kişi başına düşen milli gelir seviyesi çok yüksek olmamasına rağmen mutluluk seviyesi kişi başına milli geliri yüksek olan ülkeler ile aynı seviyededir.

Easterlin (2001) yılında yayımladığı makalesinde materyal isteklerden bahsetmiştir. Materyal isteklerdeki değişikliğin kişisel mutluluk ve gelir arasında paradoksal bir ilişkinin varlığına yol açtığını belirtmiştir. Kişisel mutluluk ile gelir arasında doğrudan bir ilişki olmasına rağmen materyal isteklerle arasındaki ilişki önemsizdir. Bireylerin yaşam döngüsünün başından farklı sosyoekonomik şartlar altında benzer materyal isteklere sahip olduklarını ve diğer şartların eşit olması durumunda bile daha yüksek gelire sahip olanların isteklerini daha rahat yerine getirdikleri görülmektedir. Eğer materyal istekler sabit kalıp gelir düzeyi artarsa,

bireyler isteklerinin ve refah seviyelerinin bir adım ileride olduğu görülecektir. Ancak gelir düzeyleri sabit kalıp bireylerin istekleri artarsa, belli seviyede gelire sahip bireylerdeki tatmin düzeyi azalacaktır. Easterlin'e göre hem gelir hem de istekler arttığında, bireylerin gelir seviyesi artsa bile refahları değişmeyecektir. Bu da yaşam döngüsünün çalışma dönemlerindeki sabit refah seviyesinin, artan istek ve gelir düzeyi üzerindeki dengeleyici unsur olmasının ürünüdür. Emeklilik dönemlerindeki sabit refah seviyesi ise bu durumun çift yönlü/tersine döndürülebilir olduğunu akla getirmektedir. Asıl sorun ise geçmiş ve gelecek refah durumu ile alakalıdır. Örneğin bir bireyin gelir düzeyinin artması neticesinde isteklerinin de arttığını düşünelim. Bu bireye söz konusu artış neticesinde ulaştığı refah seviyesinde iken geçmişte nasıl hissettiğini sorduğumuzda, bireyin yargıları geçmişte içinde bulunduğu değil şu anda ulaşmış olduğu refah seviyesine göre olacaktır (Easterlin, 2001:472-474).

Mutluluk konusunda iktisatçıların çalışmalarının temel nedeni ise, refahın mutluluk ile olan ilişkisidir. Birçok iktisatçı refah ve mutluluğu ekonomik durum ile doğrudan ilişkilendirmişlerdir. İktisatçılara göre bir bireyin iyi oluşunu gösteren nesnel ölçütler vardır. Dolayısıyla da toplumun kalitesi bu nesnel ölçütlerle kolaylıkla anlaşılmaktadır (Dumludağ, 2011:37).

Mutluluk ve ekonomik faktörler arasındaki ilişki görüldüğü gibi 1974 yılında Easterlin tarafından yapılan çalışma ile birlikte giderek artan bir şekilde ilerlemektedir. Aslında Easterlin'in çalışmasının öncesinde de mutluluk ile iktisadi faktörleri ele alan çalışmalar yapıldığı görülmektedir. Hatta bu konuda ele alabileceğimiz en somut örnek Bhutan Krallığıdır.

Bhutan, Hindistan ve Çin arasında sıkışmış yaklaşık 47.000 km²'lik yüzölçümü ile Hollanda'dan biraz büyük bir ülkedir. Nüfusu da yaklaşık 700 bin kadar olan ülkenin eğitim ve sağlık hizmetleri ise ücretsiz bir şekilde verilmektedir. Bhutan'dan bahsetmemizin asıl nedenine gelindiğinde ise ülkenin IV. Bhutan Kralı Jimge Singye Wangchuck'un belirtmiş olduğu Gross National Happiness (Gayri Safi Milli Mutluluk) kavramıdır (Erözgen, 2013).

Bhutan Krallığı 1629 yılında hükümetin insanlar için mutluluk yaratamaması durumunda hükümetin varlığının hiçbir amacı olmadığını belirtmiştir. Bhutan Krallığı ülkesinin gelişmişliğini ölçmek için tüm dünyada kullanılan GSMH yerine GSMM kavramını kullanmaya başlayan ilk ülkedir. Krallığa göre hükümetin GSMM’u gerçekleştirmek için gerekli koşulları sağlaması gerekmektedir. GSMM kavramının daha bütünsel bir şekilde bir ülkenin kalitesini ölçeceğini ve bu durumun maddi ve manevi olarak toplum yararına olacağını söylemişlerdir. Krallık 9 ana endeks kullanarak GSMM endeksini hesaplamaktadır. Bu endeksler ülke için önemli olan sosyal ve ekonomik faktörlerden oluşmaktadır (The Centre Bhutan Studies, 2011).

Bhutan Krallığının bu endekslere göre hesapladığı GSMM formülü şöyledir:

$$GSMM = 1 - (H_n \times A_n)$$

Şeklinde hesaplanmaktadır (The Centre Bhutan Studies, 2011).

Burada;

H_n = Mutlu Olmayan İnsanların Yüzdesi

A_n = Yeterlilik Eksikliği Çeken ve Henüz Mutlu Olmayan İnsanların Bulunduğu Bölgelerin Yüzdesidir.

Bu 9 ana endeks ve 33 alt endeksi ise aşağıdaki şekille gösterilmeye çalışılmıştır.

Şekil 2.1: Bhutan Krallığı Gayrisafi Mutluluk Endeksi

Kaynak: The Centre Bhutan Studies, “The 2010 Gross National Happiness Index: Part I, 2011.

Tablo 2.1’ de Bhutan Krallığının GSMM hesaplamada kullandığı alt endekslerin ağırlıkları yüzdesel olarak verilmiştir.

Bu endeksler görüldüğü gibi GSMH endekslerinden bir hayli farklıdır. Endeksler ülkenin ekonomi politikalarını değerlendirmek için kullanılmaktadırlar. Ayrıca gayri safi mutluluk endeksinin yeterli olmadığını ve bir hesaplama sistemi gerekli olduğunu görmüşlerdir. Üretim ve mali kaynakları hesaba katan GSMH sistemini dikkate almayarak eksik ve yanlış bilgi içerdiğini bu nedenle doğa, insan, toplum ve kültür değerlerinin doğru hesaplanmasını sağlayacak yeni bir sistem geliştirmektedirler (Cesur, 2012).

Tablo 2.1: Bhutan Krallığı Gösterge Ağırlıkları

Ana Gösterge	Alt Göstergeler	Ağırlık	Ana Gösterge	Alt Göstergeler	Ağırlık
Sağlık	Akıl Sağlığı	%30	Kültürel Çeşitlilik ve Esneklik	Anadil	%20
	Sağlıklı Gün Sayısı	%30		Kültürel Katılım	%30
	Engellilik	%30		Sanatsal Beceri	%30
	Kendi Sağlık Durumu	%10		Davranış	%20
Eğitim	Okuryazarlık	%30	İyi Yönetişim	Kamu Performansı	%10
	Okullaşma	%30		Temel Haklar	%10
	Bilgi	%20		Hizmetler	%40
	Değer	%20		Siyasi Katılım	%40
Zaman Kullanımı	Çalışma	%50	Topluluğun Canlılığı	Bağışlar	%30
	Uyuma	%50		Toplum İlişkisi	%20
Psikolojik İyi Oluş	Yaşam Doyumu	%33		Aile	%20
	Pozitif Duygular	%17		Güvenlik	%30
	Negatif Duygular	%17	Ekolojik Çeşitlilik	Yaban Hayatı	%40
	Maneviyat	%33		Ekolojik Sorunlar	%10
Yaşam Standardı	Varlıklar	%33		Kentsel Sorunlar	%40
	Konut	%33		Çevreye Karşı Sorumluluk	%10
	Hane halkı Başına Gelir	%33			

Kaynak: The Centre Bhutan Studies, “The 2010 Gross National Happiness Index: Part I, 2011, s.31.

2.3. Mutluluğu Etkileyen Faktörler

Mutluluk ekonomisi hakkında yapılan çalışmalar genel olarak farklı ülkelerde yaşayan yüz binlerce kişiye uygulanan büyük ölçekli alan çalışmalarının sonucuna dayanmaktadır. Bu alan çalışmalarında kişiler kendilerine sorulan sorulara cevap vererek bir değerlendirme yapmaktadırlar. Sadece gelir ile ilgili değil aynı zamanda sağlık, evlilik ve istihdam gibi mutluluğu etkileyen birçok faktöre ilişkin değerlendirmelere yer verilmiştir (Şimşir, 2013:8).

Mutluluğu etkileyen faktörlerin ele alındığı bu kısım iki alt başlık altında ele alınacaktır. İlk olarak sosyodemografik faktörlerden bahsedilecektir. En önemli sosyodemografik faktörler olan yaş, cinsiyet, medeni durum ve eğitim konusu ele

alınarak yapılan çalışmalardaki sonuçlar aktarılmaya çalışılacaktır. Sonrasında ekonomik faktörler olan gelir, işsizlik ve enflasyon ile mutluluk arasındaki ilişki konusu işlenecektir.

2.3.1. Sosyodemografik Faktörler

2.3.1.1. Yaş

Yaş değişkeni mutluluğu etkileyen önemli değişkenlerin başında gelir. Yaş ile mutluluk arasındaki ilişkinin incelendiği çalışmalarda genel olarak U biçiminde bir ilişki ortaya çıkmıştır. Bu durum genç bireyler olarak adlandırılan 18-24 yaş aralığı ile yaşlı bireyler olarak adlandırılan 65 yaş ve üstü bireylerin diğer bireylere göre daha mutlu oldukları sonucuna ulaşmışlardır. Yapılan çalışmalarda ortaya çıkan bu sonuç orta yaş olarak adlandırılan bireylerin mutsuz olmalarının sebepleri arasında genellikle işsizlik gibi önemli bir sorunun olduğunu belirtmişlerdir. İşsizliğin mutluluk üzerindeki etkisi ekonomik faktörler kısmında daha ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

Türkiye üzerinde yapılan çalışmalarda genellikle U biçimindeki ilişki sağlanmıştır. Ancak Atay (2012), çalışmasında yaş ile mutluluk arasında negatif bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmıştır.

2.3.1.2. Cinsiyet

Literatürde yer alan paradoksa göre, kadın bireylerin depresyon yaşama oranı erkek bireylere göre daha yüksek olmasına rağmen mutluluk düzeyleri erkek bireylere göre daha fazladır. Ancak yapılan çalışmaların çoğunda cinsiyet farkı gözatılmemektedir (Tatarkiewicz'den aktaran Kahyaoğlu, 2008:35).

Veenhoven (1997) çalışmasında kadın bireylerin mutluluğu ile erkek bireylerin mutluluğu arasında bir fark görememiştir. Bazı ülkelerde erkek bireylerin, bazı ülkelerde ise kadın bireylerin daha mutlu oldukları tespit edilmiştir. Bu durumun sebebi ile ilgili herhangi bir ilişki kurulamamıştır.

Türkiye için yapılan çalışmalarda da farklılıklar göze çarpmaktadır. Genellikle kadın bireylerin erkek bireylere göre daha mutlu oldukları tespit edilmiştir. Ancak Akın ve Şentürk (2012), çalışmalarında erkek bireylerin daha mutlu oldukları sonucuna ulaşmıştır.

2.3.1.3. Medeni Durum

Medeni durum ile mutluluk arasında ilişkinin olduğu birçok çalışma yapılmıştır. Hem Türkiye hem de dünya üzerinde yapılan çalışmaların büyük çoğunluğunda aynı sonuçlar çıkmaktadır. Evli bireylerin diğer medeni duruma sahip (bekâr, boşanmış, ayrı ve dul) bireylere göre daha mutlu oldukları sonucuna ulaşmıştır.

2.3.1.4. Eğitim

Genel olarak araştırmacılar, eğitim ve mutluluk arasında zayıf bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadırlar. Ancak gelir ve iş istatistiki olarak kontrol edildiği zaman aralarındaki ilişki kaybolmaktadır. Sonuç olarak yüksek eğitim seviyesindeki bireylerin gelir seviyeleri diğer eğitim seviyelerine göre daha yüksektir (Kahyaoğlu, 2008:39).

Akın ve Şentürk (2012), çalışmalarında eğitim seviyesi ile mutluluk arasında negatif bir ilişki olduğunu yani eğitim seviyesi yükseldikçe mutluluğun azaldığı tespit edilmiştir. Çevik ve Korkmaz (2014) , ise mutluluğun eğitim üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı ancak eğitim düzeyi ile iş arasında bir ilişkiden bahsetmişlerdir.

Eğitim konusunda Emeç ve Güler (2006) tarafından yapılan çalışmada akademik başarı konusu ele alınmıştır. Çalışmada yaşam memnuniyeti artan bireylerin not ortalamalarının arttığını belirtmişlerdir. Dini inanç konusunun da akademik başarıda önemli bir etken olduğu sonucuna ulaşmıştır.

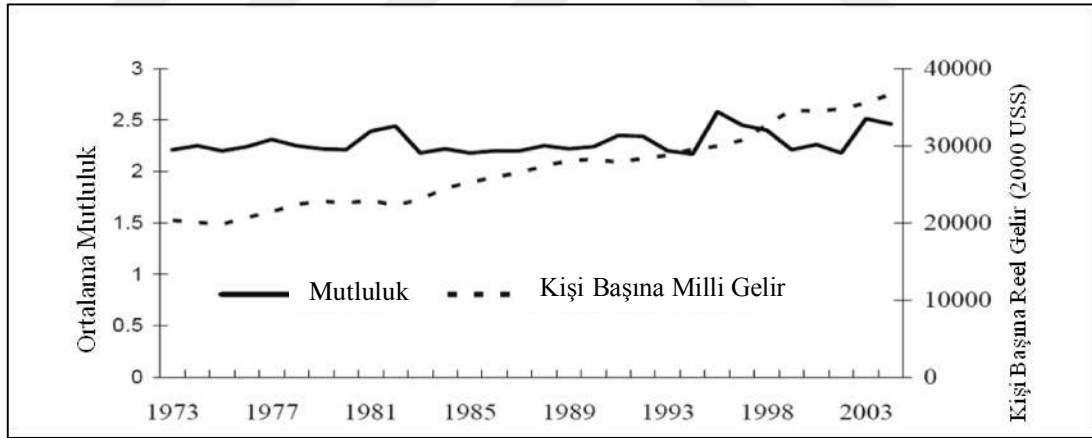
2.3.2. Ekonomik Faktörler

2.3.2.1. Gelir

Gelir ile mutluluk arasındaki ilişkiyi ele alan en önemli iktisatçılardan biri Easterlin'dir. Easterlin yaptığı çalışmasında gelir ile mutluluk arasında bir ilişki olduğunu ancak bu ilişkinin uzun dönemde azaldığını belirtmiştir.

İktisat teorisine göre tüketimin artması mutluluğu olumlu yönde etkilemektedir ve bu durum fayda teorisi ile açıklanmaktadır. Genel fayda teorisine göre tüketim bireysel faydayı etkiler ve tüketim artışı faydanın artışı ile sonuçlanır. Tüketimin anket yoluyla ölçülmesi zor olması nedeniyle çalışmalarda tüketim yerine daha çok “hane halkı geliri” veri olarak kullanılır. Yapılan ilk çalışmalarda bu nedenle mutluluk ve GSYİH arasındaki ilişki ele alınmıştır (Veenhoven ve Dumludağ, 217-218).

Grafik 2.5: ABD’de 1973-2004 Yılları Arasındaki Mutluluk ve GSYİH

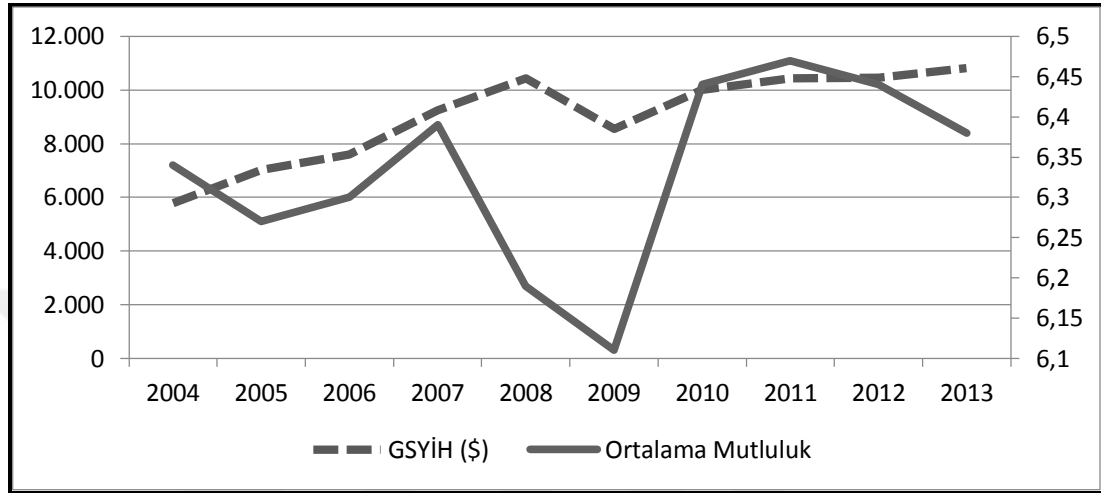

Kaynak: Andrew Clark, Paul Frijters ve Micheal Shields (2007); “Relative Income, Happiness and Utility: An Explanation for the Easterlin Paradox and Other Puzzles,” *IZA Discussion Paper*, No.2840, s.2.

Grafik 2.5’de 1973-2004 yılları arasında ABD’de kişi başına düşen gelir ile mutluluk arasındaki ilişki gösterilmiştir. Kişi başına gelir neredeyse 2 katına çıkmasına rağmen mutluluk düz bir seyrinde dalgalanmıştır. Mutluluk ortalama olarak 2-2,5 arasında bir değer almıştır.

Grafik 2.6’da Türkiye’de kişi başına milli gelir ile mutluluk değerleri gösterilmiştir.

Grafik 2.6: Türkiye’de Ortalama Mutluluk ve GSYİH (2004-2013)

Kaynak: Türkiye için 2004-2013 yılları arasındaki ortalama mutluluk verileri Kazım Anıl Eren ve Ahmet Atıl Aşıcı’nın Determinants of Happiness In Turkey During 2004-2013 Period adlı çalışmalarından elde edilmiştir. Kişi başına düşen milli gelir verileri ise BÜMKO istatistik verilerinden elde edilmiştir.

Grafik 2.6’da GSYİH oranı artan bir seyir halinde ilerlemekte iken 2008 yılında yaşanan ekonomik kriz sonucunda GSYİH oranı 2009 yılında düşüş yaşamıştır. Ortalama mutluluk oranları ise 2004 yılında 6,34 iken 2005 yılında bu oran 6,27’ye gerilemiştir. Yine aynı şekilde 2008 ekonomik kriziyle bireylerin mutluluk oranlarında da önemli bir düşüş yaşanmıştır. 2009 yılında ortalama mutluluk oranı en düşük seviyeye 6,11 ‘e kadar azalmıştır. Grafikte dikkat çeken önemli bir nokta ise GSYİH oranı 2004 yılından 2013 yılına kadar neredeyse 2 kata yakın bir artış yaşamasına rağmen ortalama mutluluk oranı ise 6,00-6,50 civarında bir seyir izlemiştir. Bu durumda gelir ile mutluluk arasında tam anlamda kesin bir ilişkiden söz etmek mümkün olmamaktadır.

Yapılan çalışmalarda gelir ile mutluluk arasında ilişki olduğunu gösteren çalışmalar kadar, herhangi bir ilişki olmadığını gösteren çalışmalarda mevcuttur. Türkiye’de yapılan çalışmalarda gelir ile mutluluk arasında ilişki var diyenler (Kahyaoğlu, 2008; Şimşir, 2013; Çevik ve Kokmaz, 2014 ve Gökdemir, 2011; Akın

ve Şentürk, 2012) ile gelir ve mutluluk arasında herhangi bir ilişki olmadığını öne süren Selim'in 2008 yılında yaptığı çalışma örnek olarak gösterilebilir.

2.3.2.2. İşsizlik

İşsizlik ile mutluluk arasındaki ilişkide ise yapılan çalışmalar bakımından tek bir sonucun ortaya çıktığı görülmektedir. Bireyin işsiz olması mutluluğunu olumsuz olarak etkilemektedir. Ancak üzerinde durulan konu bireysel işsizlik ile toplumsal işsizliğin mutluluğa etkisidir.

Bireyin işsiz olması kendisini mutsuz etmektedir. Toplumdaki diğer bireylerinde işsiz olduğu durumda bireyin mutsuzluğu bireysel mutsuzluğundan daha azdır. Bu durumda birey kendisini diğerleriyle karşılaştırma isteğinde olmaktadır. Bu konuda literatürde fikir birliği sağlanmıştır. Yani bireyin mutluluğu toplumdaki diğer bireylerin işsiz olması durumuna göre değişiklik gösterebilmektedir.

İşsizliğin diğer bir etkisi ise psikolojiktir. Oswald yaptığı çalışmasında işsizliğin mutluluğu olumsuz etkilediğini ayrıca işsizlik sonucunda intihar oranlarının yükseldiğini belirtmiştir. İşsizliğin topluma olan maliyetinin sadece ekonomik olmadığı ayrıca psikolojik olarak da olumsuz etkilediği görülmektedir. Bu durumda hükümetlerin işsizlik konusunda daha etkin çözümler bulması gerektiği açıkça görülmektedir. Çünkü işsizlik sadece işsiz kalan bireyleri değil tüm toplumu etkileyen genel bir sorun haline gelebilmektedir.

2.3.2.3. Enflasyon

Enflasyon ile mutluluk arasındaki ilişkinin incelenmesi ile çalışmanın ikinci bölümü tamamlanmış olacaktır. Türkiye için enflasyonun bireyin mutluluğunu etkileyip etkilemediği konusunda yapılan bir çalışma mevcut değildir. Genel olarak ekonomik faktörlerden gelir ve işsizlik ele alınmıştır.

Dünya literatürüne baktığımızda ise Di Tella, MacCulloch ve Oswald yapmış oldukları çalışmalarında 12 Avrupa ülkesinde 1975-1991 yılları arasında enflasyon oranındaki artışın mutluluğu olumsuz etkilediği sonucuna ulaşmışlardır.

3. DÜNYADA VE TÜRKİYE’DE MUTLULUK EKONOMİSİ

Dünyada ve Türkiye’de mutluluk ekonomisinin incelendiği bu bölüm beş alt başlık altında ele alınmıştır. İlk olarak dünyada mutluluk ekonomisi ile ilgili literatür taramasına yer verilmiştir. Dünyada yapılan mutluluk ekonomisi çalışmalarından sonra Türkiye’de mutluluk ekonomisi araştırılmıştır. Türkiye’de son yıllarda mutluluk ekonomisi konusunda yapılan çalışmaların sayısında artış vardır. Bunun önemli nedenlerinden biri TÜİK tarafından yapılan yaşam memnuniyeti araştırmasıdır.

Türkiye’de mutluluk ekonomisinin yıllara göre değişiminin yer aldığı üçüncü kısımda mutluluğun genel durumu cinsiyete, yaşa, medeni duruma, eğitim durumuna, işten elde edilen kazanca ve sağlık durumuna göre incelenmiştir. Ayrıca bireylerin mutluluk kaynağı olan kişiler ve değerlere de yer verilmiştir.

Dördüncü kısımda TR81 Düzey II bölgesi hakkında bilgilere yer verilmiştir.

Son kısımda ise TR 81 Düzey II bölgesi (Zonguldak-Karabük-Bartın) illerinin mutluluk düzeyleri 2013 yaşam memnuniyeti çalışması verilerinden elde edilerek grafiksel olarak verilmiştir.

3.1. Dünyada Mutluluk Ekonomisi

Easterlin (1974) makalesinde gelir ile mutluluk arasındaki ilişkiyi ele almaktadır. 1946 yılından 1970’e kadar süren ve Afrika, Asya ve Latin Amerika dâhil on dokuz ülkeyi kapsayan çalışmada kayda değer derecede bağlantı bulunmuştur. Yapılan araştırmada yüksek statüde olanların daha düşük statüde olanlara göre daha mutlu oldukları gözlenmiştir. 1946 yılından beri ABD’de yapılan araştırmalarda ise yüksek gelire sahip olanların mutlu olduklarını göstermektedir. Easterlin çalışmasında ekonomik faktörlerin çok önemli olmakla birlikte tek başına yeterli olmadığını, insanların mutluluğunda sosyal deneyimlerinde bağlantılı olduğundan söz etmektedir. Eğer zengin ve fakir ülkeler ortak bir paydada buluşursa yüksek gelire sahip ülkelerin gerçek refah durumları daha mutlu olduklarının bir göstergesi olabilir.

Gedtham ve Johannesson (1997) çalışmalarında İsveç'te mutluluk ekonomisini araştırmışlardır. Çalışmada sağlık, gelir, eğitim düzeyi ile mutluluk arasında pozitif bir ilişki bulunurken, bekârlık, işsizlik, büyük şehirde yaşama ve erkek olmak ile mutluluk arasında negatif bir ilişki vardır. Ayrıca yaş ile mutluluk arasında U biçiminde bir ilişki bulunmuştur.

Oswald (1997) yapmış olduğu “Happiness and Economic Performance” adlı çalışmasında yedi önemli bulgudan bahsetmektedir. Bu bulgular sırasıyla şöyledir:

- Yaşamdan duyulan mutluluğun ABD’de arttığı görülmektedir. Artış çok az ancak ekstra gelirin insan yaşamının kalitesine etkileyici bir şekilde katkıda bulunmadığı görülmektedir.
- 1970’lerin başından beri, yaşam memnuniyet düzeyinin bilindiği Avrupa ülkelerinde ortalama olarak çok hafif bir artış olduğu tespit edilmiştir.
- İşsiz insanlar daha mutsuzdurlar.
- Evli, yüksek gelire sahip, kadınlar, beyazlar, serbest meslek sahipleri, iyi eğitilmişler, emekliler ve eve bakmakta olanların mutluluk düzeyleri yüksektir. Ayrıca yaş ile mutluluk arasında U biçiminde bir ilişki vardır.
- Mutluluk verilerindeki modellerle uyumlu olarak intihar davranışı erkeklerde, işsizlerde ve evlilik problemi yaşayanlarda daha yaygındır. 1970’den beri İngiltere’de uzun vadede intihar oranında bir düşüş vardır. Zengin ülkelerde intihar eğilimi daha fazladır.
- Yüksek işsizliğin olumsuz sonuçları ortaya çıkmaktadır. İşsizlik sıkıntısı yüzünden intihar oranları yükselmektedir.
- İş tatmininin düzeyi İngiltere ve ABD’de artmamaktadır.

Wilkelmann ve Wilkelmann (1998) araştırmalarında işsizlerin mutsuzluğunu araştırmışlardır. Alman SosyoEkonomik Panelinin 1984-1989 yılı verilerini kullanarak yaptıkları çalışmada işsizliğin memnuniyet üzerinde olumsuz etkisinin olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Ayrıca 30-49 yaş aralığındaki erkeklerin iş gücü dışında kalmasının büyük olumsuz etkisinin olduğunu ve işsizliğin kötü

sağlıktan 3 kat daha fazla olumsuz etkisinden bahsetmişlerdir. Son olarak gelirin etkisinin küçük olmasına rağmen istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif bulmuşlardır.

Frey ve Stutzer (2002) çalışmalarında literatür sonuçlarını 3 başlık altında ele alarak kısaca şöyle özetlemişlerdir.

1. Sosyodemografik Faktörlerin Mutluluğa Etkisi

- Yaşla mutluluk arasında U biçiminde bir ilişki vardır. Genç ve yaşlı insanlar, orta yaşlı insanlardan daha mutludur. En mutsuz yaş ise 30-35 yaşa aralığıdır.
- Kadınlar erkeklerden çok az daha mutludurlar.
- Çocuklu ve çocuksuz evliler, bekâr olanlardan, tek ebeveynlerden ve evde birlikte yaşayanlardan daha mutludurlar.
- Yabancı ülke vatandaşları o ülkenin vatandaşlarından daha az mutludur.
- Eğitimi yüksek olan bireylerin mutluluk oranı da yüksektir.
- Kötü sağlık koşulları mutluluğu düşürmektedir.

2. Ekonomik Faktörlerin Mutluluğa Etkisi

- Kişisel işsizlik bireyleri mutsuz yapmaktadır.
- Genel işsizlik ise mutsuzluğa sebep olmakla birlikte toplumda suç, ayaklanma gibi toplumsal olayların ortaya çıkmasına sebep olabilmektedir.
- Gelir açısından zengin ülkeler fakir ülkelere göre daha mutludurlar. Yani mutluluk ile gelir arasında pozitif bir ilişki vardır.
- Yüksek gelire sahip bireyler daha iyi koşullara sahip oldukları için diğer insanlardan daha mutludurlar.
- Yüksek enflasyon oranı bireylerin mutluluğunu azaltmaktadır.

3. Kurumsal Faktörlerin Mutluluğa Etkisi

- Demokrasi mutluluğu olumlu yönde etkilemektedir. Yani bireylerin doğrudan demokrasiye katılmaları önemlidir.
- Politika, ekonomi ve kişisel özgürlükler arasında güçlü ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır.

Eggers vd. (2004) çalışmalarında Rusya’da refah ile bölgesel işsizlik oranının yüksek olduğunu ancak insanların mutluluğunun diğer insanların durumuna göre değiştiğini ve diğerleri daha kötü durumda ise mutluluklarının arttığını tespit etmişlerdir.

Alesina, Di Tella ve MacCulloch (2004) Avrupa ile Amerika Birleşik Devletleri (ABD) arasındaki gelir eşitsizliği ve mutluluğu karşılaştırdıkları çalışmalarında; Avrupa’da yoksul ve sol eğimli bireylerin eşitsizliğe daha fazla tepki gösterdiklerini, ABD’de ise tam tersi şekilde zengin bireylerin eşitsizliğe tepki gösterdikleri sonucuna ulaşmıştır.

Blanchflower ve Oswald (2005) mutluluk ve insani gelişim endeksi raporuna ilişkin yapmış oldukları çalışmalarında Avustralya üzerine bir paradoksta bulunmuşlardır. 2004 yılı İnsani Gelişim Endeksine göre dünya üçüncüsü olan Avustralya’da refah seviyesinin yüksek olmadığını tespit etmişlerdir. Dört kategoride yapılan incelemede Avustralya mutluluk, aile memnuniyeti, iş stresi ve yorgunluğun eksikliği bakımından uluslararası refah sıralamasında üst orta seviyede çıkmıştır. Avustralya ISSP (İnternational Social Survey Programme) tarafından 35 ülkede 50,000 rastgele seçilen örneklem ile yapılan çalışma sonucunda ise mutluluk seviyesi bakımından düşük çıkmıştır.

Leigh ve Wolfers (2006) Avustralya üzerine paradoksta bulunan Blanchflower ve Oswald’ın çalışmasındaki mutluluk ve insani gelişim arasındaki ilişkinin doğruyu yansıtmadığını belirtmişlerdir. Onlara göre ise Avustralyalılar eğitilmiş, esprili, iyi görünüme sahip, kozmopolit şehirlerde yaşayan, güzel sahillere sahip ve güçlü bir ekonomik durum ile karşı karşıyadırlar. World Values Survey (WVS) verilerini kullanarak yaptıkları çalışmalarda hem yaşam memnuniyeti hem de mutluluğun insani gelişim endeksi ile pozitif bir ilişkiye sahip olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Çalışmada sadece hem yaşam memnuniyeti hem de mutluluk düzeyinde İzlanda Avustralya’dan daha iyi konumdadır. Yani çalışmada öne sürülen Avustralya paradoksu kavramının geçerli olmadığını belirtmişlerdir.

Andren ve Martinsson (2006) yaptıkları çalışmalarında komünizmin çöktüğü ve piyasa ekonomisine geçiş sürecindeki Romanya'yı ele almışlardır. 1.770 kişi ile yapılan anket sonuçları Batı Avrupa ülkeleri ve Amerika Birleşik Devletleri ile aynı sonucu vermektedir. Yaşam doyumu ile eğitim, sağlık, ekonomik durum, konut standardı, diğer insanlara güvenme ve kırsal kesimde yaşama ile olumlu, işsizlik ile ise olumsuz bir ilişki ortaya çıktığı belirtilmiştir.

White (2007) yaptığı çalışmada ülkelerin mutluluğunun haritasını çıkarmıştır. Sıralamaya göre en mutlu ülkeler Danimarka, İsviçre, Avusturya, İzlanda, Bahamalar, Finlandiya, İsveç ve Bhutan Krallığı iken en mutsuz ülkeler ise Burundi, Zimbabve, Kongo Cumhuriyeti ve Moldova olmuştur. Türkiye ise çalışmada 133. sırada yer almıştır.

Graham (2010) çalışmasında yaş ile mutluluk arasında U biçiminde bir ilişki olduğunu tespit etmiştir. Bu ilişki Özbekistan, Büyük Britanya, Şili ve Afganistan'da yapılan çalışmalarla desteklenmiştir. Cinsiyet açısından baktığımızda ise farklı sonuçlar ortaya çıkmıştır. Bazı ülkelerde kadınlar erkeklerden daha mutlu iken bazılarında ise erkekler kadınlardan daha mutludur. Din ile mutluluk ilişkisinde Avrupa, ABD ve Latin Amerika'da dini yönü kuvvetli olanların diğerlerine göre ortalama olarak daha mutludurlar.

Akay ve Martinsson (2010) Etiyopya'da 1753 kişi yapmış oldukları çalışmada görece gelir ile mutluluk arasında önemli bir ilişki olmadığı sonucuna ulaşmışlardır.

Como (2011) yaptığı çalışmasında mutluluk için üç faktörden söz etmektedir. Ona göre pozitiflik, öz saygı ve kendinden memnuniyet mutluluğu etkileyen önemli değişkenlerdir. Pozitiflik ve öz saygı gelir ve kazanç için anlamlı bir değişken iken kendinden memnuniyet anlamlı değildir. İnsanların pozitif olmasının, ülkenin mutlu ve varlıklı olmasına katkı sağladığını belirtmiştir. Ayrıca üretkenliğin mutluluk üzerinde pozitif bir etkisinin olduğunu ve mutlu insanların daha fazla üretken olup şirketlerin karlarını arttırdığını tespit etmiştir.

3.2. Türkiye’de Mutluluk Ekonomisi

Türkiye’de mutluluk ekonomisi ile ilgili çalışmalar son yıllarda özellikle TÜİK’in yapmış olduğu yaşam memnuniyeti araştırmaları ile artmaya başlamıştır. TÜİK 2003 yılından itibaren yapmış olduğu yaşam memnuniyeti çalışmaları ile Türkiye’de mutluluğu etkileyen sosyodemografik ve ekonomik faktörleri, mutluluğun kaynağını ve bireysel mutluluk kaynağı olan değerleri araştırması, bu konuda yapılan çalışmalara önemli bir yol gösterici olmuştur. 2003 yılında 2.140 hane halkında 5.304 kişi ile 2012 yılında 4.069 örnek hanede 7.956 kişiye ulaşılmıştır. 2013 yılında ise Türkiye genelinde 125.720 haneden 103.312 hanedeki 18 ve daha yukarı yaştaki 196.203 birey ile yüz yüze görüşme yöntemiyle veri toplanmıştır (TÜİK, 2013). 2013 yılında yapılan çalışma ilk defa il düzeyinde ve daha fazla birey ile görüşülerek gerçekleştirilmiştir. Böylelikle Türkiye’de hem il bazında hem de bölgesel olarak mutluluğu daha net bir biçimde görmemiz sağlanmaktadır.

Bozkuş, Çevik ve Üçdoğruk (2006) Türkiye’de subjektif refah ile mutluluğu sıralı logit model ile inceledikleri çalışmalarında TÜİK 2004 yaşam memnuniyeti araştırmasının verilerinden yararlanmışlardır. Çalışmada, kadınların erkeklere göre daha mutlu oldukları, 45-64 yaş arasındaki bireylerin en mutsuz oldukları, gelir, sağlık ve refah artışının mutluluk düzeyini arttırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca kentte yaşayanların daha mutlu olduklarını ve eğitim düzeyinin mutluluğu olumsuz yönde etkilediği belirtilmiştir.

Emeç ve Güler (2006) yaşam memnuniyeti ve akademik başarı arasındaki iyimserlik etkisini inceledikleri çalışmalarında kullandıkları verilere Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi öğrencilerine yapmış oldukları anket ile ulaşılmıştır. Çalışma için 4. sınıf öğrencilerinden oluşan 443 örneklem ele alınmıştır. Ankete katılan öğrencilere iyimserlik durumu yaşam memnuniyeti genel not ortalaması yaşadıkları yer, ailevi durumu, kardeş sayısı, aylık harcama ve gelir, işsizlik endişesinin olup olmadığı, kız/erkek arkadaşı olup olmadığı ve dini inanç gibi sorular sorulmuştur. Bağımlı değişken olarak ise hem genel not ortalaması hem de yaşam memnuniyeti alınmıştır. Elde edilen sonuçlara göre iyimserliğin yaşam memnuniyetine olumlu etkisi olduğu gözlenmiştir. Erkek öğrencilerin not

ortalamasının kız öğrencilerden daha düşük olduğu, yaşam memnuniyeti arttıkça not ortalamasının da arttığını, kız/erkek arkadaşı olanların olmayanlardan daha düşük not ortalamasına sahip oldukları, ailesi birlikte yaşayan öğrencilerin daha iyi not ortalamasına sahip olduğu ve dini inancı kuvvetli öğrencilerin diğer öğrencilerden daha başarılı oldukları tespit edilmiştir. Ayrıca aylık harcama ile akademik başarı arasında ters yönlü bir ilişki vardır.

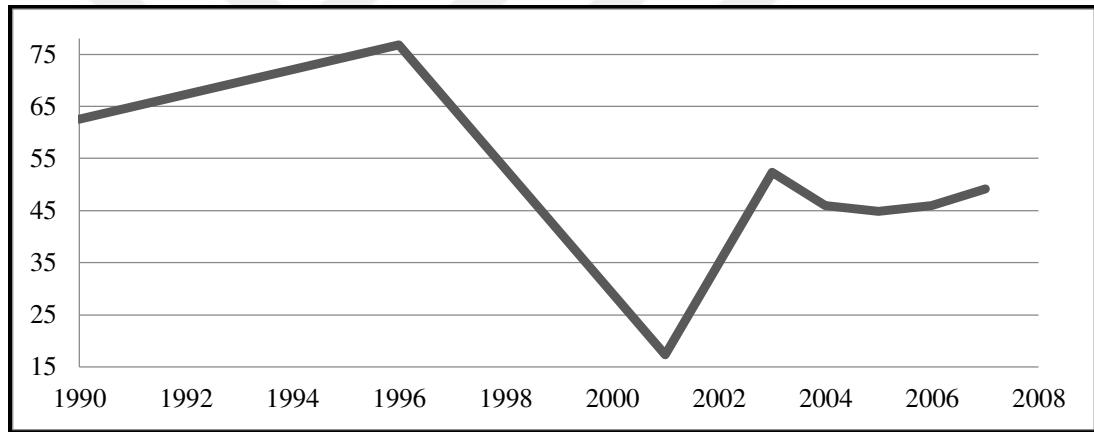
Kahyaoğlu (2008) yaşam memnuniyeti ile ilgili olarak yapmış olduğu çalışmasında 2004 yılı TÜİK Yaşam Memnuniyeti verilerini sıralı probit model yaklaşımı ile incelemiştir. Yaşam memnuniyeti ve onu etkileyen sosyodemografik etkilerinin araştırıldığı çalışmasında elde edilen bulgulara göre erkeklerin kadınlardan daha mutsuz olduğunu, bireylerin sağlıklarının arttığı dönemlerde daha mutlu olduklarını, gelirin mutluluğu arttırdığını, yaş ile mutluluk arasında U biçiminde bir ilişki olduğunu ve en mutsuz yaş aralığının 46-55 arasındaki bireyler oluşturduğunu tespit etmiştir. Bireylerin gelecekte beklentilerinin umutlu olması ve refah artışının da mutluluğa etkisi pozitifdir. Ayrıca kamuda çalışma ile mutluluk arasında negatif bir ilişki, özel sektörde çalışma ile mutluluk arasında ise pozitif bir ilişki bulunmuştur.

Selim (2008) çalışmasında Türkiye'de bireysel mutluluk kaynağı olan değerleri incelemiştir. TÜİK Yaşam Memnuniyeti araştırmasının 2004 yılı verilerini kullanarak yaptığı çalışmasında Multinomial Logit Model kullanmıştır. Bireysel mutluluk kaynağı olan değerler ise güç, para, başarı, iş, sağlık ve sevgi olarak ele alınmıştır. Bu altı değer incelenerek yapılan çalışmada mutluluğu etkileyen en önemli değer sağlıktaır. Çalışmanın sonuçlarına göre ise, erkekler bir işe sahip olmanın mutluluk getireceğini kadınlardan 5 kat daha fazla inanmaktadırlar. Ayrıca erkeklere göre sevginin mutluluk getireceği fikri kadınlardan daha azdır. Yaş gruplarına baktığımızda ise tüm yaş gruplarındaki bireylerin güç, iş, başarı, para ve sevginin mutluluk getireceğini olan inancı 18-35 yaş arasındaki bireylerden daha az bulunmuştur. Eğitim durumu incelendiğinde ise ortaokul mezunlarının mutluluk kaynağı olan değer güç iken üniversite ve üzeri eğitim alan kişilerde ise mutluluk

kaynağı sevgidir. Son olarak ise gelir düzeyindeki artışın ise mutluluk getirmediği düşüncesi hâkimdir.

Şeker (2010) yaptığı mutluluk ekonomisi çalışmasında, dünyada mutluluk literatürüne ve Türkiye’de TÜİK’in yapmış olduğu yaşam memnuniyeti sonuçlarına yer vermiştir. Ayrıca çalışmasında Türkiye için 1990-2007 yılları arasında dünya değerler araştırması ve TÜİK tarafından derlenmiş bir mutluluk ekonomisi grafiği yer almaktadır. Grafiğe göre, Türkiye’nin en yüksek mutluluk düzeyi 1996 yılında %76,8 ile gerçekleşirken en düşük mutluluk ise 2001 yılında %17,3 e inmiştir. Ayrıca 2001 sonra mutluluk değerleri belli bir eğilimde ilerlemektedir.

Grafik 3.1: Türkiye İçin Yıllara Göre Mutluluk Düzeyleri

Kaynak: Murat Şeker (2010); “ Mutluluk Ekonomisi” , İktisat Fakültesi Sosyoloji Konferansları, 39.Seri, İstanbul, s.127.

Giray (2011) çalışmasında doğrusal olmayan kanonik korelasyon analizi ve yaşam memnuniyeti araştırmasında genç, evli ve ev hanımlarının yaşam memnuniyetinin orta üst düzeyde olduğu sonucuna ulaşmıştır. Yine aynı şekilde kentte ikamet edenler, ortaokul mezunları, çalışan ve aylık geliri 700-900 TL arasındaki erkeklerinde orta üst düzeyde mutlu olduklarını tespit etmiştir.

Dumludağ (2011) çalışmasında Hollanda’da yaşayan Türk ve Faslı ailelerin yaşam memnuniyetini araştırmıştır. Çalışma için Hollanda’nın 5 ilindeki (Amsterdam, Deen Haag, Rotterdam, Arnhem ve Utrecht) 207 kişi ile yüz yüze görüşülerek hazırlanmıştır. Hollanda’da yaşayan 96 Faslı ve 111 Türk ile yapılan

Çalışma sonucunda hem Türk hem de Faslıların 3.kuşak nesillerinin daha mutlu oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmanın diğerk sonuçları ise şoyledir:

- Türk erkekleri yaşamlarından daha memnun iken kadınları daha fazla mutludur.
- Faslılarda ise durum kadınlarının hem daha memnun hem de daha mutlu oldukları yönündedir.
- Türklerde en mutlu kişilerin en yüksek gelire sahip kişiler oldukları ancak yaşamda en memnun olanların ise 1000-2000 Euro arasında gelirleri olanlardır.
- Faslılarda ise yaşamdan en memnun olanların en zengin grup olduğu ancak en mutlu grubun gelir seviyesi 2000-3000 Euro arasında olanlar oldukları sonucuna ulaşılmıştır.
- Türklerde yaşamdan en fazla memnun olan kişiler niversite mezunları iken en az memnun olan kesim ise ilkokul mezunları olduğu bu durumun mutluluk ile aynı sonuçlara sahip olduğu gözlenmiştir.
- Faslılarda ise en memnun kesim ortaokul mezunu iken en az memnun olan kesim lisansüstü eğitim mezunları oldukları tespit edilmiştir.

Bülbül ve Giray (2011) alışmalarında TÜRK Yaşam Memnuniyeti 2008 anket verilerini kullanarak doğrusal olmayan kanonik korelasyon analizi ile sosyodemografik özellikler ve mutluluk ilişkisini incelemişlerdir. alışmalarında evli, ev hanımı, genç bayanların tüm yaşamları göz önüne alındığında yaşam memnuniyetlerinin orta st seviyede oldukları tespit edilmiştir. Kentte ikamet eden, çalışan, ortaokul mezunu ve 700-900 TL arası gelire sahip erkeklerin mutluluğunun orta st seviyede oldukları ve ayrıca en mutlu eden kişilerin tüm ailesi olduğu görülmüştür. Son olarak ilkokul mezunu, orta yaşlı emekli bireylerde mutluluk seviyesi orta st düzeydedir.

Atay (2012) Yedi Doğu Avrupa lkesi ve Türkiye'nin 1994-1999 yılları arasındaki mutluluğunu araştırmıştır. Çalışmada kullanılan verilere World Values Survey (WVS)'den ulaşılmıştır. Yedi Doğu Avrupa lkesi (ek Cumhuriyeti, Polonya, Slovakya, Slovenya, Macaristan, Bulgaristan ve Romanya) ve Türkiye için

araştırılan mutluluk ekonomisi sonuçlarından elde edilen bulgulara göre; Türkiye ve 7 Doğu Avrupa ülkesinde evli insanların boşanmış, dul insanlara göre daha mutlu oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca 7 Avrupa ülkesindeki en mutlu grup, evli, iyi eğitim almış, orta sınıf ve Katolik vatandaşları iken, en mutsuz grup ise, emekli, işsiz, yetersiz eğitim almış, alt sınıf ve Ortodoks vatandaşlarıdır. Türkiye'de ise işsiz ve alt sınıf insanlar üst orta ve evhamımı, evli kişilerden daha mutsuzdur. Türkiye için yaş ile mutluluk arasında negatif bir ilişki olduğu en mutlu kesimin yaşlı ve kadınlar oldukları sonuçlarına ulaşılmıştır.

Akın ve Şentürk (2012) bireylerin mutluluk düzeylerini ordinal lojistik regresyon analizi ile ele almışlardır. Çalışmada elde edilen veriler Avrupa yaşama ve çalışma koşullarını iyileştirme vakfının 2003 ve 2007 yıllarında yapmış oldukları anket verilerini kullanmışlardır. Bağımlı değişken olarak mutluluk bağımsız değişken olarak ise dokuz sosyodemografik (cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim durumu, iş durumu, gelir durumu, çalışılan sektör, yerleşim yeri ve sağlık) değişken seçilmiştir. Sonuçlar incelendiğinde genel olarak diğer çalışmalarla benzer bulgulara rastlanmakla birlikte çalışmada erkeklerin kadınlardan daha mutlu olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca çalışmada elde edilen analiz sonuçları benzer çalışmalardaki sonuçlar ile karşılaştırılarak karşılaştırmalı bir analiz tercih edilmiştir.

Şimşir (2013) "Türkiye'de Mutluluk Ekonomisinin Belirleyicilerinin Ekonometrik Analizi" adlı çalışmasında 2010 yılı TÜİK Yaşam Memnuniyeti verilerini kullanarak sıralı lojistik regresyon modeli ile analiz etmiştir. Çalışmada bağımlı değişken olarak mutluluk ele alınırken bağımsız değişkenler ise gelir düzeyi, istihdam, işteki durum, sektör, cinsiyet, yaş, medeni durum ve yerleşim durumudur. Genel olarak çalışmaya katılanların % 11'i mutsuz, %28,6'sı orta düzeyde mutlu iken %60,3'ü ise mutlu olduklarını belirtmişlerdir. Yapılan analizler sonucunda ise Türkiye için 2010 yılı verilerine göre mutlak gelirin artması mutluluk düzeyini arttırmaktadır. Yaşla mutluluk düzeyi arasında ise u biçiminde bir ilişki olduğu yani gençlerin ve yaşlıların orta yaşlılardan daha mutlu oldukları en mutsuz kesimin ise 35-49 yaş aralığındaki bireyler oldukları tespit edilmiştir. Cinsiyete göre ise kadınların erkeklerden daha mutludurlar evli olan kişilerin hiç evlenmemiş, eşi

ölmüş, boşanmış veya ayrı yaşayan kişilerden daha mutlu oldukları da tespit edilmiştir. Son olarak ise kırdaki yaşayan kişilerin kentte yaşayan kişilerden daha fazla mutlu oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmada bahsedilen diğer bağımsız değişkenlerin mutluluk ile bir ilişkisi olmadığı için yorum yapılmamıştır.

Çevik ve Korkmaz (2014) çalışmalarında yaşam ve iş doyumunu araştırmışlardır. Çalışmada kullanılan verilere 2011 TÜİK Yaşam Memnuniyeti Araştırmasından ulaşılmıştır. Çalışma elde edilen bulgulara göre ise, eğitim düzeyinin artması yaşam doyumu üzerinde anlamlı bir etkiye sahip değilken, iş doyumu üzerinde olumlu etkiye sahiptir. Evli olmak ise hem yaşam doyumunu hem de iş doyumunu arttırmaktadır. Kamuda çalışmanın yaşam doyumu açısından anlamlı bir etkisi yokken, iş doyumu açısından ise pozitif bir etkisi vardır. Ayrıca 45-64 yaş arasındaki kişiler yaşam doyumu en düşük olan kişiler olarak bulunmuştur. Son olarak kişinin kazancı, sağlığı ve hane halkı geliri iş doyumu ve yaşam doyumu üzerinde pozitif etkiye sahiptir.

Barem Research araştırma şirketi Global Mutluluk Barometresinin Türkiye halkasını gerçekleştirdiği çalışmada 1.031 birey ile görüşme sonucunda net mutluluk oranının %40 olduğunu, yani mutlu olan bireylerin mutsuz olan bireylere göre %40 daha fazla mutlu olduklarını belirtmiştir.

3.3. Türkiye’de Mutluluğun Yıllara Göre Durumu

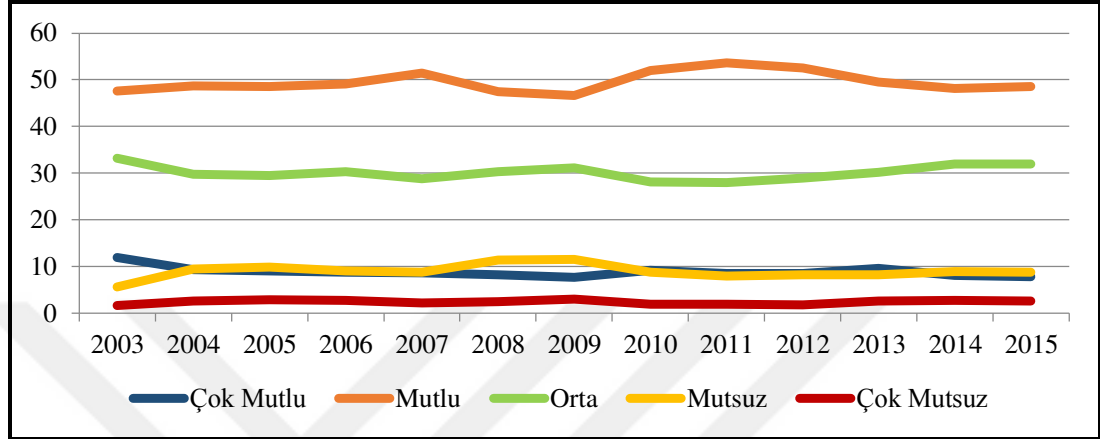
Türkiye’de mutluluğun genel durumunu cinsiyet, yaş, medeni hal, eğitim düzeyi, işten elde edilen gelir ve sağlık durumuna göre inceleyeceğimiz bu bölümde, TÜİK Yaşam memnuniyeti araştırmasının 2003-2015 yılları arasındaki sonuçlarına yer verilecektir. Ayrıca çalışmada bireylere sorulan mutluluk kaynağı olan kişiler ve mutluluk kaynağı olan değerlerde grafikler yardımıyla gösterilecektir.

3.3.1. Genel Mutluluk Düzeyi

Türkiye’de bireylerin mutluluk düzeyinin yer aldığı bu kısımda öncelikle genel mutluluk düzeyine yer verilecektir. Daha sonra kadın ve erkek bireylerde mutluluğun

nasıl değiştiğini görmek için grafiklerle gösterilerek daha net bir şekilde yorumlama imkânı sağlanacaktır.

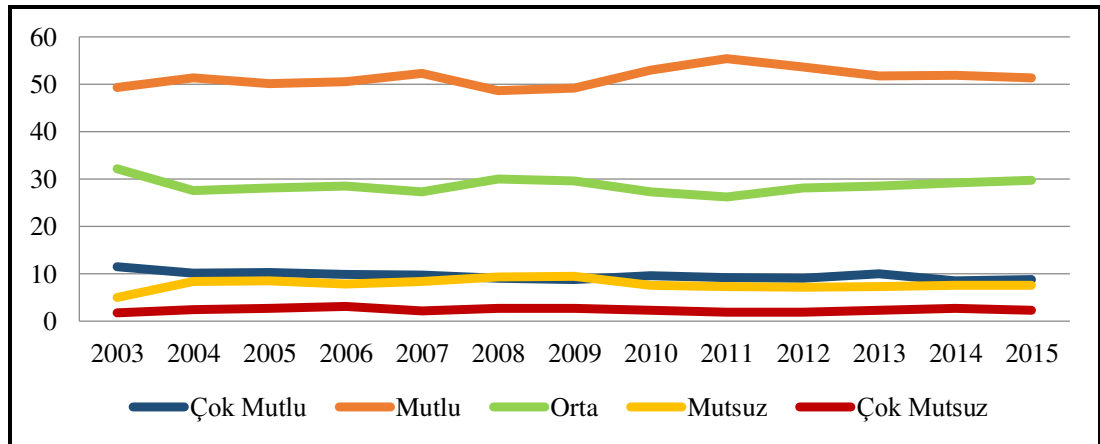
Grafik 3.2: Türkiye'nin Genel Mutluluk Düzeyi (2003-2015)

Kaynak: TÜİK, 2003-2015 Yaşam Memnuniyeti Araştırması verilerine göre düzenlenmiştir.

Genel mutluluk incelediğinde bireylerin çoğunluğunun mutluluk düzeyinin yüksek olduğu görülmektedir. Kendilerini mutlu hisseden bireyler yaklaşık olarak % 50'ye yakın bir değer alırken mutsuz bireylerde durum %10 düzeyindedir. Ayrıca mutluluk düzeyinin 2003-2007 arasında sürekli arttığını ancak 2008 ekonomik kriziyle birlikte bir düşüş trendi içine girdiğini görmekteyiz. 2007-2009 yılları arasında azalan mutluluk düzeyi 2010 itibariyle tekrardan artmaya başlamış ancak 2012 yılından sonra yine düşüşe geçmiştir. Ve 2015 yılı için ise %48,6 olarak ölçülmüştür.

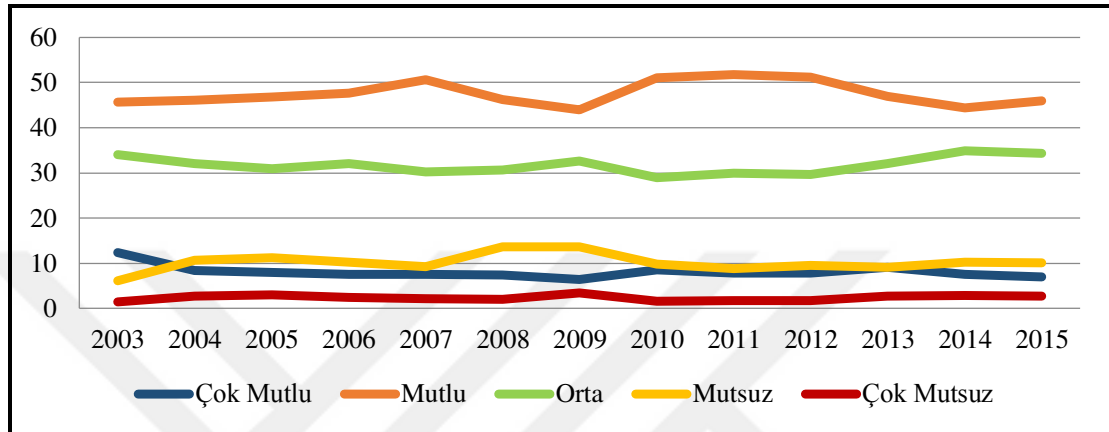
Grafik 3.3: Türkiye'de Kadınların Mutluluk Düzeyi (2003-2015)

Kaynak: TÜİK, 2003-2015 Yaşam Memnuniyeti Araştırması verilerine göre düzenlenmiştir.

Kadınların mutluluk düzeyi incelendiğinde genel mutluluk ile benzer bir sonuç karşımıza çıkmaktadır. Ancak yüzdesel olarak baktığımızda kadınlarda mutluluğun genel mutluluktan biraz daha yüksek seviyede olduğu görülmektedir.

Grafik 3.4: Türkiye’de Erkeklerin Mutluluk Düzeyi (2003-2015)

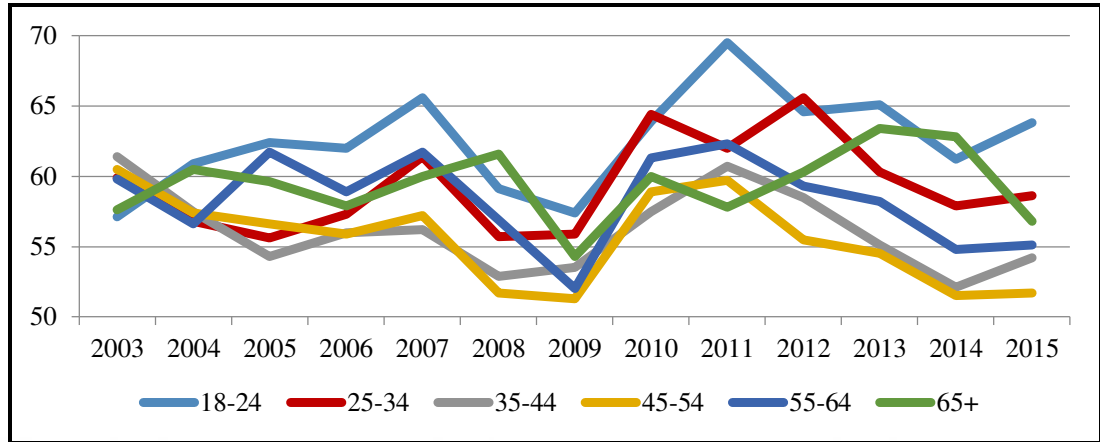

Kaynak: TÜİK, 2003-2015 Yaşam Memnuniyeti Araştırması verilerine göre düzenlenmiştir.

Erkeklerde ise mutluluk düzeyi hem genel mutluluk düzeyinden hem de kadınlardan daha düşük seviyededir. Grafiklerden çıkan sonuçları yorumlayacak olursak Türkiye’de kadın bireylerin mutluluk düzeyinin erkek bireylerin mutluluk düzeyinden daha yüksek olduğunu yani kadınların erkeklere göre daha mutlu oldukları görülmektedir.

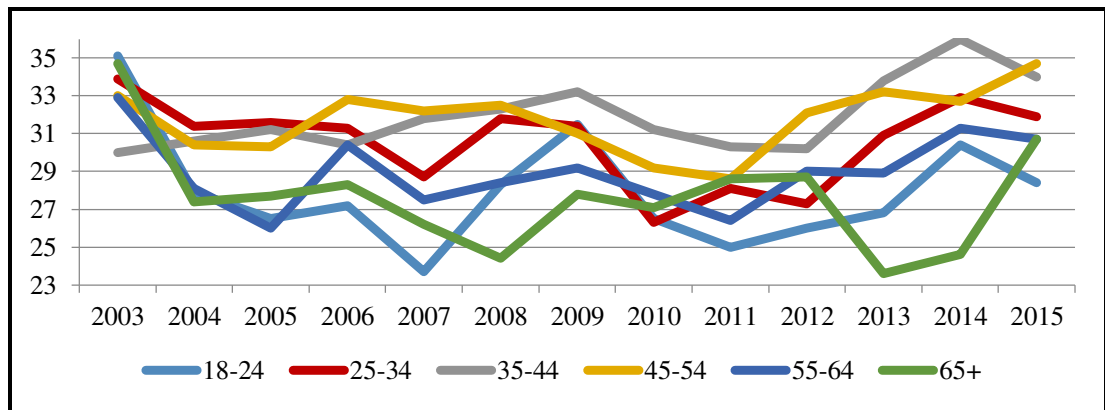
3.3.2. Yaş Gruplarına Göre Mutluluk

Türkiye’de bireylerin yaş gruplarına göre mutluluğunu incelediğimiz bu kısımda mutlu, orta düzeyde mutlu ve mutsuz bireyler için yaş-mutluluk ilişkisi ele alınacaktır.

Grafik 3.5: Yaş Gruplarına Göre Mutlu Bireyler (2003-2015)

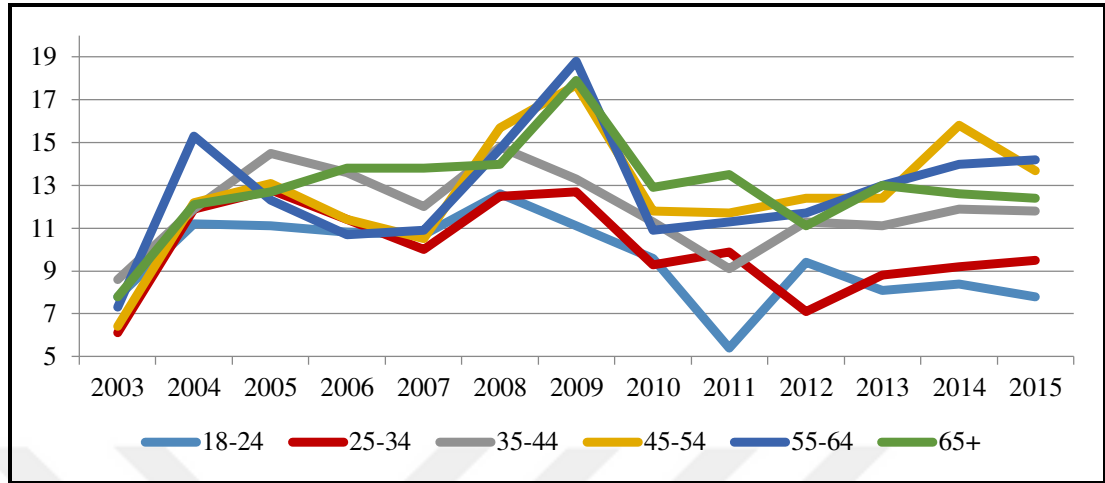
Kaynak: TÜİK, 2003-2015 Yaşam Memnuniyeti Araştırması verilerine göre düzenlenmiştir.

Yaş-Mutluluk ilişkisine baktığımızda en mutlu bireylerin 18-24 ile 65+ yaşa sahip bireyler oldukları görülmektedir. Bu durum genel literatürdeki yaş ile mutluluk arasındaki U biçimindeki ilişki ile uyumlu bir sonuçtur. Ancak çalışmanın başladığı 2003 yılı çıkan sonuç bakımından tam tersi bir durum ile karşı karşıya kaldığımız görülmektedir. Ayrıca 18-24 yaş aralığına sahip bireylerdeki mutluluk düzeyi 65+ bireylere göre daha fazla olduğu grafikte görülmektedir.

Grafik 3.6: Yaş Gruplarına Göre Orta Düzey Mutlu Bireyler (2003-2015)

Kaynak: TÜİK, 2003-2015 Yaşam Memnuniyeti Araştırması verilerine göre düzenlenmiştir.

Orta düzey mutluluk için yaşla mutluluk arasındaki ilişki mutlu bireyler ile ters orantılı bir şekildedir. Ters U biçimindeki yaş-mutluluk grafiği ile 35-54 yaş aralığındaki bireylerin mutluluk düzeylerinin orta düzeyde oldukları görülmektedir. Yine 2003 yılı için çalışma tam tersi bir sonuç vermektedir.

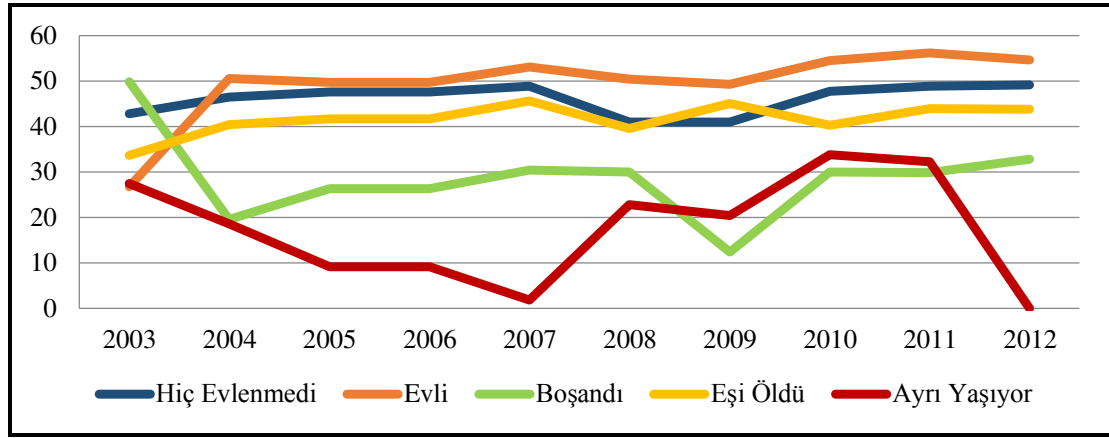
Grafik 3.7: Yaş Gruplarına Göre Mutsuz Bireyler (2003-2015)

Kaynak: TÜİK, 2003-2015 Yaşam Memnuniyeti Araştırması verilerine göre düzenlenmiştir.

Mutsuz bireylere baktığımızda ise en çarpıcı sonucun 2009 yılında mutsuzluğun orta düzey yaş grubu bireyler için çok yüksek bir oranda olduğu görülmektedir. Bu duruma 2008 ekonomik krizi ile 35-54 yaş aralığına sahip bireylerin işsiz kalması sebep olmuştur. Ayrıca grafikte 65+ bireylerin mutsuzluğunun 18-24 yaş aralığındaki bireylerden daha yüksek olduğu ve bunun mutluluk grafiğindeki tam U biçimi almamasıyla ilişkilendirebiliriz.

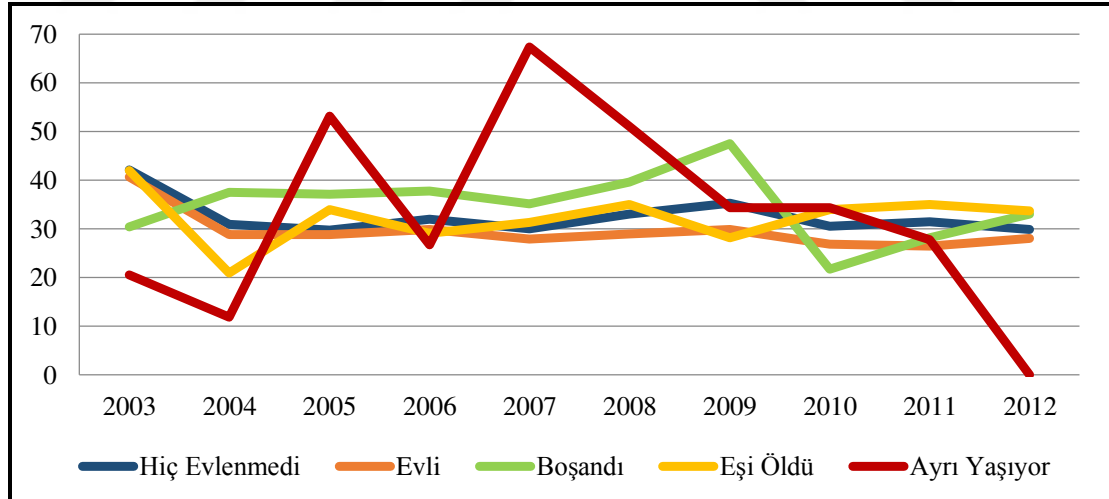
3.3.3. Medeni Duruma Göre Mutluluk

Medeni durum ile mutluluk arasındaki ilişkinin incelendiği bu kısımda bireylerin medeni hallerine göre kendilerini ne kadar mutlu hissettikleri araştırılmıştır. Araştırma sonuçları mutlu, orta derece mutlu ve mutsuz olarak üç grafik ile gösterilmiştir.

Grafik 3.8: Türkiye’de Medeni Duruma Göre Mutlu Bireyler (2003-2012)

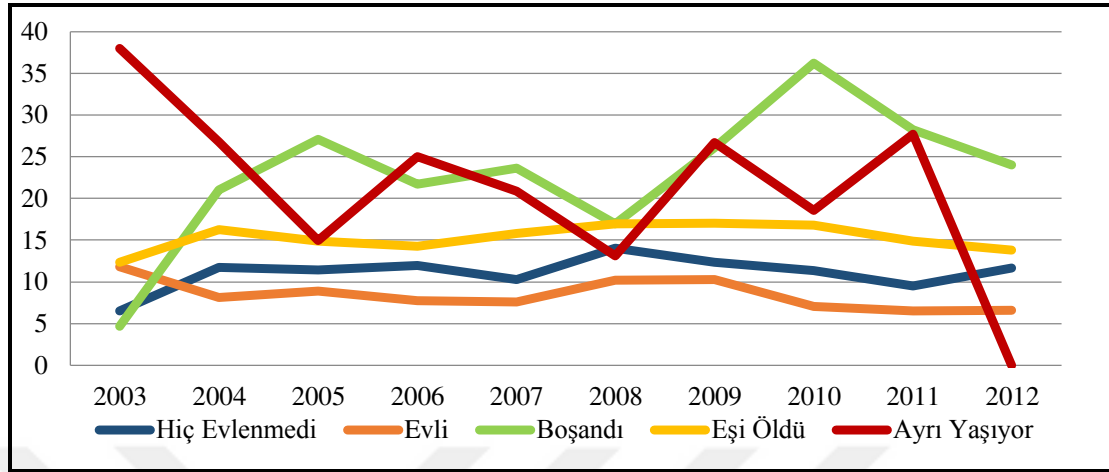
Kaynak: TÜİK, 2003-2012 Yaşam Memnuniyeti Araştırması verilerine göre düzenlenmiştir.

Mutluluk ile medeni durum arasındaki ilişkiye baktığımızda en mutlu bireylerin evli bireyler oldukları görülmektedir. Evli bireyleri hiç evlenmeyen bireyler takip etmektedir. En mutsuz bireyler ise ayrı yaşayan bireylerdir. Ayrıca ayrı yaşayan bireylerin mutluluk düzeyi çok inişli çıkışlı bir hal almıştır.

Grafik 3.9: Türkiye’de Medeni Duruma Göre Orta Mutlu Bireyler (2003-2012)

Kaynak: TÜİK, 2003-2012 Yaşam Memnuniyeti Araştırması verilerine göre düzenlenmiştir.

Orta düzey mutluluk için incelendiğinde boşanan bireylerin mutluluğunun diğer medeni durumlara sahip bireylerden daha mutlu olduklarını ancak 2009 sonrası bir düşüş trendi içine girdiği görülmektedir. Yine ayrı yaşayan bireyler çok inişli çıkışlı bir seyir halindedirler.

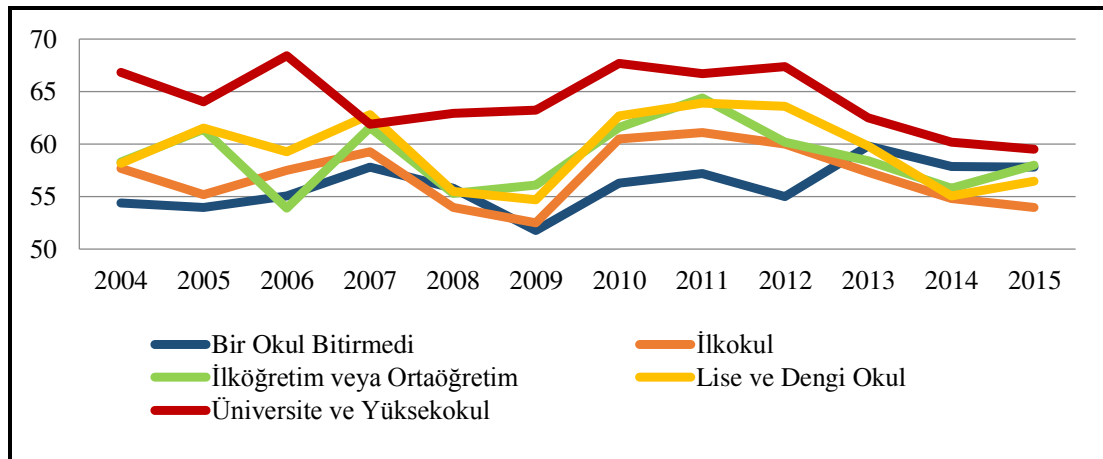
Grafik 3.10: Türkiye’de Medeni Duruma Göre Mutsuz Bireyler (2003-2012)

Kaynak: TÜİK, 2003-2012 Yaşam Memnuniyeti Araştırması verilerine göre düzenlenmiştir.

Mutsuzluk için ise boşanan ve ayrı yaşayan bireylerin daha çok mutsuz oldukları evli bireylerde ise mutsuzluğun çok düşük olduğu görülmektedir. Bu durumlar gösteriyor ki dünya literatüründe olduğu gibi Türkiye’de de evli bireyler daha mutludurlar.

3.3.4. Eğitim Durumuna Göre Mutluluk

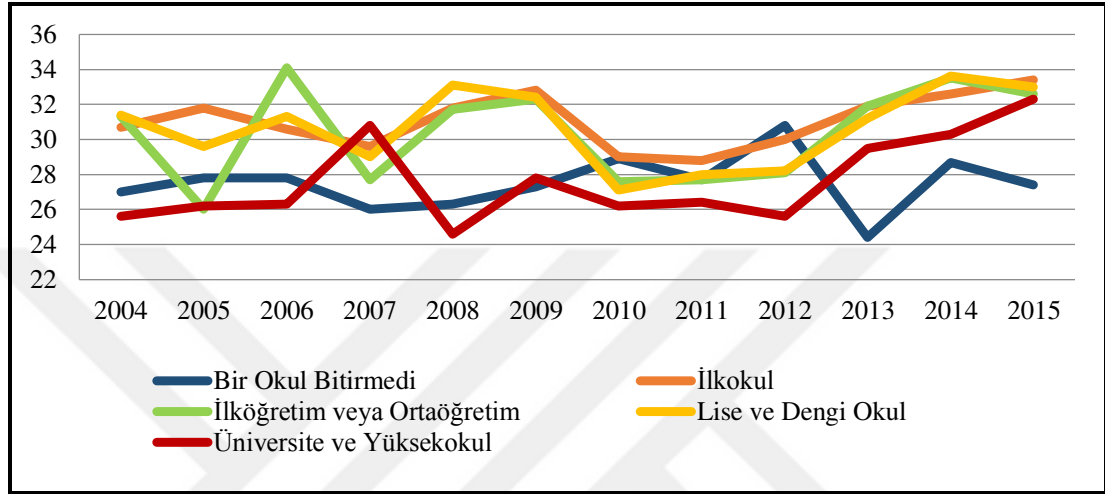
Eğitim düzeyi ile mutluluk arasındaki ilişkinin incelendiği bu kısımda hangi eğitim düzeyine sahip bireylerin daha mutlu veya mutsuz oldukları incelenecektir. Öncelikle mutlu bireyler için eğitim düzeyine bakılacaktır. Sonrasında ise orta düzey ve mutsuz bireylerde eğitim düzeyinin etkisi grafikler yardımıyla gösterilecektir.

Grafik 3.11: Eğitim Durumuna Göre Mutlu Bireyler (2004-2015)

Kaynak: TÜİK, 2004-2015 Yaşam Memnuniyeti Araştırması verilerine göre düzenlenmiştir.

Eğitim durumuna göre mutluluğa baktığımızda en mutlu bireylerin üniversite ve yüksekokul mezunları oldukları görülmektedir. İkinci sırada ise lise ve dengi okula giden bireyler yer alırken en mutsuz kesim bir okul bitiremeyen bireylerdir.

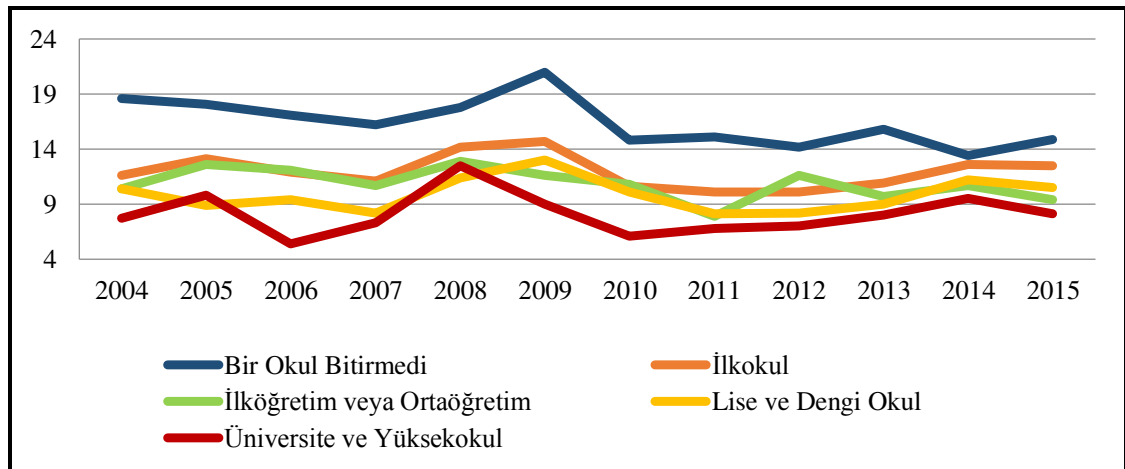
Grafik 3.12: Eğitim Durumuna Göre Orta Mutlu Bireyler (2004-2015)

Kaynak: TÜİK, 2004-2015 Yaşam Memnuniyeti Araştırması verilerine göre düzenlenmiştir.

Orta düzey mutlulukta ise grafikte önemli değişiklikler olduğu görülmektedir. En mutlu bireyler lise ve dengi iken en mutsuz bireylerin bu sefer üniversite ve yüksekokul mezunları oldukları görülmektedir. Ayrıca ilkokul mezunu bireylerde ise mutluluğun mutlu bireylerdeki grafikteki durumuna göre önemli bir artış göstermiştir.

Grafik 3.13: Eğitim Durumuna Göre Mutsuz Bireyler (2004-2015)

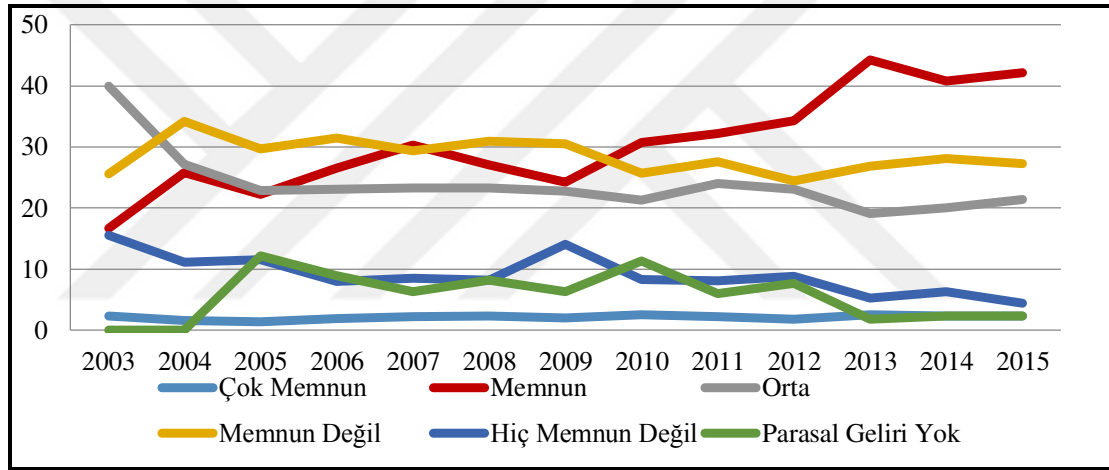
Kaynak: TÜİK, 2004-2015 Yaşam Memnuniyeti Araştırması verilerine göre düzenlenmiştir.

Bir okul bitiremeyen bireylerin diğer eğitim seviyesine sahip bireylerden çok yüksek bir oranda daha mutsuz oldukları görülmektedir. İkinci sırada ise ilkokul mezunları yer almışlardır. En mutsuz bireylerden mutsuzluk seviyesi en düşük olan üniversite ve yüksekokul mezunlarıdır. Bu durum ilk mutlu bireylerdeki grafikte uyumlu bir sonuç vermektedir.

3.3.5. İşten Elde Edilen Gelire Göre Mutluluk

İşten elde edilen gelir ile memnuniyet arasındaki ilişki grafik 3.14 yardımıyla gösterilmektedir.

Grafik 3.14: İşten Elde Edilen Gelire Göre Memnuniyet (2003-2015)

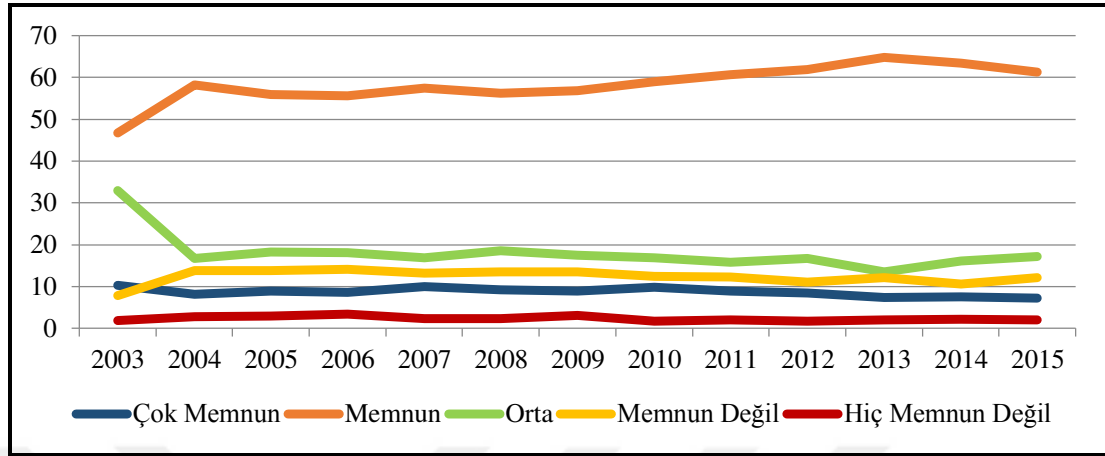

Kaynak: TÜİK, 2003-2015 Yaşam Memnuniyeti Araştırması verilerine göre düzenlenmiştir.

Grafik 3.14'ü incelendiğinde Türkiye'de 2003-2015 yılları arasında bireylerin işten elde ettiği gelirinden memnuniyeti iki kısımda ele almak faydalı olacaktır. İlk olarak 2003-2009 dönemine baktığımızda bireylerin gelirlerinden memnun olmadıkları ancak 2009 sonrası memnun bireylerin yüzdeleri arttığı görülmektedir. 2009 yılında memnunuz diyenler %24,2 iken bu oran 2013 de %44,2'ye ulaşmıştır.

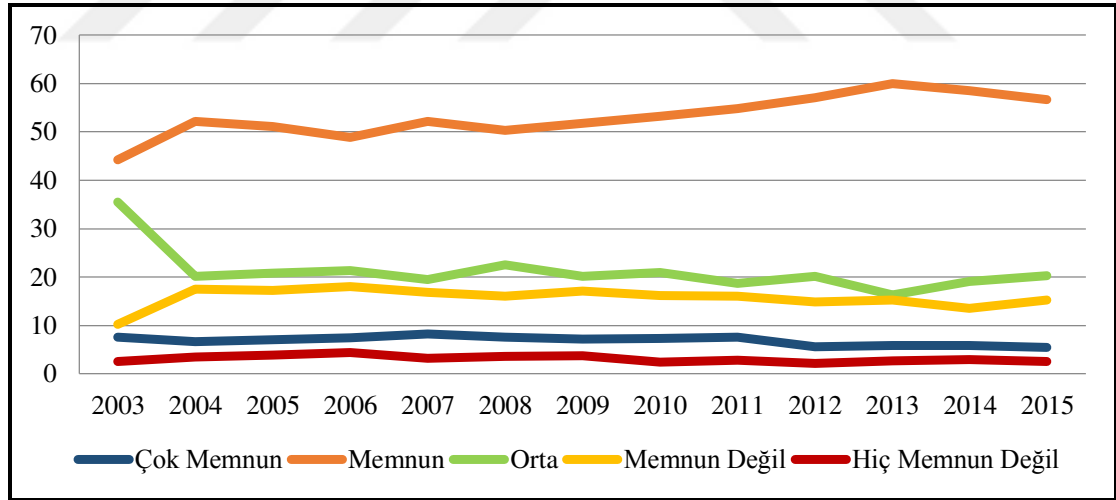
3.3.6. Sağlık Durumuna Göre Mutluluk

Sağlık durumuna göre memnuniyet ilişkisinin incelendiği bu kısımda da öncelikle genel olarak ele alınacak olan sağlık-mutluluk ilişkisi daha sonra cinsiyete göre incelenecektir.

Grafik 3.15: Sağlık Durumuna Göre Genel Memnuniyet Düzeyi (2003-2015)

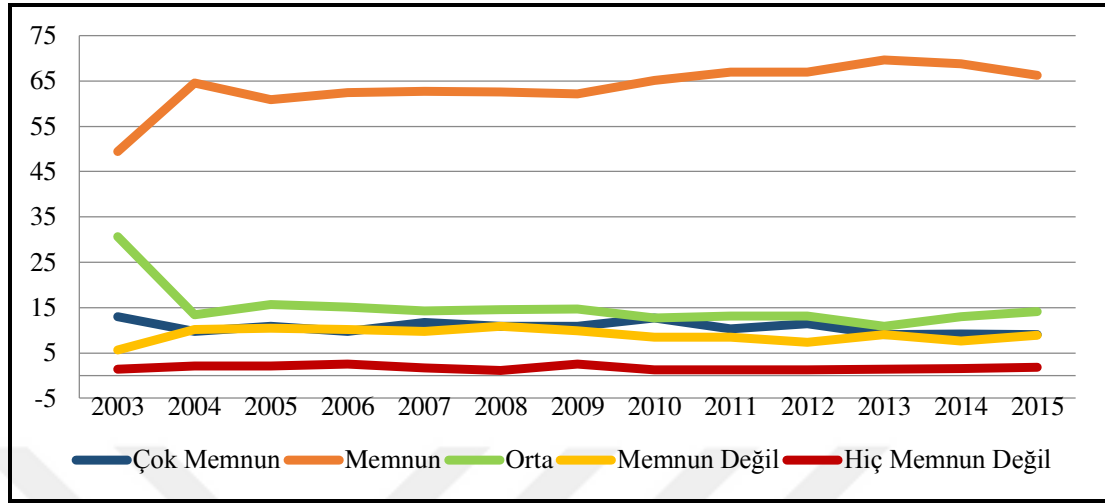
Kaynak: TÜİK, 2003-2015 Yaşam Memnuniyeti Araştırması verilerine göre düzenlenmiştir.

Sağlık durumuna baktığımızda genel olarak bireylerin kendilerinin sağlığından memnun olduğunu belirtmiştir. Ayrıca bu memnuniyet gün geçtikçe artan bir şekilde ilerlemektedir.

Grafik 3.16: Sağlık Durumuna Göre Kadınların Memnuniyet Düzeyi (2003-2015)

Kaynak: TÜİK, 2003-2015 Yaşam Memnuniyeti Araştırması verilerine göre düzenlenmiştir.

Kadınların sağlık durumundan memnuniyet incelediğinde genel memnuniyet ile aynı şekilde olduğu görülmektedir. Hiç memnun olmadığını söyleyen bireyler ise en düşük seviyede kalmışlardır.

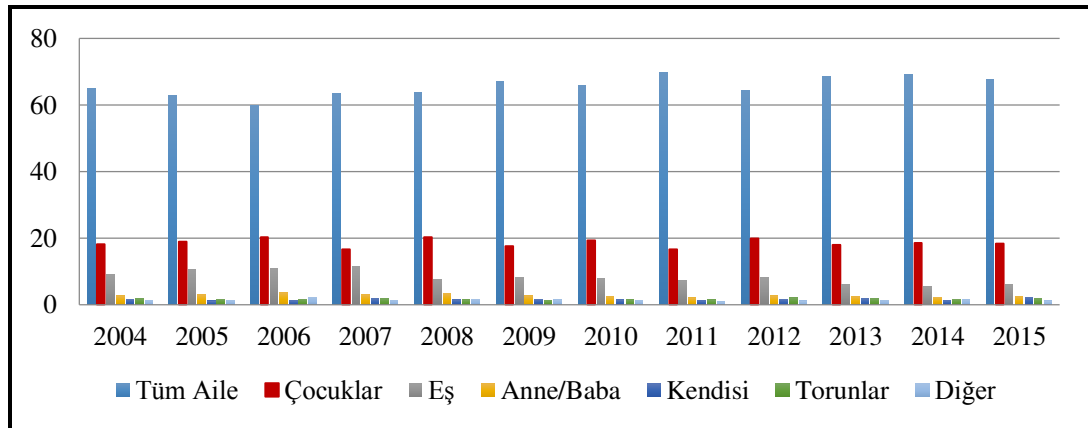
Grafik 3.17: Sağlık Durumuna Göre Erkeklerin Memnuniyet Düzeyi (2003-2015)

Kaynak: TÜİK, 2003-2015 Yaşam Memnuniyeti Araştırması verilerine göre düzenlenmiştir.

Erkeklerde ise memnuniyet seviyesi diğer iki grafiğe göre biraz daha yüksektir. Erkek bireylerin en memnun oldukları yıl olan 2013’de bu oran %69,7 olarak hesaplanmıştır.

3.3.7. Bireylerin Mutluluk Kaynağı Olan Kişiler

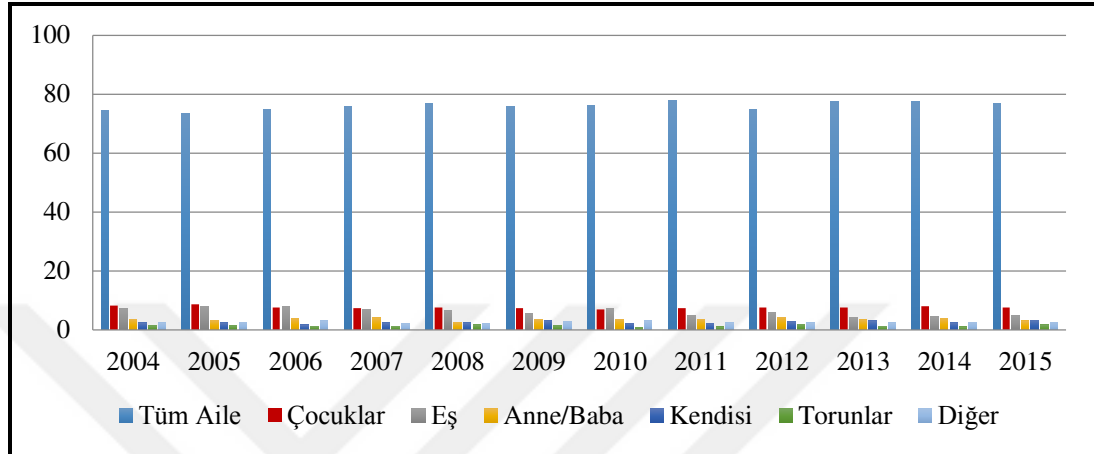
Kadınların ve erkeklerin mutluluk kaynağı olan kişileri grafikler yardımıyla inceleyeceğimiz bu kısımda bireylere yöneltilen sizi hayatta en çok kim mutlu eder sorusuna verilen cevaplar ele alınacaktır.

Grafik 3.18: Kadınların Mutluluk Kaynağı Olan Kişiler (2004-2015)

Kaynak: TÜİK, 2004-2015 Yaşam Memnuniyeti Araştırması verilerine göre düzenlenmiştir.

Kadın bireyler için en yüksek oran tüm ailesi iken ikinci sırada çocukları gelmektedir. Eşi ise üçünü sırada yer almaktadır.

Grafik 3.19: Erkeklerin Mutluluk Kaynağı Olan Kişiler (2004-2015)

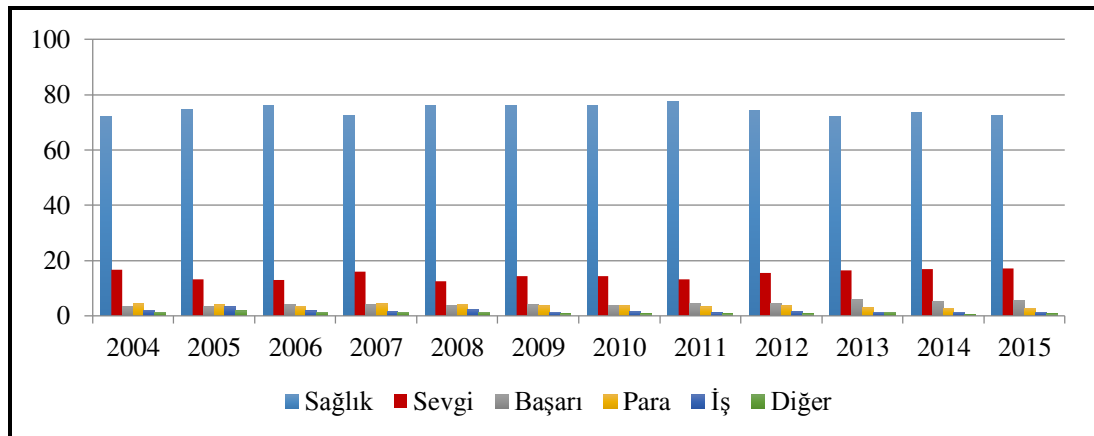
Kaynak: TÜİK, 2004-2015 Yaşam Memnuniyeti Araştırması verilerine göre düzenlenmiştir.

Erkeklerde ise tüm aile ilk sırada olmasına rağmen ikinci sırada çocukları ve eşi arasında çok yakın bir yüzde bulunmaktadır.

3.3.8. Bireylerin Mutluluk Kaynağı Olan Değerler

Bireylerin mutluluk kaynağı değerlere baktığımızda ise bireylere sorulan sizi hayatta en çok ne mutlu eder sorusunun cevabı incelenecektir.

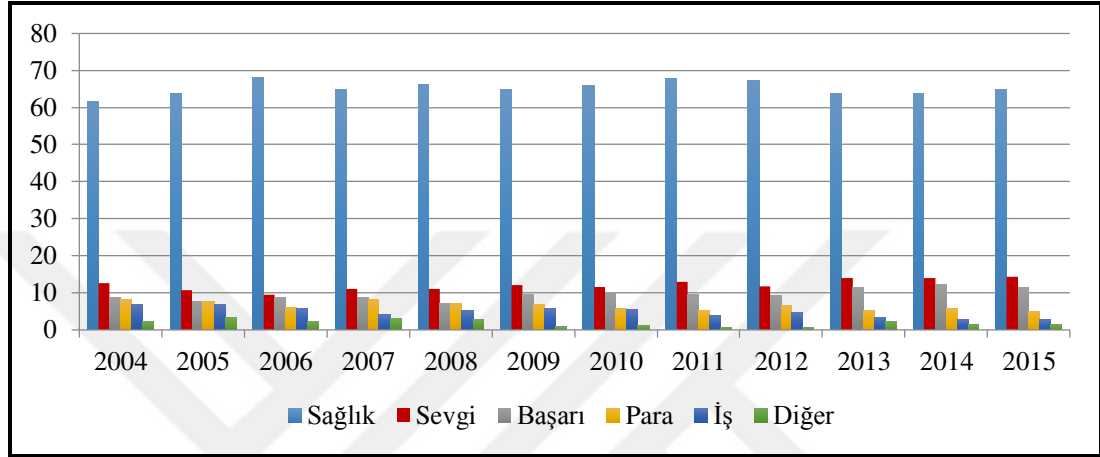
Grafik 3.20: Kadınların Mutluluk Kaynağı Olan Değerler (2004-2015)

Kaynak: TÜİK, 2004-2015 Yaşam Memnuniyeti Araştırması verilerine göre düzenlenmiştir.

Kadınların mutluluk değerine baktığımızda ilk sırada çok yüksek farkla sağlık yer almaktadır. İkinci sırada ise sevgi kadınlar için önemli bir değer olarak görülmektedir. Para, başarı, iş ve diğer ise düşük seviyelerde kalmaktadır.

Grafik 3.21: Erkeklerin Mutluluk Kaynağı Olan Değerler (2004-2015)

Kaynak: TÜİK, 2004-2015 Yaşam Memnuniyeti Araştırması verilerine göre düzenlenmiştir.

Erkeklerde ise mutluluk kaynağı olarak ilk sırada yine kadınlar gibi sağlık yer almaktadır. Ancak erkeklerde diğer değerler arasında sevgi ve başarı daha ön planda bulunmaktadır. Hatta bazı dönemlerde para mutluluk için gerekli olarak görülmüştür.

Türkiye geneli için grafiklerde ortaya çıkan sonuçlar genel olarak yorumlanacak olursa ilk olarak cinsiyete göre baktığımızda kadınların erkeklerden daha mutlu oldukları görülmektedir. Yaş grupları için mutluluğu ele aldığımızda genel literatürdeki gibi U biçiminde bir ilişki olduğu görülmektedir. Bu durum genç ve yaşlı bireylerin orta yaş bireylere göre daha mutlu oldukları anlamına gelmektedir. Medeni durum açısından mutluluğa baktığımızda literatür ile örtüşen bir sonuç ile karşılaşmaktayız. Evli bireylerin diğer medeni duruma sahip bireylerden daha fazla mutlu oldukları görülmektedir. Eğitim durumu açısından ise en mutlu bireylerin üniversite ve yüksek okul mezunu bireyler olduğu bulunmuştur. Genel literatürde bu konu hakkında kesin bir ilişki olmamasına rağmen eğitim ile mutluluk arasında zayıf bir ilişkiden söz edilmektedir. İşten elde edilen gelir incelendiğinde ise bireylerin 2009 yılı öncesi gelirinden memnun değilken 2009 sonrası gelirinden memnuniyet

oranının arttığı görülmektedir. Son olarak sağlık açısından memnuniyet düzeyi ele alındığında bireylerin sağlıklarından memnun oldukları gözlemlenmiştir. Ayrıca çalışmada bireylerin mutluluk kaynakları ve mutluluk değerleri de incelenmiştir. Sonuç olarak hem kadınların hem de erkeklerin mutluluk kaynağı olarak tüm ailesini gördüğü ancak kadınların ikinci sırada çocukları olmasına rağmen erkeklerde ise ikinci sırada çocukları ve eşi yer almıştır. Mutluluk değerlerine göre baktığımızda ise kadınlarda ve erkeklerde ilk sırada sağlık yer almaktadır. Bu durum sağlığın bireyler için diğer tüm değerlerin önünde geldiği anlamına gelmektedir.

3.4. TR81 Düzey II (Zonguldak-Karabük- Bartın) Bölgesi

Çalışmanın bu kısmında ilk olarak Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyelik süreci ile birlikte İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS) sistemine geçmesi ve İBBS sistemi içerisinde aynı düzey koduna sahip olan TR81 Düzey II bölgesi illeri olan Zonguldak, Karabük ve Bartın hakkında genel bilgilere yer verilecektir.

Avrupa Birliği üye ülkeleri arasındaki bölgesel dengesizlikleri ortadan kaldırmak ve geri kalmış bölgelerin birliğin sağladığı fonlardan yararlanması için istatistiki bölge sınıflandırması sistemi oluşturmuştur. Bu sistemle özellikle üç hususu hedeflemektedir. Birincisi, AB'nin her bölgesi için karşılaştırılabilir verileri ele etmek; ikincisi, bölgelerin sosyo ekonomik analizlerinin yapılabilmesi, üçüncüsü ise, AB bölgesel politikaların çerçevesinin belirlenmesidir (Çamur ve Güneş'den aktaran Özgür, 2010:9).

Türkiye 1999 yılında Avrupa Birliği'nin Helsinki zirvesinde aday ülke olarak kabul edilmiştir. Adaylık süreci ile birlikte Türkiye gerekli şartları yerine getirmek amacıyla bir Ulusal Program hazırlamıştır. Bu program gereği Türkiye 2001 yılında bir istatistiki bölge oluşumu için ilk adımı atmıştır. Devlet Planlama Teşkilatı, Devlet İstatistik Enstitüsü ve İçişleri Bakanlığı tarafından oluşturulan bir komisyon Avrupa ülkelerine benzer şekilde bir İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS) oluşturmuşlardır (Taş, 2006:191).

Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne tam üyelik için oluşturduğu İBBS, 22 Eylül 2002 Tarih ve 24884 sayılı Resmi Gazete 'de yayınlanan Bakanlar Kurulu kararı ile ilan edilmiştir. Karar: *“Bölgesel istatistiklerin toplanması, geliştirilmesi, bölgelerin sosyo-ekonomik analizlerinin yapılması, bölgesel politikaların çerçevesinin belirlenmesi ve Avrupa Birliği Bölgesel İstatistik Sistemine uygun karşılaştırılabilir istatistiki veri tabanı oluşturulması amacıyla ülke çapında İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırmasının tanımlanmasına ilişkin ekli Kararın yürürlüğe konulması; Devlet Bakanlığı'nın 12/8/2002 tarihli ve 1400 sayılı yazısı üzerine, Bakanlar Kurulu'nca 28/8/2002 tarihinde kararlaştırılmıştır.”* şeklindedir (Resmi Gazete, 2016). Bakanlar Kurulu kararında Türkiye'nin İBBS'ye göre Düzey I'de 12, Düzey II'de 26 ve Düzey III'te ise 81 (il) bölgeye ayrıldığı belirtilmiştir

Batı Karadeniz illerini kapsayan TR8 kodu, TR81 Zonguldak, TR82 Kastamonu ve TR83 Samsun alt bölgesi olmak üzere üç alt birime ayrılmıştır. Çalışmada TR81 Düzey II bölgesi ele alındığı için diğer alt birimler kapsam dışı bırakılmıştır. TR81 bölgesi illeri Zonguldak, Karabük ve Bartın'dır.

Zonguldak, Batı Karadeniz bölgesinin 3.310 km²'lik yüzölçümüne sahip bir liman şehridir. Merkez ilçe dâhil olmak üzere 8 ilçeden oluşan şehrin toplam nüfusu 2015 yılı Adrese Dayalı Nüfus Sayım sonuçlarına göre 595.907 kişidir. Nüfusun %39'unu köy ve belde nüfusu, %61'i şehir nüfusu oluşturur. Zonguldak yeraltı kaynakları bakımından oldukça zengin bir şehirdir. Türkiye'nin en önemli taş kömürü yataklarının bulunduğu bölgede ayrıca alüminyum, demir, manganiz bulunmaktadır. Ayrıca ham maddeye yakınlık bakımından Kdz. Ereğli ilçesinde demir-çelik fabrikası vardır. Ereğli Demir-Çelik fabrikası, Türkiye'nin tek entegre yassı demir-çelik üreticisidir. Taş kömürü ve demir-çelik fabrikalarının yanında orman bakımından da zengin bir bölgedir (Zonguldak, 2016).

Karabük, 6 Haziran 1995'te, Çankırı'nın Ovacık ve Eskipazar ilçeleri ve Zonguldak'ın Yenice, Safranbolu ve Eflani ilçelerinin birleştirilmesi ile Türkiye Cumhuriyeti'nin 78.ili olmuştur. Karabük'ün yüzölçümü 4.109 km² dir. 2015 yılında nüfusu 236.978 kişi olarak tespit edilmiştir (Karabük, 2016). Türkiye'nin ilk demir-

elik entegre tesisine sahip Karabük, demir-elik alanında faaliyet gösteren çok sayıda işletmeye sahiplik etmektedir (BAKKA, 2013:38). Yine Kdz. Ereğli demir-elik fabrikaları gibi Karabük demir-elik fabrikalarının kurulmasındaki ana amaç hammaddeye yakınlık olmuştur. Demir-elik sektörünün ana hammaddesi olan taş kömürünün Zonguldak’tan çıkarılması ve demir yolu ağları ile taşınması bölge gelişimi için önemli katkı sağlamıştır. Karabük ili sanayi sektöründe olduğu kadar turizm sektöründen da oldukça gelişmiştir. Safranbolu ilçesi bu yönüyle bölgeye önemli katkısı sağlamaktadır. Safranbolu sahip olduğu zengin kültürel miras ile birlikte UNESCO tarafından “Dünya Miras Listesi ”ne alınmıştır (Safranbolu, 2016).

Bartın, Zonguldak iline bağlı bir ile iken 7 Eylül 1991 tarihinde il statüsüne kavuşmuştur. Merkez dâhil 4 ilçeden oluşan şehrin yüzölçümü 2143 km² ve nüfusu 2015 yılında 190.708 kişidir. Bölgede yine Zonguldak’ta olduğu gibi taş kömürü yatakları mevcuttur. Taş kömürünün yanında kuvars kumu ve kuvarsit olmakzere şiferton ve dolomit bölgedeki diğer önemli madenlerdir (BAKKA, 2013:38). İlin ekonomik yapısı genellikle tarım, hayvancılık ve ormancılık faaliyetlerine dayanmaktadır. Ayrıca ilçelerinden Amasra’da kültür, doğa ve deniz turizmi bakımından gelişmiştir.

Bu bölümün son kısımda, TR81 Düzey II bölgesi illerinde mutluluğu etkileyen sosyodemografik faktörlere yer verilerek iller arasında ne gibi benzerlikler ve farklılıklar olduğu ortaya konulacaktır.

3.5. TR81 Düzey II (Zonguldak-Karabük-Bartın) Bölgesinde Mutluluk

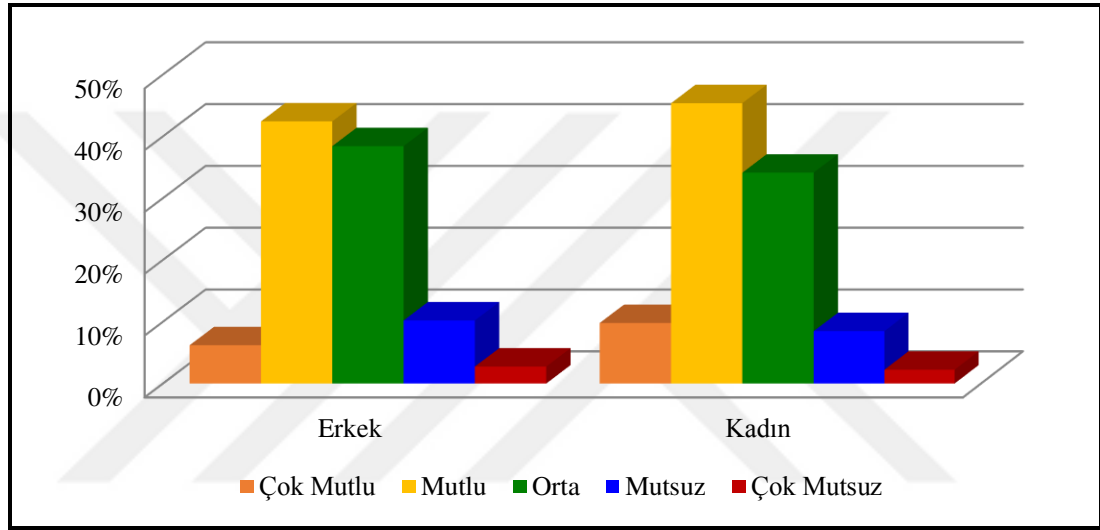
TR81 Düzey II bölgesindeki illerin mutluluk düzeyleri sırasıyla cinsiyete, yaşa, medeni hale, eğitim düzeyine ve sağlık durumuna göre yer verilecektir.

3.5.1. Zonguldak'ta Mutluluk

3.5.1.1. Cinsiyete Göre Mutluluk

Zonguldak ili için yaşam memnuniyeti anketine katılan 2.794 bireyin %45,6'sı erkeklerden ve %54,4'ü ise kadınlardan oluşmuştur. Grafikte Zonguldak ili cinsiyet ile mutluluk arasındaki ilişkisi yer almaktadır.

Grafik 3.22: Zonguldak'ta Cinsiyete Göre Mutluluk

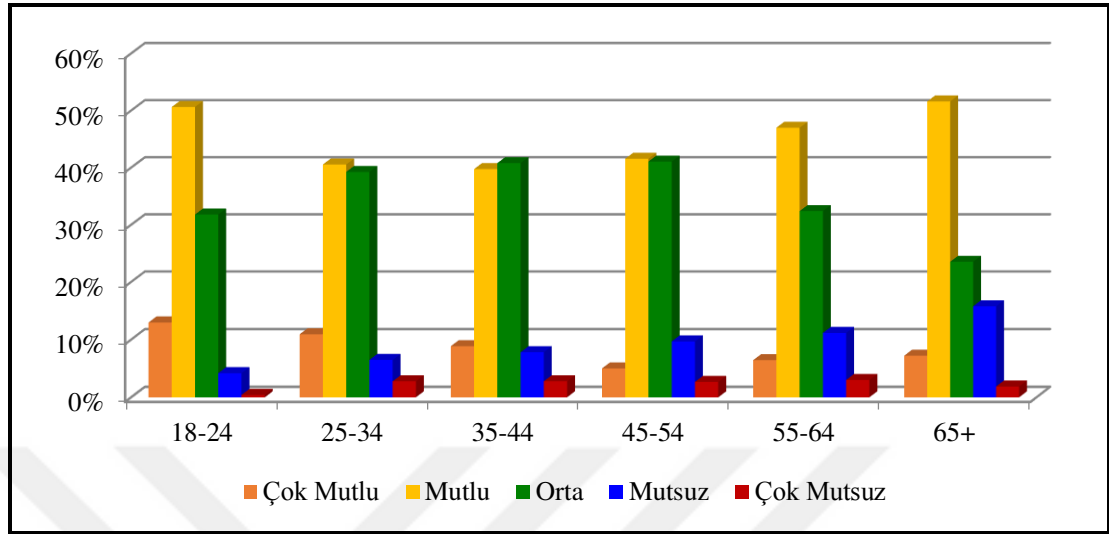

Kaynak: TÜİK, 2013 Yaşam Memnuniyeti Araştırması verilerine göre düzenlenmiştir.

Grafik 3.22 incelendiği zaman Zonguldak'ta ankete katılan kadınların erkeklerden daha mutlu oldukları görülmektedir. Kadınların %45,3'ü yaşamından mutlu olduğunu belirtirken bu oran erkek bireyler için %42,4 ile gerçekleşmiştir. Mutsuzluk açısından ise erkekler kadınlardan daha mutsuzdur. Kadınlarda bu oran %8,48 iken erkeklerde ise %10,21'dir.

3.5.1.2. Yaş Gruplarına Göre Mutluluk

Zonguldak için ankete katılan bireylerin yaş aralığı incelendiğinde bireylerin %20,6'sı 35-44 yaş aralığı ve %21,4'ü ise 45-54 yaş aralığındadır. Yani ankete katılanların %70 gibi yüksek bir oranı orta üst yaşlı ve yaşlı bireylerden oluşmaktadır. Genç ve orta alt yaş grubu bireyler ise %30'da kalmışlardır. Grafikte tüm yaş aralıkları için mutluluk düzeyleri yer almaktadır.

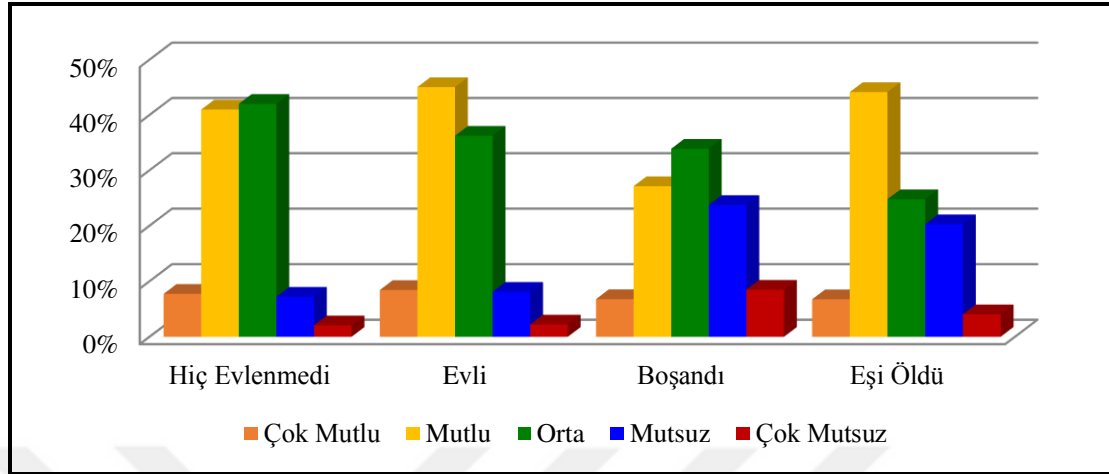
Grafik 3.23: Zonguldak'ta Yaş Gruplarına Göre Mutluluk

Kaynak: TÜİK, 2013 Yaşam Memnuniyeti Araştırması verilerine göre düzenlenmiştir.

Zonguldak'ta yaş gruplarına göre mutluluğa baktığımız zaman en mutlu kesimlerin 18-24 yaş ile 65 ve üstü yaşa sahip bireyler oldukları görülmektedir. 18-24 yaş arasındaki bireylerin mutluluğu %50,62 ve 65 ve üstü yaşa sahip bireylerin mutluluğu ise %51.60'dır En düşük mutluluk ise %39,75 ile orta yaşlı grubundadır. Bu durum genel olarak hem Türkiye hem de dünya ile uyumlu bir sonuç vermiştir. Yaş ile mutluluk arasındaki U biçimindeki ilişki Zonguldak içinde geçerlidir.

3.5.1.3. Medeni Duruma Göre Mutluluk

Medeni duruma göre mutluluğa baktığımızda çalışmaya katılan bireylerin %76,1'inin evli bireyler olduğu görülmektedir. Grafikte Zonguldak'ta medeni duruma göre mutluluk düzeyleri verilmiştir.

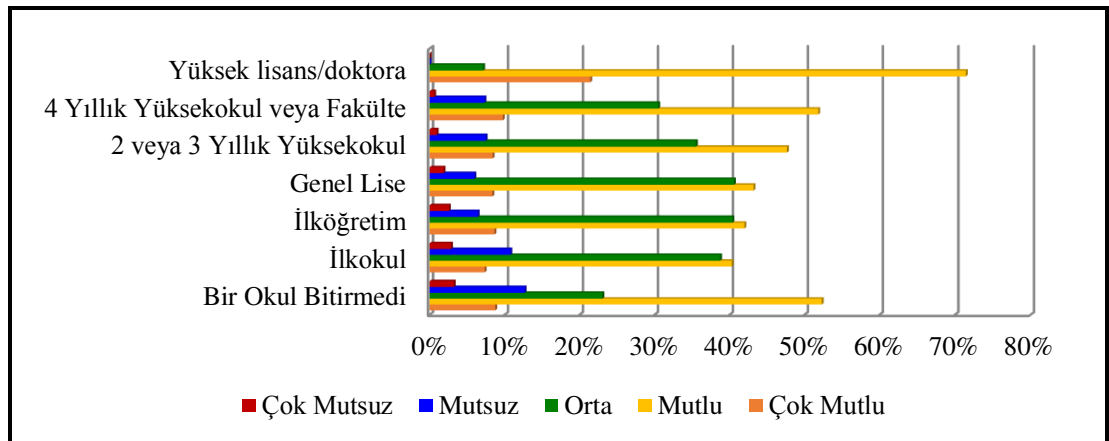
Grafik 3.24: Zonguldak'ta Medeni Duruma Göre Mutluluk

Kaynak: TÜİK, 2013 Yaşam Memnuniyeti Araştırması verilerine göre düzenlenmiştir.

Bireylerin medeni durumu ile mutluluk arasındaki ilişki incelendiğinde Zonguldak'ta evli bireylerin hiç evlenmeyen, boşanan ve eşi ölen bireylere göre mutlu oldukları görülmektedir. Evli bireylerde mutluluk oranı %45,03 iken bu oran hiç evlenmeyen bireylerde ise %40,97'dir. Mutsuzluk yüzdelerine baktığımızda ise boşanan ve eşi ölmüş bireylerin mutsuzluk yüzdelerinin evli ve hiç evlenmeyen bireylere göre yüksektir.

3.5.1.4. Eğitim Durumuna Göre Mutluluk

Zonguldak'ta eğitim durumu incelendiğinde ankete katılan bireylerin yaklaşık %60'ının bir okul bitiremeyen ve ilköğretim mezunu oldukları görülmektedir.

Grafik 3.25: Zonguldak'ta Eğitim Durumuna Göre Mutluluk

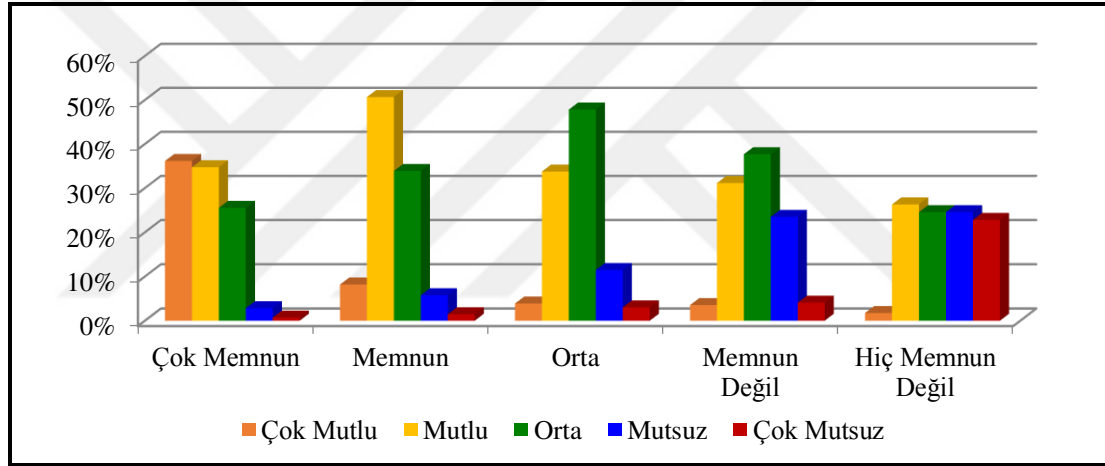
Kaynak: TÜİK, 2013 Yaşam Memnuniyeti Araştırması verilerine göre düzenlenmiştir.

Zonguldak eğitim durumuna göre mutluluğa baktığımızda en mutlu bireylerin %71,42 ile yüksek lisans/doktora yapan bireyler oldukları sonucuna ulaşılır Bu oranı %52,30 ile bir okul bitiremeyenler takip ederken üçüncü sırada ise %51,82 ile 4 yıllık yüksekokul veya fakülte mezunları yer almıştır.

3.5.1.5. Sağlık Durumuna Göre Mutluluk

Sağlık durumu incelendiğinde ankete katılan bireylerden %63,3'ü gibi yüksek bir oranın sağlığından memnun olduğunu,%13,1'inin ise memnun olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Grafikte sağlık durumlarına göre bireylerin mutluluğu gösterilmiştir.

Grafik 3.26: Zonguldak'ta Sağlık Durumuna Göre Mutluluk

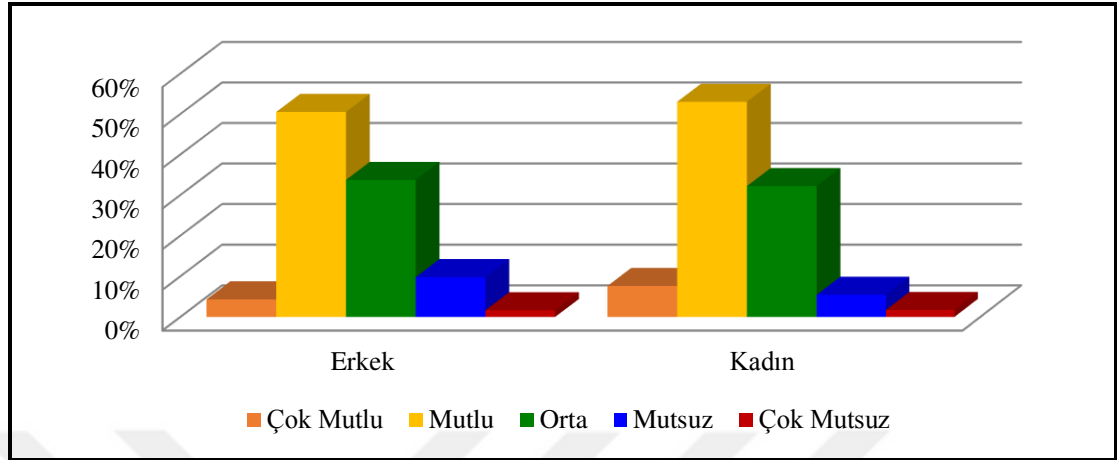
Kaynak: TÜİK, 2013 Yaşam Memnuniyeti Araştırması verilerine göre düzenlenmiştir.

Son olarak bireylerin sağlığı ile mutluluğu arasındaki ilişki incelendiğinde Zonguldak'ta sağlık durumundan genel olarak bireylerin mutlu oldukları görülmektedir. Sağlığından memnun bireylerin %50,67'si mutlu iken, mutsuz olduğunu belirtenler ise sadece %5,76'dır.

3.5.2. Karabük'te Mutluluk

3.5.2.1. Cinsiyete Göre Mutluluk

Karabük'te ankete katılan 1.665 bireyin %47,2'si erkek ve %52,8'i kadındır. Grafikte Karabük'te cinsiyete göre mutluluk durumu yer almaktadır.

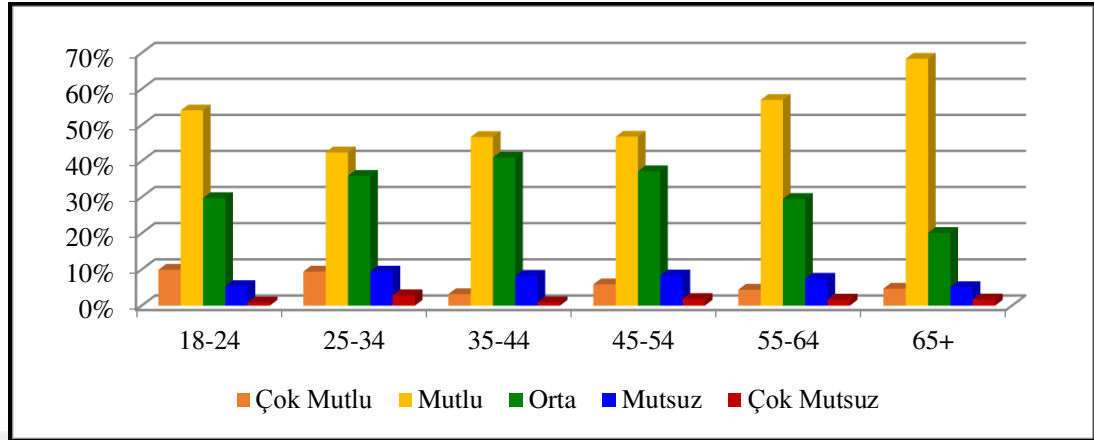
Grafik 3.27: Karabük'te Cinsiyete Göre Mutluluk

Kaynak: TÜİK, 2013 Yaşam Memnuniyeti Araştırması verilerine göre düzenlenmiştir.

Karabük'te de ankete katılan bireylerden kadınlar erkeklerden daha mutludur. Kadınların mutluluk düzeyi %53,01 iken erkekler ise bu oran %50,50 'de kalmışlardır. Ayrıca kadınların mutsuzluk durumu erkeklerden daha düşüktür. Kadınların %5,46'sı mutsuz iken erkekler ise %9,79 mutsuzdur. Bu durumun Zonguldak ili ile benzer sonuçlar verdiği görülmektedir.

3.5.2.2. Yaş Gruplarına Göre Mutluluk

Karabük ili için yaş gruplarının ankete katılma oranına baktığımızda 18-24 yaş aralığı %13,3 ile en düşük oranı oluştururken, en yüksek oran ise %19,4 ile 45-54 yaş aralığına sahip bireylerdir. Grafikte tüm yaş aralıklarının mutluluk düzeylerine yer verilmiştir.

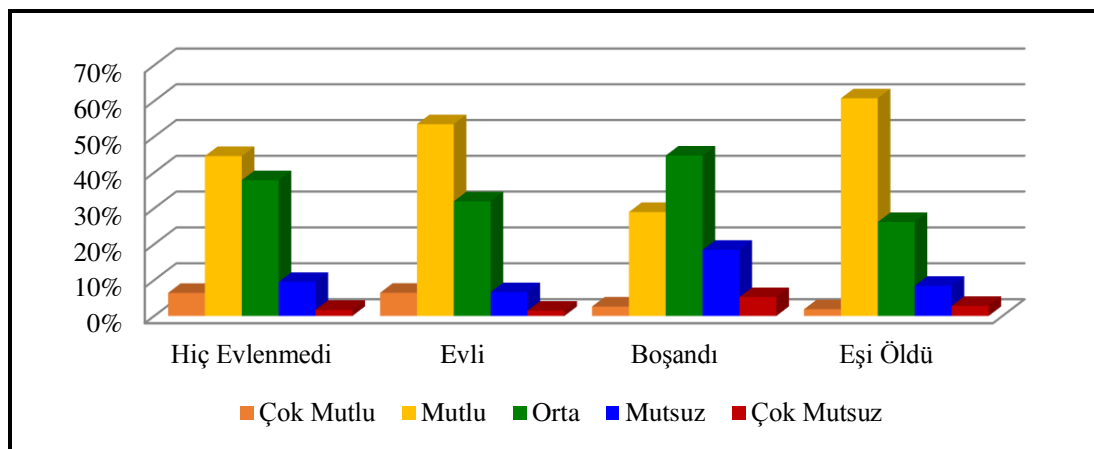
Grafik 3.28: Karabük'te Yaş Gruplarına Göre Mutluluk

Kaynak: TÜİK, 2013 Yaşam Memnuniyeti Araştırması verilerine göre düzenlenmiştir.

Karabük'te ankete katılan bireylerin yaş gruplarına göre mutluluğu incelendiğinde en mutlu kesimin %68 ile 65 ve üstü yaş aralığına sahip bireyler olduğu görülmektedir. Mutsuzluk açısından ise en mutsuz bireylerin 25-34 yaş aralığına sahip bireyler oldukları sonucuna ulaşılmıştır.

3.5.2.3. Medeni Duruma Göre Mutluluk

Karabük'te ankete katılan bireylerin %73,5'i evli olduğunu beyan ederken, bu oran hiç evlenmeyen bireylerde ise %17,8 ile gerçekleşmiştir. Grafikte Karabük ili için medeni durum ile mutluluk ilişkisi yer almaktadır.

Grafik 3.29: Karabük'te Medeni Duruma Göre Mutluluk

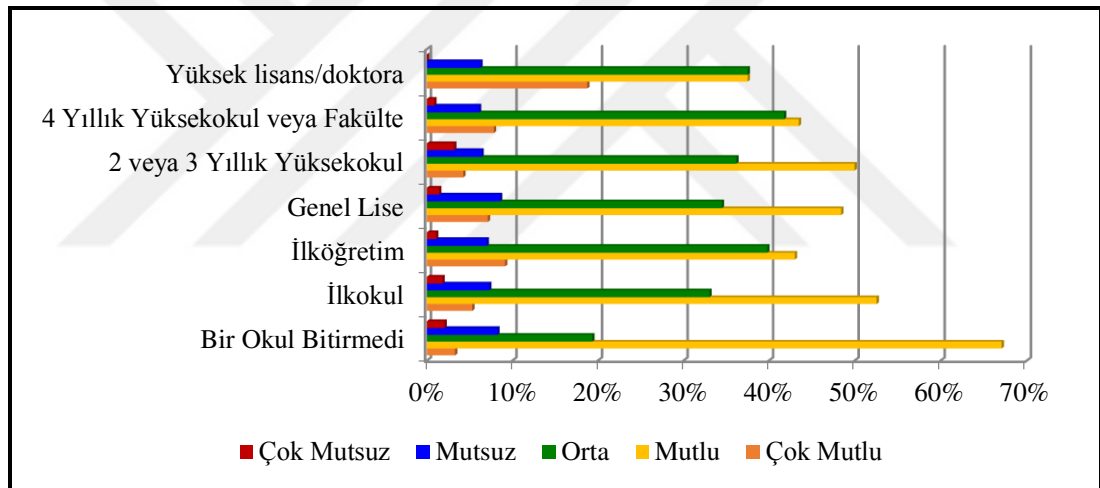
Kaynak: TÜİK, 2013 Yaşam Memnuniyeti Araştırması verilerine göre düzenlenmiştir.

Karabük'te medeni duruma göre mutluluğa baktığımızda en mutlu bireylerin %60,74 ile eşi ölmüş bireyler oldukları görülmektedir. İkinci sırada evli bireyler %53,51 ile yer almaktadır. Çok mutsuz bireylerin ise %5,26 ile boşanmış bireyler oldukları tespit edilmiştir.

3.5.2.4. Eğitim Durumuna Göre Mutluluk

Karabük'te ankete katılan bireyler arasında eğitim düzeyi ilkököl ve bir okul bitiremeyenlerin oranı %54,2 ile yüksek bir yüzdededir. Diğer eğitim seviyelerine sahip bireyler ise %45,8 ile gerçekleşmiştir. Grafikte tüm eğitim seviyelerine sahip bireylerin mutluluk düzeyleri yer almaktadır.

Grafik 3.30: Karabük'te Eğitim Durumuna Göre Mutluluk

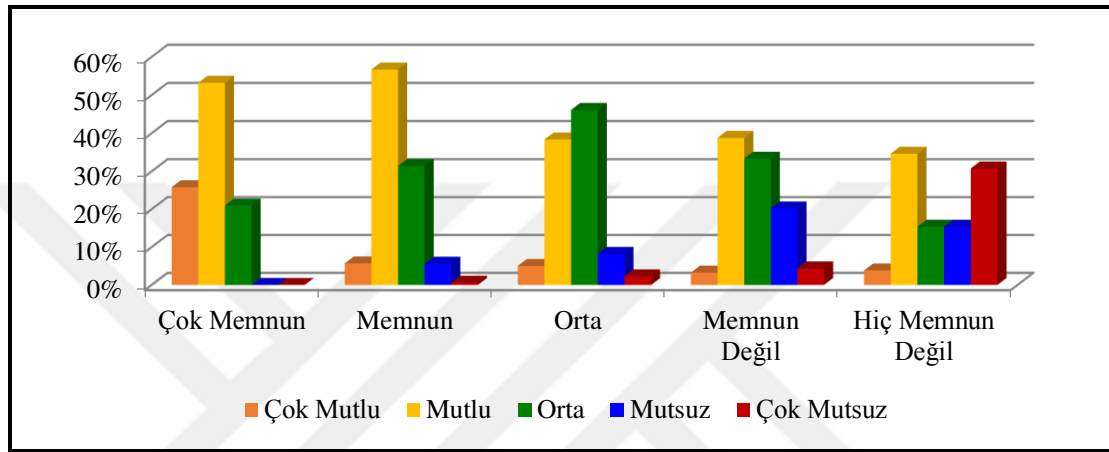
Kaynak: TÜİK, 2013 Yaşam Memnuniyeti Araştırması verilerine göre düzenlenmiştir.

Karabük'te ankete katılan bireylerden en yüksek mutluluk seviyesine sahip olanlar %67,07 ile bir okul bitiremeyenlerdir. Ayrıca ilkököl mezunu bireylerde mutluluk oranı %52,57 ile yine yüksek bir seviyededir. Üçüncü sırada ise genel lise mezunu bireyler %48,43 ile yer almaktadır. En mutsuz eğitim düzeyine sahip bireyler mesleki ve teknik lise mezunlarıdır. İkinci sırada ise yüksek lisans/doktora mezunları yer almıştır.

3.5.2.5. Sağlık Durumuna Göre Mutluluk

Karabük'te ankete katılan bireylerin %70,6'sı sağlığından memnun iken bu oran hiç memnun olmayanlarda %1,6'dır. Grafikte sağlığından memnuniyet ile mutluluk arasındaki ilişki gösterilmiştir.

Grafik 3.31: Karabük'te Sağlık Durumuna Göre Mutluluk

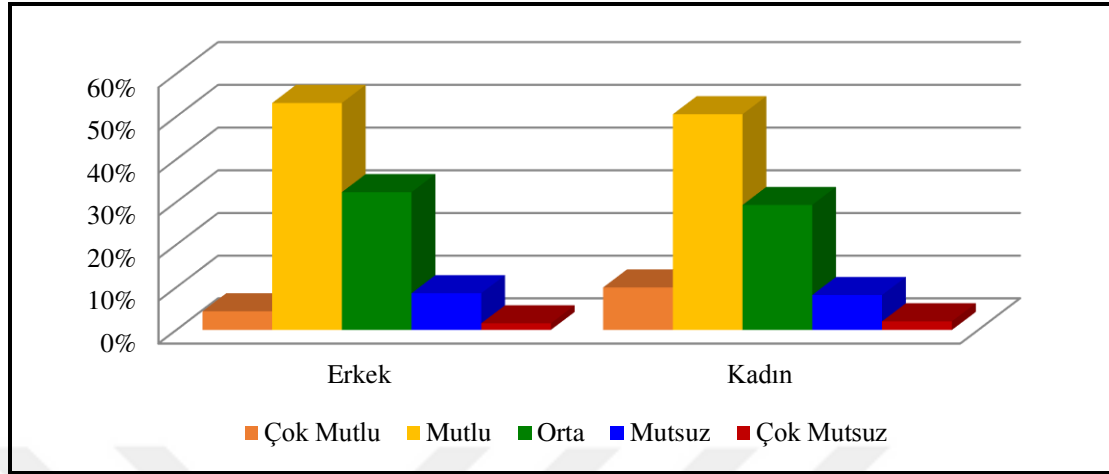
Kaynak: TÜİK, 2013 Yaşam Memnuniyeti Araştırması verilerine göre düzenlenmiştir.

Karabük için sağlıklarından memnun olan bireylerin mutluluk seviyesi de yüksektir. Memnun bireylerin mutluluk oranı %56,68 çok memnun olanlarda bu oran %53,22'dir.

3.5.3. Bartın'da Mutluluk

3.5.3.1. Cinsiyete Göre Mutluluk

Bartın'da ankete katılanların %45,7'sini erkekler ve %54,3'ünü kadınlar oluşturmaktadır. Ankete katılan toplam birey sayısı ise hem Zonguldak hem de Karabük'e göre düşüktür. Anket toplam 1.552 kişi ile gerçekleştirilmiştir. Grafikte cinsiyete göre mutluluk düzeyleri yer almaktadır.

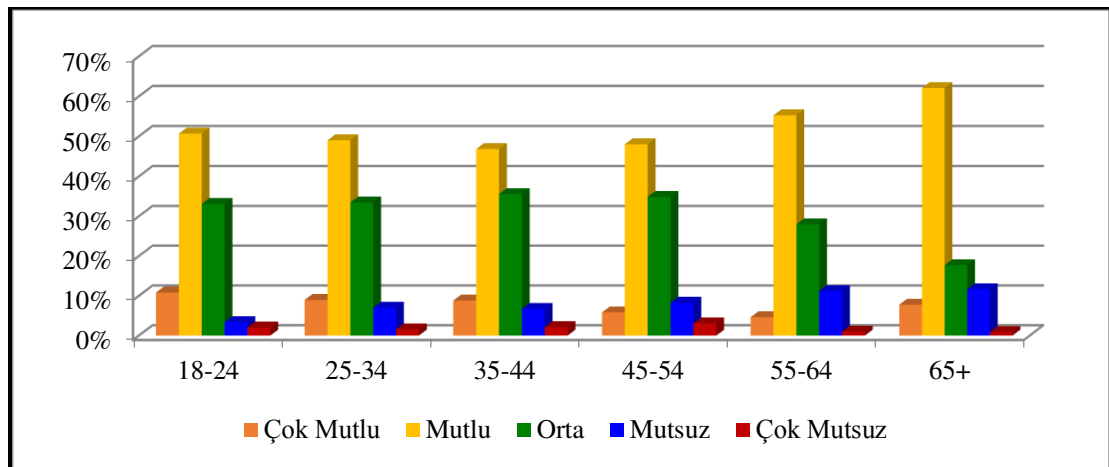
Grafik 3.32: Bartın’da Cinsiyete Göre Mutluluk

Kaynak: TÜİK, 2013 Yaşam Memnuniyeti Araştırması verilerine göre düzenlenmiştir.

Bartın ili için cinsiyete göre mutluluk incelendiğinde en mutlu kesimin %53,17 ile erkekler oldukları görülmektedir. Kadınlarda ise mutluluk % 50,53’de kalmıştır. Mutsuzluk açısından da kadınlar erkeklerden daha az mutsuzdur.

3.5.3.2. Yaş Gruplarına Göre Mutluluk

Bartın ili için ankete katılan bireylerin yaklaşık %60’ını 35-64 yaş aralığındaki bireyler oluşturur. 18-24 yaş arası bireyler ise ankete katılanların %9,5’ini ve 25-35 yaş arası ise %16,6’sını kapsamaktadır. Grafik ile tüm yaş grupları arasındaki mutluluk düzeyleri gösterilmiştir.

Grafik 3.33: Bartın’da Yaş Gruplarına Göre Mutluluk

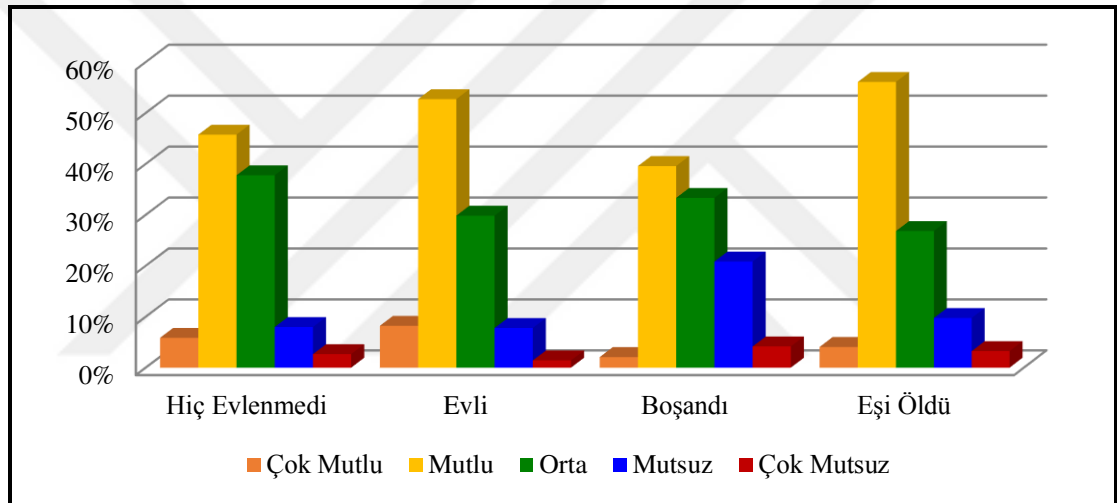
Kaynak: TÜİK, 2013 Yaşam Memnuniyeti Araştırması verilerine göre düzenlenmiştir.

Bartın ili için aynı şekilde gençler ve yaşlılarda mutluluk oranı yüksekken en mutsuz kesim yine orta yaşa sahip bireylerdir. En yüksek mutluluk seviyesi 65 ve üstü yaş için %62,06 ile gerçekleşmiştir.

3.5.3.3. Medeni Duruma Göre Mutluluk

Bartın’da ankete katılan bireylerin %76,9’u evli bireylerden oluşmuştur. Bu oran hiç evlenmeyen bireylerde ise %12,1’dir. Grafik ile medeni durum mutluluk ilişkisi gösterilmektedir.

Grafik 3.34: Bartın’da Medeni Duruma Göre Mutluluk

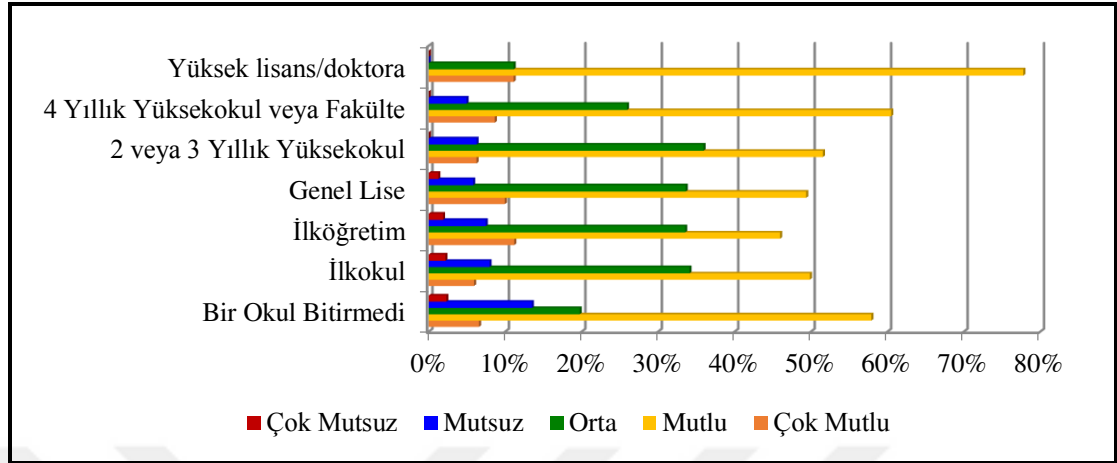

Kaynak: TÜİK, 2013 Yaşam Memnuniyeti Araştırması verilerine göre düzenlenmiştir.

Bartın’da medeni duruma göre mutlu olan bireyler incelendiği zaman en mutlu bireylerin Karabük ile aynı şekilde eşi ölmüş bireylerin daha mutlu oldukları görülmektedir. Eşi ölmüş bireylerin mutluluğu %56,09 iken evli bireylerde bu oran %52,72’de kalmıştır.

3.5.3.4. Eğitim Durumuna Göre Mutluluk

Bartın ili için ankete katılan bireylerin %64,2’si bir okul bitiremeyen ve ilkokul mezunu bireylerden oluşur. Diğer eğitim düzeyine sahip bireyler ise %35,8’ini oluşturmaktadırlar. Grafik ile eğitim durumuna göre mutluluğu net bir şekilde görmemiz mümkündür.

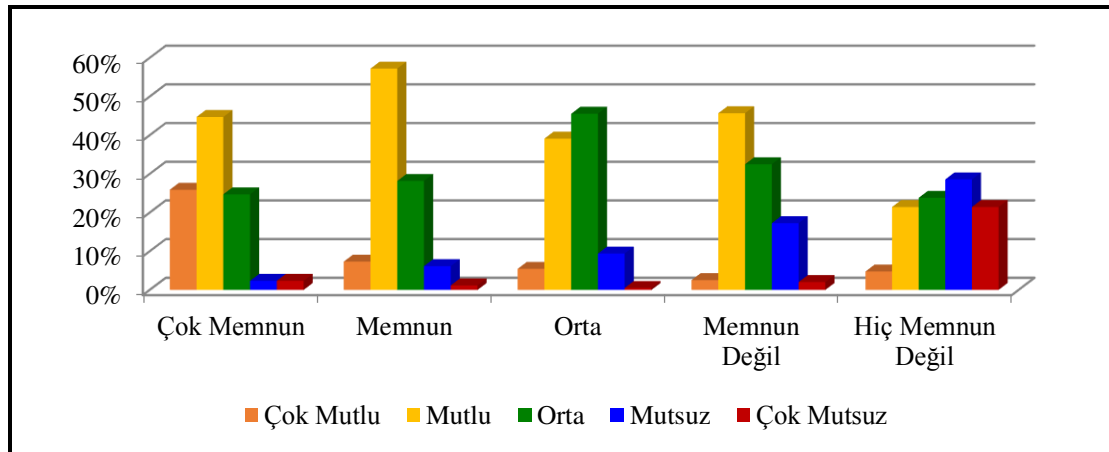
Grafik 3.35: Bartın'da Eğitim Durumuna Göre Mutluluk

Kaynak: TÜİK, 2013 Yaşam Memnuniyeti Araştırması verilerine göre düzenlenmiştir.

Bartın'da ankete katılan bireylerden en yüksek mutluluk Zonguldak ile aynı şekilde yüksek lisans/doktora mezunlarında görülmektedir. Yüksek lisans/doktora mezunlarının mutluluk oranı %77,77 iken ikinci sırada ise 4 yıllık fakülte mezunları yer almıştır. Ayrıca en mutsuz kesim ilköğretim mezunlarında %45,96 ile gerçekleşmiştir.

3.5.3.5. Sağlık Durumuna Göre Mutluluk

Bartın'da ankete katılan bireylerin sağlığından memnun olanlar %66,1 iken hiç memnun olmayan bireyler ise %2,7'dir. Grafik ile Bartın'da sağlıktan memnuniyet ile mutluluk ilişkisi gösterilmiştir.

Grafik 3.36: Bartın'da Sağlık Durumuna Göre Mutluluk

Kaynak: TÜİK, 2013 Yaşam Memnuniyeti Araştırması verilerine göre düzenlenmiştir.

Bartın için sağlık durumundan memnun olan bireylerin mutluluğu da diğer iki il gibi aynı şekilde yüksektir. Sağlığından memnun olan bireylerin mutluluk oranı %57,21 iken bu oran çok mutlu olduğunu belirten bireyler için %44,70'dir.

Üç il için grafik sonuçlarına baktığımızda Zonguldak ve Karabük'te kadınlar erkeklerden daha mutlu iken Bartın'da erkeklerin kadınlardan daha mutlu olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yaş ile mutluluk ilişki incelendiğinde tüm illerde literatüre uygun olarak yaş ile mutluluk arasında U biçiminde bir ilişki ortaya çıkmıştır. Medeni durum açısından baktığımızda Zonguldak'ta evli bireyler diğer medeni duruma sahip bireylerden daha mutlu iken Bartın ve Karabük'te eşi ölmüş bireyler diğer medeni duruma sahip bireylerden daha mutludurlar. Eğitim durumu ele alındığında, Zonguldak ve Bartın'da yüksek lisans ve doktora mezunları daha mutlu iken Karabük'te bir okul bitiremeyen bireyler daha mutludurlar. Sağlık bakımından baktığımızda ise literatüre uygun olarak bireylerin sağlıklarından memnun oldukları görülmektedir. Bulunan sonuçlar literatürdeki çalışmaları destekleyici yöndedir. Ancak bazı değişkenlerde ortaya çıkan sonuçlar literatürdeki sonuçlar ile ayrışmaktadır. Bunun nedenlerinden biri diğer çalışmaların tüm ülkeyi kapsayan çalışmalar olmasına rağmen bu çalışmanın bölgesel bazda ele alınmasıdır.

4. TR81 DÜZEY II BÖLGESİ MUTLULUK DÜZEYİ SIRALI LOJİSTİK REGRESYON ANALİZİ

Davranışsal iktisat ile birlikte ekonomik çalışmaların tekrar merkezine gelen insan faktörü bu alanda yapılan ekonometrik çalışmalarda kullanılan bir değişkendir. Bireylerin anket yoluyla cevapladığı sorular ile ekonomik gelişmeleri etkileyen faktörlerin ölçülmesi iktisat bilimi için önemli bir ilerlemedir. Çünkü iktisat ve diğer sosyal bilimlerin odak noktası bireyin kendisidir. Özellikle mutluluk ekonomisi gibi birey odaklı iktisadi bir çalışmada anket yöntemi kullanılması gerekmektedir. Türkiye’de bu konuda TÜİK’in 2003 yılında başlattığı ve günümüzde de devam eden yaşam memnuniyeti anketi yapılan çalışmalara katkı sağlamaktadır.

Çalışmanın son bölümü olan bu kısım iki alt başlıktan oluşmaktadır. İlk kısımda kendi içinde iki ayrı alt başlığa ayrılarak ele alınmış olan lojistik regresyon analizi ve sıralı lojistik regresyon analizi yer almaktadır. Lojistik regresyon analizinin tanımı, tarihçesi ve amacı dahi olmak üzere konu hakkında birçok bilginin yer aldığı bu bölümde ekonometrik analiz için bir teorik kısım oluşturmuştur. Bu kısımda verilen bilgiler dâhilinde çalışmamızda kullanılacak olan analiz yöntemleri daha net bir şekilde gözlenmiş olacaktır. Son kısımda ise yapılan ekonometrik çalışmalardan elde edilen bulgulara ve yorumlamalara yer verilmiştir.

Çalışmada TÜİK 2013 Yaşam Memnuniyeti anketinin mikro verileri kullanılmıştır. 2003 yılında ilk defa il düzeyinde gerçekleştirilen ve Türkiye genelinde 103.312 hanedeki 18 ve daha yukarı yaştaki 196.203 birey ile görüşülmüştür. Ankete katılan 196.203 bireyin 2.794 tanesi Zonguldak, 1.665 tanesi Karabük ve 1.552 tanesi ise Bartın ilindendir. Ankete katılan bireylerin %0,014’ünü Zonguldak, %0,0084’ünü Karabük ve %0,0079’unu ise Bartın ili oluşturmaktadır. Üç il ise Türkiye genelinin %0,030’unu oluşturmaktadır. Türkiye’de bu konuda çalışmalar olmasına rağmen il düzeyinde ilk defa çalışma yapılması bu yönüyle çalışmamızı diğer yapılan çalışmalardan ayırmaktadır.

4.1. Lojistik Regresyon Analizi

Lojistik regresyon; bağımlı değişkenin kategorik olduğu ve ikili, üçlü ve çoklu kategorilerde gözlemlendiği durumlarda bağımsız değişkenlerle neden-sonuç ilişkisini belirlemede kullanılan bir analiz yöntemidir. Bağımsız değişkenlere göre bağımlı değişkenin beklenen değerlerinin olasılık olarak elde edildiği bir regresyon yöntemidir (Bozkurt, 2011:5).

Lojistik regresyon modelinin kullanımı 1845’li yıllara kadar dayanmaktadır. Lojistik regresyon analizi çoğunlukla sosyoekonomik ağırlıklı konularda kullanılmaktadır. İlk kullanım alanlarından biri toplumdaki nüfus artışının matematiksel ifadelerle açıklanmasına yönelik çalışmalar olmuştur (Çokluk, 2010:1359).

Lojistik regresyon analizinin biyolojik deneyler için kullanımı ilk olarak Berkson (1944) tarafından önerilmiş, Cox (1970) ise bu modeli gözden geçirerek çeşitli uygulamalar yapmış, özel gelişmeler ise Anderson (1979, 1983) tarafından verilmiştir. Ayrıca verilerin lojistik modele uyumu ile ilgili de birçok çalışma yapılmıştır. Bunlar arasında Aranda-Ordaz (1981), Brown (1982), Copas (1983) ve Johnson (1985) tarafından yapılmış olanlar en önemlileridir. Pregibon (1981) iki grup lojistik modellerde etkin, ayrı gözlemleri ve teşhis ölçütlerini, Lesaffre (1986) Lesaffre ve Albert (1989) ise çoklu grup lojistik modellerde etkin ve aykırı gözlemlerle teşhis ölçütlerini incelemişlerdir (Başarır, 1990:9).

Lojistik regresyon analizinin kullanım amacı, istatistikte kullanılan diğer temel model teknikleriyle aynıdır. En az değişken ile en iyi uyuma sahip olacak şekilde bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki ilişkiyi tanımlayabilen ve ekonometrik olarak kabul edilebilen bir model kurmaktır (Cankurt vd.,2007:38).

Genel olarak lojistik regresyon modeli, P sayıda bağımsız değişken için aşağıdaki gibi yazılmaktadır (Albayrak, 2006:446-447).

$$L = \ln\left(\frac{P}{1-P}\right) = \beta_0 + \beta_1 X_1 + \beta_2 X_2 + \dots + \beta_p X_p \quad (4.1)$$

4.1 numaralı denklemin ayrıntılı açılımı tek bağımsız değişken ile yapılacaktır.

$$\ln\left(\frac{P}{1-P}\right) = \beta_0 + \beta_1 X_1 \quad (4.2)$$

veya

$$P = \frac{1}{1 + e^{-(\beta_0 + \beta_1 X_1)}} \quad (4.3)$$

Örneğin P istenen durumu gösterecek olursa $1 - P$ istenmeyen durumu gösterir.

$$1 - P = \frac{1}{1 + e^{\beta_0 + \beta_1 X_1}} \quad (4.4)$$

Buradan aşağıdaki eşitlik yazılabilir.

$$\frac{P}{1-P} = \frac{1 + e^{\beta_0 + \beta_1 X}}{1 + e^{-(\beta_0 + \beta_1 X)}} = e^{\beta_0 + \beta_1 X} \quad (4.5)$$

Yukarıdaki eşitliğin her iki tarafın logaritması alınarak daha önce elde edilen eşitlik sağlanır.

$$\ln\left(\frac{P}{1-P}\right) = \beta_0 + \beta_1 X_1 \quad (4.6)$$

Böylelikle logit model için aşağıdaki özellikler yazılabilir;

- Olasılıklar sıfırdan bire doğru büyürken logit fonksiyonu $-\infty$ ile $+\infty$ arasında değerler almaktadır.
- Modelin bağımlı değişkeni ile bağımsız değişkenleri arasında doğrusal bir ilişki olduğu halde, olasılıklarla bağımlı değişkenler arasında ilişki doğrusal değildir.
- Bağımsız değişkenlerin verilen özelliklerine göre olasılık değerleri ise aşağıdaki eşitlik yardımıyla hesaplanır.

$$P = \frac{1}{1 + e^{-(\beta_0 + \beta_1 X_1)}} \quad (4.7)$$

Lojistik regresyon analizinin tercih edilme sebepleri ise şöyle özetlenebilir:

- Bağımlı değişken kategoriktir. Bağımsız değişkenlerin ise sürekli ya da süreksiz olmasına yönelik bir kısıtlama getirilmemektedir.
- Lojistik regresyon modelinde model doğrusal hale getirilerek model kurulumu kolaylaştırılmaktadır.
- Lojistik regresyon analizi yapabilen paket programlar yaygındır. (SPSS, SAS vb.)
- Bağımsız değişkenlerin olasılık fonksiyonlarının dağılımıyla ilgili bir şart bulunmaz.
- Lojistik regresyonda negatif olasılıkla karşılaşma sorunu olmaz.
- Lojistik regresyonda bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki ilişki doğrusal olmak zorunda değildir. İlişki üssel ya da polinom olabilir (Baydemir, 2014:28).

Son olarak lojistik regresyon analizinde çalışma yapmak için gerekli bir varsayımın olmamasına rağmen istatistiksel olarak bazı uyulması gerekli kurallara yer verilecektir. Bu kurallar;

- Uygun tüm bağımsız değişkenler modele dâhil edilmelidir.
- Uygun olmayan tüm bağımsız değişkenler dışlanmalıdır.
- Aynı gözlem üzerinde bir kez veri alınmalı, tekrarlayan ölçümler olmamalıdır.
- Bağımsız değişkenlerde ölçüm hatası küçük olmalıdır.
- Bağımsız değişkenler arasında çoklu bağlantı olmamalıdır.
- Aşırı değerler olmamalıdır.
- Örneklem büyüklüğü yeterli olmalıdır.
- Beklenen ve gözlenen varyanslar arasındaki fark küçük olmalıdır (Baydemir, 2014:35-36).

4.1.1. Lojistik Regresyon Türleri

Lojistik regresyon analizinde kullanılan üç tane yöntem bulunmaktadır. Bu yöntemler sırasıyla ele alınmıştır.

4.1.1.1. İkili Lojistik Regresyon Analizi

Model sadece iki cevap seçeneği (var-yok, geçer-geçmez, sağlar-sağlamaz) içeren bağımlı değişkenli lojistik regresyon analizinde kullanılır. Bu analiz yönteminde faktör değişkenleri kategorik isimsel ölçeklidir ve ortak değişkenler ise sürekli değişken olmalıdır (Yavuz, 2010:28).

İkili lojistik regresyon veriler daha basit ve uygun olduğu için tercih edilir. Ancak ikili veriler için lojistik regresyon analiz yönteminin kullanılması sonucu 3 problem ortaya çıkar;

- Hata teriminin varyansı sabit değildir.
- Hata terimi normal dağılmamaktadır.
- Tahminin 0 veya 1 arasında olması zorunlu değildir (Şerbetçi ve Özçomak, 2013:92).

4.1.1.2. Sıralı Lojistik Regresyon Analizi

Cevap değişkeninin üç veya daha fazla kategori içerdiği ve sıralı ölçekle ifade edildiği lojistik regresyon modelidir (Yavuz, 2010:28). Sıralı lojistik regresyon analizinde bağımlı değişkenin aldığı değerler (çok mutlu-mutlu-orta-mutsuz-çok mutsuz) bir sıra içerisinde dağılmaktadırlar (Şimşir, 2013:16).

Aşağıdaki tabloda ise bağımlı değişken kategori sayısına göre ve bağımsız değişkenlere göre hangi yöntemin uygun olduğunun seçim kriterlerine yer verilmiştir.

Tablo 4.1: Uygulanacak Yöntem Seçim Kriterleri

Bağımlı Değişken Kategori Sayısı	Bağımsız Değişken Sayısı	Bağımsız Değişkenin Kategori Sayısı	Uygulanacak Yöntem
2	1	2+	Binominal Lojistik Regresyon
2	2+	Çeşitli	Çok Değişkenli Lojistik Regresyon
2+ Sırasız	Tek/Çok	Çeşitli	Multinomial Lojistik Regresyon
2+ Sıralı	Tek/Çok	Çeşitli	Sıralı (Ordinal) Lojistik Regresyon

Kaynak: Kadir Sumbüloğlu, http://78.189.53.61/-/bs/ess/k_sumbuloglu.pdf, (Erişim Tarihi: 14.10.2015)

4.1.1.3. İsimsel Lojistik Regresyon Analizi

Cevap değişkeninin isimsel ölçekli olduğu durumlarda kullanılan lojistik regresyon yöntemidir. İsimsel ölçekli cevap değişkeni en az üç kategoride gözlenen değerler içermelidir. İsimsel ölçekteki kategorilerin kodlanması halinde bir sıra yapmak şart değildir. Örneğin, bir meslek dalları tercih sınıfında; mühendislik, bankacılık, reklamcılık, tıp, turizm vb. isimsel olarak belirlenir. Bu kategorilerin alfabetik sıralaması uygundur ancak şart değildir. İsimsel lojistik regresyon modelinde parametre tahmini yinelemeli-en küçük kareler yöntemine göre yapılır. Tahminler en büyük benzerlik tahminleridir. Parametre tahmini ise en uygun logit modeli belirleme varsayımına göre yapılır. Logit modeller belirlenirken kategori sayısının ikili kombinasyonları kadar $((c-1)/2)$ model tanımlanarak analiz edilir ya da kategorilerden biri referans alınarak bu referansa göre ikili logit modeller kurularak analiz edilir (Özdamar, 2013:526).

4.1.2. Sıralı Lojistik Regresyon Analizi

Bağımlı değişkenin sıralı olduğunda yani kategorilerinin en düşükten en yükseğe doğru sıralanmış olduğunda, çok yakın kategoriler arasında gerçek aralıklar tam olarak bilinmez. Eşit aralıklı olmayan sıralı kategorilere sahip bağımlı değişken ile bağımsız değişkenler arasındaki ilişkinin belirlenmesi söz konusu olduğunda, en uygun regresyon tekniği olarak “sıralı lojistik regresyon tekniği” kullanılır (Ayhan, 2006:21-22).

Çalışmanın bu kısmı 5 alt başlık altında ele alınacaktır. İlk olarak sıralı lojistik regresyon analizinde gizli değişken kavramı ele alınacaktır. İkinci kısımda sıralı

lojistik regresyon modeli tanıtılacaktır. Tanıtılan lojistik regresyon modelinin gerekli varsayımları sağlanması gerekmektedir. Bunlar paralellik varsayımı, model uyum iyiliğinin test edilmesidir. Son olarak sıralı lojistik regresyon modelinin yorumlanması ele alınarak kurulan model çerçevesinde ekonometrik analizler yapılacaktır.

4.1.2.1. Sıralı Lojistik Regresyon Analizinde Gizli Değişken Kavramı

Sıralı lojistik regresyon analizi gözlenebilir, aralıklı ve sıralı kategorilerin ardında sürekli, gözlenemeyen (gizli) bir değişkenin olduğu varsayımına dayanmaktadır. Bu gizli değişken y^* , katılımcıların çeşitli özelliklerini içeren bağımsız değişken kümesi (X) ve hata terimi (u) ile açıklanabilir.

$$y_i^* = \beta' X_i + u_i \quad (4.8)$$

Burada y^* gizli “dönme niyeti” değişkenini, X bağımsız değişken vektörünü, β kestirilecek katsayı vektörünü ve u ise rassal hata terimini göstermektedir (Tansel ve Güngör, 2004:2).

Hata terimini ifade eden u 'nun ise 0 ortalamaya sahip ve simetrik dağılımlı olduğu varsayılır. Bu açıklamalardan sonra, kesme parametresi olan kesme noktası devreye girer. Bu nokta; bağımlı değişken ile gizli değişkenin ilişkisinin ifade edilmesini sağlamaktadır. Bu ilişki şu şekilde bir gösterime sahiptir;

$$y=1 \text{ iken } y^* \leq a_1 \quad (4.9)$$

$$y=2 \text{ iken } a_1 < y^* < a_2$$

$$y=3 \text{ iken } a_2 < y^* < a_3$$

.

.

$$Y=j \text{ iken } a_{j-1} < y^*$$

Burada bilinmeyen kesme noktaları a ile gösterilir ve $(+\infty; -\infty)$ aralığında değerler almaktadır. Bu kesme noktaları β' 'lerle birlikte tahmin edilir. Ayrıca bu noktalara ait $0 < a_2 < a_3 < \dots < a_{j-1}$ şeklinde bir pozitif olma koşulu sınırlandırması

mevcuttur ve her zaman kategori sayısının 1 eksiği kadar kesme noktası bulunur (Liao'dan aktaran Şentürk, 2011:46).

4.1.2.2. Sıralı Lojistik Regresyon Analiz Modeli

Sıralı lojistik regresyon modelinin genel gösterimi şu şekilde yapılmaktadır (Şentürk, 2011:48) ;

$$\begin{aligned} \ln(Y_j) &= \ln\left(\frac{P(Y \leq J | X_1, X_2, \dots, X_i)}{1 - P(Y \leq J | X_1, X_2, \dots, X_i)}\right) = \alpha_j - (\beta_1 X_1 + \beta_2 X_2 + \dots + \beta_j X_j) \\ &= a_j - \sum_{i=1}^n \beta_i X_i \end{aligned} \quad (4.10)$$

Sıralı lojistik regresyon analizinde 5 temel bağlantı fonksiyonu bulunmaktadır. En çok kullanılan fonksiyonlar ise logit, probit ve tamamlayıcı log-log fonksiyonlarıdır (Long'dan aktaran Şerbetçi ve Özçomak, 2013:93).

Tüm bağlantı fonksiyonları ve gösterimleri aşağıdaki Tablo 4.2'de yer almaktadır.

Tablo 4.2: Bağlantı Fonksiyonları

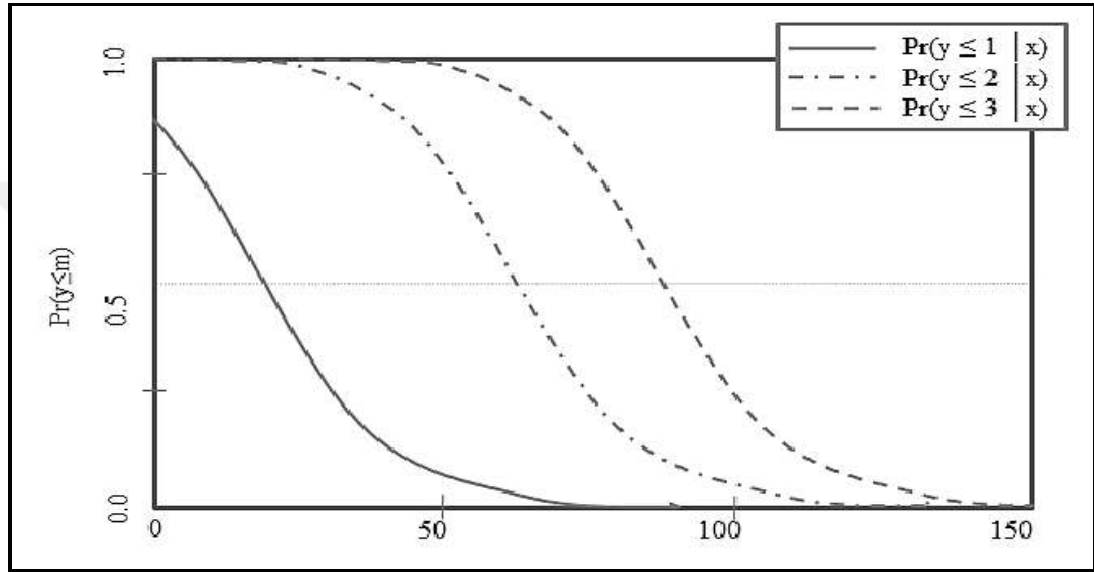
Fonksiyon	Gösterim	Uygulama Alanları
Logit	$\ln\left(\frac{\gamma}{1-\gamma}\right)$	Tüm kategorilerin olasılık değerleri eşit ise kullanılır.
Tamamlayıcı Log-log	$\ln(-\ln(1-\gamma))$	Yüksek kategorilerde olasılık değeri daha yüksek ise kullanılır.
Negatif Log-log	$-\ln(-\ln(\gamma))$	Düşük kategorilerde olasılık değeri daha yüksek ise kullanılır.
Probit	$\Phi^{-1}(\gamma)$	Normal dağılmış gizli değişken söz konusu olduğunda kullanılır.
Cauchit	$\tan(\pi(\gamma-0,5))$	Birçok uç değerinin olduğu kategori varsa kullanılır.

Kaynak: Ahmet Şerbetçi ve Mehmet Suphi Özçomak (2013); “Sıralı Lojistik Regresyon Analizi ile İstatistik ve Ekonometri Derslerinde Başarıyı Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi: Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Öğrencileri Üzerine Bir Uygulama,” *KSÜ İİBF Dergisi*, Cilt 3, Sayı 1, s.94.

4.1.2.3. Paralel Eğriler Varsayımı

Sıralı lojistik regresyon analizi en küçük kareler varsayımlarının ihlal edildiği önemli bir metottur. Ancak sıralı lojistik regresyon modelinde bağımlı değişkenin her bir kategorisinin birbirine paralel olduğu varsayılır (Şerbetçi ve Özçomak, 2013:93).

Grafik 4.1: Paralel Eğriler Varsayımının Grafikselleştirilmesi

Kaynak: Ayhan, Sevgi (2006); “ Sıralı Lojistik Regresyon Analiziyle Türkiye’deki Hemşirelerin İş Bırakma Niyetini Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi, ”Yüksek Lisans Tezi, Osmangazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir, s.40.

Grafik 4.1’de üç kategorinin birikimli olasılık eğrileri yer almaktadır. Dört kategorili bağımlı değişken için üç tane eğri elde edilir. Yatay eksen 0,5 olasılığı nokta nokta doğrusu olarak gösterilmektedir. Bu doğrultuda üç olasılık eğrisi belirlendiğinde

$$\frac{\partial \Pr(Y \leq 1|x)}{\partial x} = \frac{\partial \Pr(Y \leq 2|x)}{\partial x} = \frac{\partial \Pr(Y \leq 3|x)}{\partial x} \quad (4.11)$$

olarak bulunur. Bu durumda tüm regresyon eğrileri paraleldir (Ayhan, 2006:40-41).

Paralel eğriler varsayımı bir modelin geçerliliğinin ilk koşulunu oluşturmaktadır. Paralellik varsayımının gerçekleşmesi için olasılık değerinin seçilen güven aralığı değerinden büyük olması gerekmektedir (Akın ve Şentürk, 2012:189).

Paralel eğriler varsayımının test edilmesinde “sıfır hipotezi (H_0)” ve “alternatif hipotez (H_1)”, şu şekilde kurulur (Şentürk, 2011:80).

H_0 = Parametre Tahminleri Aynı Kesme Noktasından Geçer.

H_1 = Parametre Tahminleri Farklı Kesme Noktalarından Geçer.

4.1.2.4. Model Uyum İyiliği Testi

Lojistik regresyon analizinde uyum iyiliğini ölçmek için çeşitli ölçütler olmakla birlikte genellikle tercih edilen ölçüt kriterleri ki-kare istatistiği, sapma değer ve farklı R^2 değerleri olmaktadır. Regresyon analizinde kullanılan R^2 değerlerinin bu analize uygun olmamasından dolayı uyum iyiliğinin incelenmesi Cox ve Snell, Nagelkerle ve Mc Fadden gibi farklı R^2 değerleri bulunmaktadır. R^2 değerleri ile karşılaştırma yapmak bir avantajdır. Değerin 0-1 arasında olduğu ve 0'a yaklaştıkça uyumun azaldığı görülmektedir (Akın ve Şentürk, 2012:185).

Modelin uyum iyiliğini sınavan Pearson χ^2 ve sapma olasılıkları test edilir. Modelin hipotezi ise şöyle kurulmaktadır (Şimşir, 2013:17).

H_0 = Model veriler itibariyle uygundur.

H_1 = Model veriler itibariyle uygun değildir.

Modelin uyum iyiliğini sağlaması için H_0 hipotezinin kabul edilmesi gerekir.

4.1.2.5. Modelin Yorumlanması

Sıralı logit regresyon modelinin yorumlanması yapılan çalışmanın en zor kısmını oluşturur. Katsayı tahminlerinin yorumlanmasında değişik yollar vardır (Emeç, 2002:17). Bunlar;

- Standartlaştırılmış Katsayıları Hesaplama
- Tahmin Edilen Olasılıkları Hesaplama

- Tahmin Edilen Olasılıklardaki Faktör Değişmeyi Hesaplama
- Tahmin Edilen Olasılıklarda Yüzde Değişmeyi Hesaplama

Logit modellerde katsayı yorumlamasında faktör değişme=fark oranı (odds ratio) dan yararlanabilir. Kukla değişkende diğer tüm değişkenler sabit olduğunda $\exp(\beta_k)$; fark oranını veya faktör değişimini vermektedir. Standardize edilmiş faktör değişimi için diğer tüm değişkenler sabit iken $\exp(\beta_k * s_k)$ hesaplanır, burada s_k = standart sapmadır. Kuantitatif değişkenlerde ise $[\exp(\beta - 1) * 100]$ işlemi uygulanarak yüzde değişim bulunur. Böylelikle basit cebir ile bağımsız değişkenler standartlaştırılabilir (Üçdoğruk, Akın ve Emeç, 2001:4).

Matematiksel olarak lojistik regresyon modeli olasılık, odds ve odds'un logaritmasına dayanır. Lojistik regresyonda odds, bir olayın olma olasılığının, o olayın olmama olasılığına bölünmesi ile bulunur. Bir başka deyişle;

$$Odds = \frac{P(x)}{1 - P(x)} \quad (4.12)$$

Burada $P(x)$ bir olayın gerçekleşme oranını, $1 - P(x)$ ise bir olayın gerçekleşmeme oranını göstermektedir.

Odds oranına göre modelin yorumlanmasında modelde yer alan ve istatistiki olarak anlamlı bulunan bağımsız değişkenlerin olasılık değerlerine bakılır. İstatistik olarak anlamlı olan değişken kategorisi referans kategori ile karşılaştırılır. Bağımsız değişken kategorilerinden son kategori referans kategori olarak seçilir. Yorumlama referans kategori baz alınarak yapılır. Her bir bağımsız değişkenin modelde anlamlı olup olmadığını test eden Wald testine ait tahmin edilen parametre tahminlerinin yorumlanabilmesi için doğal logaritması alınır. Logit odds oranının doğal logaritmasıdır. Asimetrik olan odds oranı doğal logaritması alınarak simetrik hale dönüştürülür. Logit katsayı ise doğrusal regresyon analizinde β katsayısının karşılığıdır (Şimşir, 2013:18).

4.2. Tahmin Sonuçları

Çalışmanın bu kısmında yapılan sıralı lojistik regresyon analiz sonuçlarına üç il için ayrı ayrı yer verilmiştir. İlk olarak modelin paralellik varsayımını yerine getirmesi gerekmektedir. Bu varsayımı sağladıktan sonra modelin uyum iyiliği ve pseudo R^2 değerlerinin anlamlılığı test edilecektir. Son olarak bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki ilişkiye bakılarak analiz sonuçlandırılacaktır.

Çalışma Zonguldak, Bartın ve Karabük olmak üzere üç il üzerine incelendiği için her ilin ekonometrik verilerinin seçiminde farklı modeller oluşturulmuştur. Bağımlı değişken olarak mutluluk ele alınmış olup bağımsız değişkenler iller arasında değişiklik göstermektedir. Bunun nedeni kurulan ekonometrik model için ilk olarak paralel eğriler varsayımı ve model uyum iyiliğinin sağlanması koşuludur. Bu varsayımların sağlandığı modeller her il için farklı olmuştur. Böylelikle her il için uygun ekonometrik model kurulup yorumlama yapılmıştır.

4.2.1. Zonguldak İçin Tahmin Sonuçları

Zonguldak için öncelikle paralellik varsayımı test edilmiştir. Test sonuçları aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 4.3: Zonguldak İçin Paralellik Varsayımı Testi

Model	-2 Log Likelihood	Ki-Kare	S.D	Olasılık
Sıfır Hipotezi	1573,994			
Genel	1554,360	19,634	13	0,105

Bağlantı Fonksiyonu: Probit

Tablo 4.3 incelendiğinde Zonguldak için olasılık değeri (p) 0,105 olarak hesaplanmıştır. Bu durumda $p > 0,10$ varsayımını sağladığı için H_0 hipotezi reddedilemez. Yani parametre tahminleri aynı kesme noktasından geçer varsayımı sağlanmıştır. Bu durumda ikinci aşama olan model uyum iyiliği testine geçilebilir.

Tablo 4.4: Zonguldak İçin Model Uyum İyiliği Testi

	Ki-Kare	S.D	Olasılık
Pearson	943,643	899	0,147
Sapma	883,663	899	0,636

Bağlantı Fonksiyonu: Probit

Model uyum iyiliğinin sağlanması için Pearson ve sapma değerlerinin olasılıklarının (p) 0,10 değerinden büyük olması varsayımının sağlandığı yani H_0 hipotezinin reddedilemediği görülmektedir. Bir diğer deyişle model veriler itibariyle uygun bir modeldir.

Tablo 4.5: Zonguldak İçin Pseudo R^2 Değeri ile Uyum İyiliğinin İncelenmesi

Cox and Snell	0,161
Nagelkerke	0,188
McFadden	0,091

Bağlantı Fonksiyonu: Probit

R^2 değerleri kullanılarak modelin bağımlı değişkeninin yüzde kaçının bağımsız değişkenler tarafından açıklandığı tespit edilebilmektedir. Ancak lojistik regresyon analizlerinde R^2 değerleri genellikle düşük olarak hesaplanmaktadır. Bu durumu tablo ile daha rahat olarak görebilmekteyiz. Görüldüğü gibi R^2 değerlerinin en yüksek olduğu Nagelkerne değeri, 0,188 olarak ölçülmüştür. Cox ve Snell değeri, 0,161 iken McFadden değeri ise, 0.091'dir.

Tablo 4.6: Zonguldak İçin Sıralı Lojistik Regresyon Analiz Tahmin Sonuçları

		Tahmin	Wald	Odds Oranı	Olasılık
Bağımlı Değişken	Mutluluk = 1	-0,805	44,098		0,000
	Mutluluk = 2	0,484	15,989		0,000
Bağımsız Değişken	Cinsiyet = Erkek	-0,190	16,535	0,827	0,000
	Cinsiyet = Kadın	0 ^a			
	Belediye = Evet	-0,084	2,801	0,919	0,094
	Belediye = Hayır	0 ^a			
	Ucuz Ürün = Evet	-0,317	41,680	0,728	0,000
	Ucuz Ürün = Hayır	0 ^a			
	Araba Aldı = Evet	0,193	4,685	1,231	0,030
	Araba Aldı = Hayır	0 ^a			
	Umut = Çok Umutlu	1,488	84,734	4,426	0,000
	Umut = Umutlu	1,031	127,295	2,805	0,000
	Umut = Umutlu Değil	0,308	10,043	1,361	0,002
	Umut = Hiç Umutlu Değil	0 ^a			
	Gelecek Mali = Daha İyi Olacak	0,314	16,344	1,369	0,000
	Gelecek Mali = Aynı Olacak	0,113	3,006	1,119	0,083
	Gelecek Mali = Daha Kötü Olacak	-0,137	2,527	0,872	0,112
	Gelecek Mali = Fikri Yok	0 ^a			
	Tasarruf Yaptı = Evet	0,149	6,255	1,161	0,012
	Tasarruf Yaptı = Hayır	0 ^a			
	Göç Etti = Evet	-0,262	3,383	0,769	0,066
	Göç Etti = Hayır	0 ^a			
	Sağlık Hizmet = Evet	-0,127	5,891	0,881	0,015
	Sağlık Hizmet = Hayır	0 ^a			

Bağlantı Fonksiyonu: Probit

0^a = Referans Kategori

Son olarak modelin bağımlı değişkeni ile bağımsız değişkenleri arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığı test edilmiştir. Modelin yorumlanabilmesi için tahmin değerlerinin e üssü alınmıştır. Modelde anlamlı olarak bulunan değişkenler modelin referans kategorisi baz alınarak yorumlanacaktır. Referans kategori görüldüğü gibi bağımsız değişkenlerin son kategorileridir. Olasılık değerlerinin 0,10 hata payından küçük olduğu bağımsız değişkenler yorumlanacaktır.

Cinsiyet: Cinsiyet ile mutluluk arasındaki ilişkiyi incelediğimizde anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Referans kategori olarak kadınlar seçilmiştir. Erkeklerin mutluluk seviyesinin bir üst düzeye çıkma olasılığı, kadınların mutluluk seviyesinin bir üst düzeye çıkma olasılığının 0,827 katı kadardır.

Belediye: Belediye sınırları içerisinde yaşayıp yaşamadığını sorulduğu soruda Zonguldak ili için belediye sınırları içinde yaşama ile mutluluk ilişki bakımından

anlamalı bir ilişki bulunmuştur. Referans kategori olarak hayır cevabı verenler seçilmiştir. Zonguldak ili için belediye sınırları içinde yaşayanların mutluluk seviyesinin bir üst düzeye çıkma olasılığı, belediye sınırları içinde yaşamayanların mutluluk seviyesinin bir üst düzeye çıkma olasılığının 0,919 katı kadardır.

Ucuz Ürün: Bireylerin son bir yıl içinde daha ucuz ürünlerin tüketimine yönelip yönelmediğinin sorulduğu ucuz ürün sorusunda referans kategori olarak hayır cevabı verenler seçilmiştir. Evet cevabı verenlerin mutluluk seviyesinin bir üst düzeye çıkma olasılığı, hayır cevabı verenlerin mutluluk seviyesinin bir üst düzeye çıkma olasılığının 0,728 katı kadardır.

Araba Aldı: Zonguldak ili için, son bir yıl içinde araba alıp almadığının sorulduğu soru için referans kategori hayır cevabı verenlerdir. Evet cevabı verenlerin mutluluk seviyesinin bir üst düzeye çıkma olasılığı, hayır cevabı verenlerin mutluluk seviyesinin bir üst düzeye çıkma olasılığının 1,231 katı kadardır.

Umut: Kendi geleceğinizden ne kadar umutlusunuz sorusunun sorulduğu umut değişkeninde referans kategori olarak hiç umutlu değil cevabını veren bireyler seçilmiştir. Çok umutlu olanların mutluluk seviyesinin bir üst düzeye çıkma olasılığı, hiç umutlu değilim cevabı veren bireylerin mutluluk seviyesinin bir üst düzeye çıkma olasılığının 4,426 katı, umutlu olanların mutluluk seviyesinin bir üst düzeye çıkma olasılığı, hiç umutlu değilim cevabı verenlerin mutluluk seviyesinin bir üst düzeye çıkma olasılığının 2,805 katı ve umutlu değilim diyenlerin mutluluk seviyesinin bir üst düzeye çıkma olasılığı ise, hiç umutlu değilim cevabı verenlerin mutluluk seviyesinin bir üst düzeye çıkma olasılığının 1,361 katı kadardır.

Gelecek Mali: Önümüzdeki yıl (2014) hanenizin mali durumu sizce nasıl olacak sorusunun sorulduğu gelecek mali için ise referans kategori fikri yok cevabı verenlerdir. Daha iyi olacağını düşünen bireylerin mutluluk seviyesinin bir üst düzeye çıkma olasılığı, fikrim yok diyen bireylerin mutluluk seviyesinin bir üst düzeye çıkma olasılığının 1,369 katı ve aynı olacak cevabı verenlerin mutluluk seviyesinin bir üst düzeye çıkma olasılığı, fikrim yok diyen bireylerin mutluluk seviyesinin bir üst düzeye çıkma olasılığının 1,119 katı kadardır.

Tasarruf Yaptı: Son bir yılda tasarruf yapmaya başladım sorusu için referans kategori hayır cevabı verenlerdir. Evet cevabı verenlerin mutluluk seviyesinin bir üst düzeye çıkma olasılığı, hayır cevabı verenlerin mutluluk seviyesinin bir üst düzeye çıkma olasılığının 1,161 katı kadardır.

Göç Etti: Son bir yılda göç etmek zorunda kaldım sorusunda ise referans kategori yine hayır cevabı verenlerdir. Evet cevabı verenlerin mutluluk seviyesinin bir üst düzeye çıkma olasılığı, hayır cevabı verenlerin mutluluk seviyesinin bir üst düzeye çıkma olasılığının 0,769 katı kadardır.

Sağlık Hizmeti: 2013 yılı içinde sağlık hizmeti alıp almadığının sorulduğu soruda referans kategori olarak hayır cevabı veren bireyler seçilmiştir. Evet cevabı verenlerin mutluluk seviyesinin bir üst düzeye çıkma olasılığı, hayır cevabı verenlerin mutluluk seviyesinin bir üst düzeye çıkma olasılığının 0,881 katı kadardır.

4.2.2. Karabük İçin Tahmin Sonuçları

Karabük için paralellik varsayımı test sonuçları aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 4.7: Karabük İçin Paralellik Varsayımı Testi

Model	-2 Log Likelihood	Ki-Kare	S.D	Olasılık
Sıfır Hipotezi	611,477			
Genel	594,314	17,163	12	0,144

Bağlantı Fonksiyonu: Probit

Tabloya baktığımızda olasılık değeri 0,10 anlamlılık değerinden büyük (0,144) olduğu görülmektedir. Bu durumda H_0 hipotezi reddedilememiştir. Yani modelde parametre değerleri aynı kesme noktasından geçmektedir. Bu varsayım sağlandığı için model uyum iyiliği testine geçilebilmektedir.

Tablo 4.8: Karabük İçin Model Uyum İyiliği Testi

	Ki-Kare	S.D	Olasılık
Pearson	268,033	262	0,386
Sapma	287,700	262	0,132

Bağlantı Fonksiyonu: Probit

Model uyum iyiliği test sonuçları incelendiğinde Pearson ve sapma değerlerinin olasılıkları 0,10 anlamlılık düzeyinden büyüktür. Bu durumda H_0 hipotezi reddedilemez ve modelin verileri itibariyle uygun olduğu görülmektedir.

Tablo 4.9: Karabük İçin Pseudo R^2 Değeri İle Uyum İyiliğinin İncelenmesi

Cox and Snell	0.068
Nagelkerke	0,081
McFadden	0,039

Bağlantı Fonksiyonu: Probit

Karabük için ise Pseudo R^2 değerleri Zonguldak için çıkan sonuçlara göre daha düşük olarak hesaplanmıştır. En yüksek değer Nagelkerke değerinde, 0,081 olarak ölçülmüştür. İkinci sırada Cox ve Snell, 0,068 ile yer alırken son sırada McFadden, 0,039 ile yer almaktadır.

Tablo 4.10: Karabük İçin Sıralı Lojistik Regresyon Analiz Tahmin Sonuçları

		Tahmin	Wald	Odds Oranı	Olasılık
Bağımlı Değişken	Mutluluk = 1	-1,932	151,094		0,000
	Mutluluk = 2	-0,745	23,964		0,000
Bağımsız Değişken	Cinsiyet = Erkek	-0,233	14,730	0,793	0,000
	Cinsiyet = Kadın	0 ^a			
	Belediye = Evet	-0,170	3,327	0,844	0,068
	Belediye = Hayır	0 ^a			
	Ucuz Ürün = Evet	-0,205	9,001	0,814	0,003
	Ucuz Ürün = Hayır	0 ^a			
	Araba Aldı = Evet	0,339	8,736	1,403	0,003
	Araba Aldı = Hayır	0 ^a			
	Medeni Durumu = Hiç Evlenmedi	-0,361	3,996	0,697	0,046
	Medeni Durumu = Evli	0,293	4,807	1,341	0,028
	Medeni Durumu = Boşandı	-0,422	3,498	0,656	0,061
	Medeni Durumu = Eşi Öldü	0 ^a			
	Yaş = 18-24	0,311	3,391	1,364	0,066
	Yaş = 25-34	-0,407	10,620	0,666	0,001
	Yaş = 35-44	-0,557	23,181	0,573	0,000
	Yaş = 45-54	-0,532	21,949	0,587	0,000
	Yaş = 55-64	-0,339	8,868	0,713	0,003
	Yaş = 65+	0 ^a			

Bağlantı Fonksiyonu: Probit

0^a = Referans Kategori

Cinsiyet: Cinsiyet ile mutluluk arasındaki ilişkiyi incelediğimizde anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Referans kategori olarak kadınlar seçilmiştir. Erkeklerin mutluluk seviyesinin bir üst düzeye çıkma olasılığı, kadınların mutluluk seviyesinin bir üst düzeye çıkma olasılığının 0,793 katı kadardır.

Belediye: Belediye sınırları içerisinde yaşanıp yaşanmadığının sorulduğu soruda referans kategori hayır cevabı verenlerdir. Karabük ili için belediye sınırları içinde yaşayanların mutluluk seviyesinin bir üst düzeye çıkma olasılığı, belediye sınırları içinde yaşamayanların mutluluk seviyesinin bir üst düzeye çıkma olasılığının 0,844 katı kadardır.

Ucuz Ürün: Bireylerin son bir yıl içinde daha ucuz ürünlerin tüketimine yönelip yönelmediğinin sorulduğu ucuz ürün sorusunda referans kategori olarak hayır cevabı verenler seçilmiştir. Evet cevabı verenlerin mutluluk seviyesinin bir üst düzeye çıkma olasılığı, hayır cevabı verenlerin mutluluk seviyesinin bir üst düzeye çıkma olasılığının 0,814 katı kadardır.

Araba Aldı: Karabük ili için, son bir yıl içinde araba alıp almadığının sorulduğu soru için referans kategori hayır cevabı verenlerdir. Evet cevabı verenlerin mutluluk seviyesinin bir üst düzeye çıkma olasılığı, hayır cevabı verenlerin mutluluk seviyesinin bir üst düzeye çıkma olasılığının 1,403 katı kadardır.

Medeni Durum: Karabük ilinde medeni durum ile mutluluk arasındaki ilişki incelendiğinde anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Referans kategori olarak eşi ölen bireyler seçilmiştir. Hiç evlenmeyenlerin mutluluk seviyesinin bir üst düzeye çıkma olasılığı, eşi ölen bireylerin mutluluk seviyesinin bir üst düzeye çıkma olasılığının 0,697 katı, evli bireylerin mutluluk seviyesinin bir üst düzeye çıkma olasılığı eşi ölen bireylerin mutluluk seviyesinin bir üst düzeye çıkma olasılığının 1,341 katı ve boşanan bireylerin mutluluk seviyesinin bir üst düzeye çıkma olasılığı ise eşi ölen bireylerin mutluluk seviyesinin bir üst düzeye çıkma olasılığının 0,656 katı kadardır.

Yaş: TÜİK verilerinde yaş değişkeni her birey için sayısal değer olarak verilmiştir. Ancak çalışma için yaş değişkeni kategorilere ayrılmıştır. Yaşların kategorilere ayrılmasında kategorilerin alt ve üst sınırları TÜİK standartlarına göre oluşturulmuştur. Çalışmada 65 yaş ve üzeri yaşa sahip bireyler referans kategori olarak seçilmiştir. 18-24 yaş aralığındaki bireylerin mutluluk seviyesinin bir üst düzeye çıkma olasılığı, 65 yaş ve üzeri bireylerin mutluluk seviyesini bir üst düzeye çıkma olasılığının 1,364 katı, 25-34 yaş aralığındaki bireylerin mutluluk seviyesinin bir üst düzeye çıkma olasılığı, 65 yaş ve üzeri bireylerin mutluluk seviyesini bir üst düzeye çıkma olasılığının 0,666 katı, 35-44 yaş aralığındaki bireylerin mutluluk seviyesinin bir üst düzeye çıkma olasılığı, 65 yaş ve üzeri bireylerin mutluluk seviyesini bir üst düzeye çıkma olasılığının 0,573 katı, 45-54 yaş aralığındaki bireylerin mutluluk seviyesinin bir üst düzeye çıkma olasılığı, 65 yaş ve üzeri bireylerin mutluluk seviyesini bir üst düzeye çıkma olasılığının 0,587 katı ve 55-64 yaş aralığındaki bireylerin mutluluk seviyesinin bir üst düzeye çıkma olasılığı, 65 yaş ve üzeri bireylerin mutluluk seviyesini bir üst düzeye çıkma olasılığının 0,713 katıdır.

4.2.3. Bartın İçin Tahmin Sonuçları

Son olarak Bartın için analiz sonuçları yorumlanacaktır. İlk olarak paralellik testi yapılmış olup ve test sonuçlarına aşağıdaki tabloda yer verilmiştir.

Tablo 4.11: Bartın İçin Paralellik Varsayımı Testi

Model	-2 Log Likelihood	Ki-Kare	S.D	Olasılık
Sıfır Hipotezi	299,751			
Genel	285,489	14,263	10	0,161

Bağlantı Fonksiyonu: Probit

Bartın için paralellik varsayımı 0,10 anlamlılık düzeyinde anlamlıdır. H_0 hipotezi reddedilememiştir. Yani model parametre tahminleri aynı kesme noktasından geçmektedir.

Tablo 4.12: Bartın İçin Model Uyum İyiliği Testi

	Ki-Kare	S.D	Olasılık
Pearson	105,092	138	0,983
Sapma	112,558	138	0,945

Bağlantı Fonksiyonu: Probit

Model uyum iyiliği için gerekli olan testlerden biri olan Pearson ve sapma değerlerinin olasılıkları 0,10 anlamlılık düzeyinden büyüktür ve H_0 hipotezi reddedilememiştir. Bu durumda model veriler itibariyle uygundur.

Tablo 4.13: Bartın İçin Pseudo R^2 Değeri İle Uyum İyiliğinin İncelenmesi

Cox and Snell	0,122
Nagelkerke	0,146
McFadden	0,072

Bağlantı Fonksiyonu: Probit

Bir diğer uyum testi olan Pseudo R^2 değerleri için yine aynı şekilde en yüksek değer Nagelkerke'de 0,146 ile olduğu görülmektedir. İkinci sırada Cox ve Snell 0,122 ile yer alırken son sırada McFadden 0,072 değeriyle yer almaktadır.

Tablo 4.14: Bartın İçin Sıralı Lojistik Regresyon Analiz Tahmin Sonuçları

		Tahmin	Wald	Odds Oranı	Olasılık
Bağımlı Değişken	Mutluluk = 1	-0,357	3,884		0,049
	Mutluluk = 2	0,794	19,053		0,000
Bağımsız Değişken	Umut = Çok Umutlu	1,308	27,876	3,700	0,000
	Umut = Umutlu	0,905	33,505	2,473	0,000
	Umut = Umutlu Değil	0,345	4,494	1,413	0,034
	Umut = Hiç Umutlu Değil				
	Ev Aldı = Evet	0,578	4,732	1,782	0,030
	Ev Aldı = Hayır				
	Ucuz Ürün = Evet	-0,202	8,540	0,817	0,003
	Ucuz Ürün = Hayır				
	Tasarruf Yaptı = Evet	0,258	6,934	1,294	0,008
	Tasarruf Yaptı = Hayır				
	Ölçek Mem. Sosyal Hayat = Çok Memnun	0,931	8,395	2,538	0,004
	Ölçek Mem. Sosyal Hayat = Memnun	0,482	15,751	1,620	0,000
	Ölçek Mem. Sosyal Hayat = Orta	0,258	3,050	1,294	0,081
	Ölçek Mem. Sosyal Hayat = Memnun Değil	0,074	0,314	1,077	0,575
	Ölçek Mem. Sosyal Hayat = Hiç Memnun Değil				

Bağlantı Fonksiyonu: Probit

0^a = Referans Kategori

Umut Düzeyi: Kendi geleceğinizden ne kadar umutlusunuz sorusunun sorulduğu umut değişkeninde referans kategori olarak hiç umutlu değil cevabını veren bireyler seçilmiştir. Çok umutlu olanların mutluluk seviyesinin bir üst düzeye çıkma olasılığı, hiç umutlu değilim cevabı veren bireylerin mutluluk seviyesinin bir üst düzeye çıkma olasılığının 3,700 katı, umutlu olanların mutluluk seviyesinin bir üst düzeye çıkma olasılığı, hiç umutlu değilim cevabı verenlerin mutluluk seviyesinin bir üst düzeye çıkma olasılığının 2,473 katı ve umutlu değilim diyenlerin mutluluk seviyesinin bir üst düzeye çıkma olasılığı ise, hiç umutlu değilim cevabı verenlerin mutluluk seviyesinin bir üst düzeye çıkma olasılığının 1,413 katı kadardır.

Ev Aldı: Bartın ili için, son bir yıl içinde ev, arsa, yazlık vb. gayrimenkulleri alıp almadığının sorulduğu ev aldı sorusu için referans kategori olarak hayır cevabı veren bireyler seçilmiştir. Evet cevabı verenlerin mutluluk seviyesinin bir üst düzeye çıkma olasılığı, hayır cevabı verenlerin mutluluk seviyesinin bir üst düzeye çıkma olasılığının 1,782 katı kadardır.

Ucuz Ürün: Bireylerin son bir yıl içinde daha ucuz ürünlerin tüketimine yönelip yönelmediğinin sorulduğu ucuz ürün sorusunda referans kategori olarak hayır cevabı verenler seçilmiştir. Evet cevabı verenlerin mutluluk seviyesinin bir üst düzeye çıkma olasılığı, hayır cevabı verenlerin mutluluk seviyesinin bir üst düzeye çıkma olasılığının 0,817 katı kadardır.

Tasarruf Yaptı: Son bir yılda tasarruf yapmaya başladım sorusu için referans kategori hayır cevabı verenlerdir. Evet cevabı verenlerin mutluluk seviyesinin bir üst düzeye çıkma olasılığı, hayır cevabı verenlerin mutluluk seviyesinin bir üst düzeye çıkma olasılığının 1,294 katı kadardır.

Ölçek Memnuniyet Sosyal Hayat: Sosyal hayatınızdan (eğlence, kültürel ve sportif faaliyetler gibi) memnun olup olunmadığının sorulduğu ölçek memnuniyet sosyal hayat için referans kategori hiç memnun değilim cevabı verenlerdir. Çok memnunum cevabı verenlerin mutluluk seviyesinin bir üst düzeye çıkma olasılığı, hiç memnun değilim cevabı verenlerin mutluluk seviyesinin bir üst düzeye çıkma olasılığının 2,538 katı, memnunum cevabı verenlerin mutluluk seviyesinin bir üst düzeye çıkma olasılığı, hiç memnun değilim cevabı verenlerin mutluluk seviyesinin bir üst düzeye çıkma olasılığının 1,620 katı ve orta düzey memnunum cevabı verenlerin mutluluk seviyesinin bir üst düzeye çıkma olasılığı, hiç memnun değilim cevabı verenlerin mutluluk seviyesinin bir üst düzeye çıkma olasılığının 1,294 katı kadardır.

Zonguldak, Karabük ve Bartın illeri için yapılan ekonometrik analiz sonucunda mutluluğu etkileyen sosyoedemografik faktörler ele alınmıştır. Çalışmada aynı istatistiki bölge illeri seçilerek iller arasındaki benzerlikler ve farklılıklar ortaya konulmuştur. Bu çalışmada kullanılan bağımsız değişkenlerin bazıları literatürdeki çalışmalarda kullanılan bağımsız değişkenlerden farklılaşmaktadır. Bunun sebebi ise TÜİK'in 2003 yılında yapmış olduğu Yaşam Memnuniyeti araştırmasıdır. Araştırmada, TÜİK bireylere 239 adet soru yöneltmiştir. Bu nedenle seçilen değişkenlerin bazıları bu çalışmaya özgü değişkenlerdir. Bu durum literatürde yeni yapılacak çalışmalar için yol gösterici niteliktedir.

SONUÇ

Bu çalışmada, öncelikle davranışsal iktisat kavramı ele alındıktan sonra, davranışsal iktisadın ortaya çıkışı ve gelişim süreci incelenmiştir. Bunlara ek olarak davranışsal iktisadın diğer bilim dallarıyla ilişkisine, ele aldığı konulara ve davranışsal iktisat içinde rasyonalite kavramı anlatılmaya çalışılmıştır.

Davranışsal iktisat konusu aktarıldıktan sonra davranışsal iktisadın ele aldığı en önemli konulardan biri olan mutluluk konusu işlenmiştir. Mutluluk kavramının tanımı ve ölçüm yöntemleri gibi teorik konulara değinildikten sonra mutluluk-ekonomi ilişkisi ve mutluluğu etkileyen faktörler üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda, mutluluğu etkileyen faktörlerden sosyodemografik ve ekonomik faktörler ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır.

Çalışmanın teorik kısmı tamamlandıktan sonra, Türkiye ve Dünya’da yapılan mutluluk ekonomisi çalışmalarına zaman sıralaması yapılarak ayrıntılı bir şekilde yer verilmiştir. Sonrasında Türkiye’de bireylerin mutlulukları cinsiyete, yaşa, medeni duruma, eğitim durumuna, işten elde edilen gelire ve sağlık durumuna göre grafiksel olarak gösterilmiştir. Bunlara ek olarak bireylerin mutluluk kaynağı olan kişiler ve değerlere yer verilmiştir. Dördüncü kısımda hem TR81 Düzey II bölgesi hem de bölge illeri olan Zonguldak, Karabük ve Bartın hakkında bilgilere yer verilmiştir. Son olarak TR81 Düzey II bölgesi illeri için cinsiyete, yaşa, eğitim durumuna, medeni duruma ve sağlık durumuna göre mutluluk düzeyleri grafiksel olarak gösterilmiştir.

Çalışmanın son bölümünde ise 2013 TÜİK Yaşam Memnuniyet anket verileri ile TR81 Düzey II illeri için sıralı lojistik regresyon analizi yapılmıştır. Analiz için bağımlı değişken olarak mutluluk seçilmiştir. Çalışmada kullanılan bağımsız değişkenler ise her il için farklı olarak ortaya çıkmıştır. Bağımsız değişken oluşturulurken uyum iyiliği ve paralellik varsayımının en anlamlı olduğu değişkenlere yer verilmiştir.

Zonguldak için cinsiyet, yaşadığı yerleşim yerinin belediye sınırları içinde olup olmaması, ucuz ürün tüketimine yönelip yönelmemesi, son bir yıl içinde araba alıp almaması, umut düzeyi, gelecek yıl (2014) mali durumunun nasıl olacağı, tasarruf yapıp yapmaması, göç edip etmemesi ve sağlık hizmeti alıp almamasının bağımsız değişken olarak seçildiği bir model kurulmuştur. Kurulan bu model odds oranlarına bakılarak yorumlanmıştır. Zonguldak ilinde kadınların, belediye sınırları dışında yani kırdaki yaşayanların, ucuz ürün tüketimine yönelmeyenlerin, son bir yıl içinde araba alanların, tasarruf yapanların, göç etmeyenlerin ve sağlık hizmeti almak için sağlık kuruluşuna başvuru yapmayanların mutlu olma olasılıkları daha yüksek çıkmıştır. Mutlu olma olasılığı bakımından umut değişkeni sıralandığında ise çok umutlu olanlar, umutlu olanlar, umutlu değilim diyenler ve hiç umutlu değilim diyenler şeklinde bir sıralama elde edilmiştir. Yani umut ile mutluluk arasında pozitif bir ilişki vardır. Son olarak gelecek mali için sıralama yaptığımızda mutlu olma olasılığı yüksekte düşüğe sıralandığında daha iyi olacak ve aynı kalacak şeklinde bir sıralama elde edilmiştir. Bir başka yorumla, mali durumunun iyi olacağını düşünmek bireyin mutluluk olasılığını arttırmaktadır.

Karabük ili için bağımsız değişken olarak cinsiyet, yaşadığı yerleşim yerinin belediye sınırları içinde olup olmaması, ucuz ürün tüketimine yönelip yönelmemesi, son bir yıl içinde araba alıp almaması, yaşı ve medeni durumu seçilmiştir. Karabük'te kurulan model çerçevesinde, cinsiyet, belediye, ucuz ürün ve araba aldı değişkenleri için Zonguldak'ta çıkan sonuçlar ile aynıları elde edilmiştir. Yani Karabük'te de kadınların, kırdaki yaşayanların, ucuz ürün tüketimine yönelmeyenlerin ve son bir yıl içinde araba alanların mutlu olma olasılığının daha yüksek olduğu görülmektedir. Medeni durum için mutlu olma olasılığı yüksekte düşüğe sıralandığında evli, eşi ölen, hiç evlenmemiş ve boşanan şeklinde elde edilmektedir. Son olarak yaş değişkeni için mutlu olma olasılığını yüksekte düşüğe sıraladığımızda ise 18-24, 65+, 55-64, 25-34, 45-54 ve 35-44 olarak elde edilmiştir. Bu sonuçlarla, en genç ve en yaşlı kesim olarak adlandırılan 18-24 ve 65+ bireyler en mutlular iken orta yaş olarak adlandırılan 35-44 yaş aralığına sahip bireyler ise en

mutlulardır. Yani literatüre uygun olarak yaş ile mutluluk arasında U biçiminde bir ilişki ortaya çıkmıştır.

Son olarak Bartın ili için tahminde bulunulmuştur. Bartın ili için bağımsız değişken olarak, umut düzeyi, ev, arası, yazlık vb. gayrimenkul alıp almaması, ucuz ürün tüketimine yönelip yönelmemesi, tasarruf yapıp yapmaması ve sosyal hayatından memnuniyet değişkenleri seçilmiştir. Kurulan model yine Zonguldak ve Karabük illerinde olduğu gibi odds oranına bakılarak yorumlanmıştır. Modelin sonuçlarına baktığımızda Bartın ili için mutlu olma olasılığı bakımından umut değişkeni sıralandığında çok umutlu olanlar, umutlu olanlar, umutlu değilim ve hiç umutlu değilim şeklinde bir sıralama elde edilmiştir. Ölçek memnuniyet sosyal hayat değişkeni için mutlu olma olasılığının yüksekten düşüğe sıralanması ise, çok memnunum, memnunum ve orta derecede memnunum şeklindedir. Ayrıca Bartın'da son bir yılda ev, arsa, yazlık vb. gayrimenkul alanların, tasarruf yapanların ve ucuz ürün tüketimine yönelmeyenlerin mutlu olma olasılığı daha yüksektir.

Her il için yapılan ekonometrik analiz ile bağımlı değişken mutluluk ve bağımsız değişkenler arasında anlamlı bir ilişki olup olmadığı test edilmiştir. İller arasında karşılaştırma yapabilmek için aynı bağımsız değişkenlere sahip iller kendi aralarında karşılaştırılmıştır. İlk olarak üç il için ortak olan ucuz ürün değişkeni karşılaştırılmıştır. Her üç ilde de ucuz ürün tüketimine yönelmeyen bireylerin mutlu olma olasılığı daha yüksek çıkmıştır. Zonguldak ve Karabük'te kadınların, kırdaki yaşayanların ve son bir yılda araba satın alanların mutlu olma olasılığı daha yüksektir. Son olarak tasarruf yapan bireylere baktığımızda ise Zonguldak ve Bartın'da tasarruf yapan bireylerin mutlu olma olasılığı tasarruf yapmayan bireylerin mutlu olma olasılığından daha yüksektir.

Dünya literatürüne baktığımızda ise yapılan çalışma ile benzer sonuçlara rastlamaktayız. Cinsiyet değişkenini ele aldığımızda Dünya genelinde yapılan çalışmalarda kadınların erkeklerden daha mutlu olduğu çalışmalar olduğu kadar erkeklerin kadınlardan mutlu olduğu çalışmalarda mevcuttur. Genel olarak ise yapılan çalışmalarda cinsiyet farkı gözlemlenmemektedir. Çalışmada kadınların mutlu

olma olasılığı, erkeklerin mutlu olma olasılığından daha yüksek bulunmuştur. Yaş değişkeni için dünya literatürdeki gibi yaş ile mutluluk arasında U biçiminde bir ilişki tespit edilmiştir. Medeni durum açısından baktığımızda ise literatürde en mutlu kesimin evli bireyler olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmada da aynı şekilde Karabük ilinde evli bireylerin referans kategori olan eşi ölen bireylerden daha mutlu olma olasılığında oldukları tespit edilmiştir.

KAYNAKÇA

- Akay ve Martinsson (2010); “Does Relative Income Matter For The Very Poor? – Evidence From Rural Ethiopia,” *University Of Gothenburg School of Business, Economics and Law*, s.1-11.
- Akdere, Çınla ve Mürüvvet Büyükboyacı; “Davranışsal İktisat ve Sınırlı Rasyonellik Varsayımı,” *İktisatta Davranışsal Yaklaşımlar*, (Derleyenler: Devrim Dumludağ, Özge Gökdemir, Levent Neyse ve Ester Ruben), İmge Kitapevi, Ankara.
- Akın Zafer ve Barış Urhan (2009); “İktisat Deneysel Bir Bilim Olmaya Mı Başlıyor?,” *Anadolu İnternational Conference in Economics*, s.1-19.
- Akın, Besim ve Elif Şentürk (2012); “Bireylerin Mutluluk Düzeylerinin Ordinal Lojistik Regresyon Analizi İle İncelenmesi,” *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Cilt 10, Sayı 37, s.183-193.
- Akın, Zafer ve Barış Urhan; “Davranışsal Oyun Teorisi,” *İktisatta Davranışsal Yaklaşımlar*, (Derleyenler: Devrim Dumludağ, Özge Gökdemir, Levent Neyse ve Ester Ruben), İmge Kitapevi, Ankara.
- Akyıldız, Hüseyin (2006); “Freud’çu, Liberal ve Marksist Kişilik Kuramlarının Türevi Olarak Toplum, İktisat ve Siyaset Teorileri,” *Akdeniz Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, Sayı 11. Cilt 6, s.1-23.
- Akyıldız, Hüseyin (2008); “Tartışılan Boyutlarıyla Homo Economicus,” *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı 2, Cilt 13, s.29-40.
- Albayrak, Ali Sait (2006); *Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*, Asil Yayın Dağıtım Ltd. Şti, Ankara.
- Alberto Alesina, Rafael Di Tella ve Robert MacCulloch (2004); “Inequality and happiness: Are Europeans and Americans different?,” *Journal of Public Economics* 88, s.2009-2042.
- Alois Stutzer ve Bruno S.Frey (2012); “Recent Developments in the Economics of Happiness: A Selective Overview”, *IZA Discussion Paper*, No:7078, s.1-17.
- Anay, Harun (2011); “Jeremy Bentham’ın Etkisi ve Yaratıcılığın Çağdaş Arap Düşüncesine Girişi,” *Osmanlı Araştırmaları*, Sayı 37, s.99-138.
- Andrew, Eggers vd. (2004); “Well Being and Unemployment in Russia in the 1990’s: Can Society’s Suffering Be Individuals’ Solace?,” *Journal of Socio-Economics*, s.1-38.
- Andrew, Leigh ve Justin Wolfers (2006); “Happiness and the Human Development Index: Australia Is Not a Paradox,” *IZA Discussion Paper*, No.1916, s.1-24.

- Andrew, Oswald (1997); "Happiness and Economic Performance," *Economic Journal*, s.1-28.
- Arkan, Atilla (2005); "Farabi'nin Gözüyle Ahlak-Siyaset İlişkilerinin Analizi" *2.Siyasette ve Yönetimde Etik Sempozyumu*, s.387-396.
- Atay, Beste (2012); "*Happiness in East Europe in Comparison With Turkey*" İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Ayhan, Sevgi (2006); "*Sıralı Lojistik Regresyon Analiziyle Türkiye'deki Hemşirelerin İş Bırakma Niyetini Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi*," Yüksek Lisans Tezi, Osmangazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- BAKKA (2013); "2014-2023 Batı Karadeniz Bölge Planı (Zonguldak-Karabük-Bartın)," <http://bakka.gov.tr/site/sayfa/29/bolge-planlari> (Erişim Tarihi: 27.08.2016) .
- Barem Research (2012); "Mutlu Muz?", <http://www.barem.com.tr/mutluluk-arastirmasi/> , (Erişim Tarihi: 05.08.2016).
- Başarır, Gülay (1990); "*Çok Değişkenli Verilerde Ayrısama Sorunu ve Lojistik Regresyon Analizi*," Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Baydemir, Muhammed (2014); "*Lojistik Regresyon Analizi Üzerine Bir İnceleme*," Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Bozkurt, Beril (2011); "*Kredi ve Yurtlar Kurumunda Kalan Öğrencilerin Memnuniyet Derecelerinin Lojistik Regresyon Yöntemi ile Araştırılması: Edirne İli Örneği*," Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi, Edirne.
- Bozkuş, Sezer, Emrah İsmail Çevik ve Şenay Üçdoğruk (2006); "Subjektif Refah ve Mutluluk Düzeyine Etki Eden Faktörlerin Sıralı Logit İle Modellenmesi: Türkiye Örneği," *15.İstatistik Araştırma Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, s.93-116.
- Bülbül, Şahamet ve Selay Giray (2011); "Sosyodemografik Özellikler ile Mutluluk Algısı Arasındaki İlişki Yapısının Analizi," *Ege Akademik Bakış*, Cilt 11, Özel Sayı, s.113-123.
- Büyükdüvenci, Sabri (1993); "Aristoteles'te Mutluluk Kavramı," *Felsefe Dünyası*, Sayı 9, s.41-45.
- Can, Yeşim (2012); "İktisatta Psikolojik İnsan Faktörü: Davranışsal İktisat," *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, Sayı 2, Cilt 4, s.91-98.
- Candan, Esin ve Avni Önder Hanedar (2005); "İktisat Neden Bir Kapalı Kutudur? Hâkim İktisadın Değer Yargısı-Sınama İlişkisi," *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ekonomik Yaklaşım Dergiler Kongresi*

- Cankurt, Murat, Cihat Günden ve Bülent Miran (2007); "Türkiye’de AB Sürecinde Üyelik Potansiyelinin Tarımsal ve Diğer Bazı Önemli Kriterler Açısından Belirlenmesi," *Finans Politik&Ekonomik Yorumlar*, Cilt.44, Sayı.513, s.35-45.
- Carol, Graham (2005); "The Economics of Happiness: Insights on Globalization From A Novel Approach," *World Economics*, Vol.6, No.3, s.41-55.
- Carol, Graham, (2010); "Happiness Measures as a Guide to Development Policy? Promise and Potential Pitfalls," *Bank-Fund ABCDE Conference Panel on Measuring Welfare (GDP)/ Happiness*
- Cesur, Sabite (2012); "Bhutan’ın Gayri Safi Milli Mutluluğu," <http://ekoiiq.com/bhutan%E2%80%99in-gayrisafi-milli-mutlulugu/>, (Erişim Tarihi: 08.12.2015)
- Clark,Frijters ve Shields (2007); "Relative Income, Happiness and Utility: An Explanation for the Easterlin Paradox and Other Puzzles," *IZA Discussion Paper*, No.2840, s.1-65.
- Colin F. Cameer ve George Loewenstein (2004); "Behavioral Economics: Past, Present, Future,"(Ed.), "Advances in Behavioral Econoimcs," içinde (3-51), *Princeton University Press*
- Colin, Camerer (1999); "Behavioral Economics: Reunifying Psychology and Economics," *Proc. Nat. Acad. Sci*, Vol 96, s.10575-10577
- Çakar, Tuna ve Levent Neyse; İktisadı Kararların Biyolojik Temelleri: Nöroiktisat," *İktisatta Davranışsal Yaklaşımlar*, (Derleyeler: Devrim Dumludağ, Özge Gökdemir, Levent Neyse ve Ester Ruben), İmge Kitabevi, Ankara.
- Çalık, Ümit ve Gökhan Düzü (2009); "İktisat ve Psikoloji," *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*, Sayı 18, s.1-13.
- Çalışır, Mustafa (2010); "Nobel İzinde İktisat Kuramının Gelişimi," *Helbert Aleksandre Simon*, (Derleyenler: Tahir Büyükkakın, Yaşar Bülbül ve Necip Çakır), İstanbul Ticaret Odası, İstanbul.
- Çevik, Nüket ve Oya Korkmaz (2014); "Türkiye’de Yaşam Doyumu ve İş Doyumu Arasındaki İlişkinin İki Değişkenli Sıralı Probit Model Analizi," *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt 7, Sayı 1, s.126-145.
- Çokluk, Ömay (2010); "Lojistik Regresyon Analizi: Kavram ve Uygulama," *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, Sayı 10, Cilt 3, s.1357-1407.
- Daniela Andren ve Peter Martinsson (2006); "What Contributes to Life Satisfaction in Transitional Romania," *Review of Development Economics*, 10(1), s.59-70.

- David, Blanchflower ve Andrew Oswald (2005); "Happiness and The Human Development Index: The Paradox of Australia," *Nber Working Paper Series*, s.1-24.
- Demir, Alper (2013); "Türkiye'de Dini Azınlıkların İktisadi Güven Olgusu," Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Demir, Ömer (2013); *Akıl ve Çıkar*, Sentez Yayıncılık, Ankara.
- Dumludağ, Özge (2011); "*Mutluluk ve İktisadi Parametreler Üzerine Bir İnceleme*," Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Durusoy, Serap (2008); "İktisat Biliminin Yeri ve Yöntemi Sorgulanıyor?," *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, Sayı 1, Cilt 5, s.1-26.
- Emeç, Hamdi (2002); "Ege Bölgesi Tüketim Harcamaları İçin Sıralı Logit Tahminleri ve Senaryo Sonuçları," *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt.4, Sayı.2, s.13-29.
- Eren, Kazım ve Ahmet Atıl Aşıcı (2015); "Determinants of Happiness in Turkey During 2004-2013 Period," <http://akademi.itu.edu.tr/erenk/DosyaGetir/113879/Determinants%20of%20Happiness%20in%20Turkey.pdf>, (Erişim Tarihi: 08.12.2015)
- Eren, Kazım ve Ahmet Atıl Aşıcı (2015); "Türkiye'de Mutluluğun Seyri," *İktisatta Davranışsal Yaklaşımlar*, (Derleyenler: Devrim Dumludağ, Özge Gökdemir, Levent Neyse ve Ester Ruben), İmge Kitabevi, Ankara.
- Erözgen, Çağlar (2013); "Bhutan-1: Orada Bir Ülke Var Uzakta," <https://gezimanya.com/GeziNotlari/bhutan-1-orada-bir-ulke-var-uzakta>, (Erişim Tarihi: 08.12.2015)
- Eser, Rüya ve Devletkan Toıgonbaeva (2011); "Psikoloji ve İktisadın Birleşimi Olarak, Davranışsal İktisat," *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt 6, Sayı 1, s.287-321.
- Frey, S.Bruno ve Alois Stutzer (2002); "The Economics of Happiness," *World Economics*, Vol.3, No.1, s.1-17.
- Gerdtham ve Johannesson (1997); "The Relationship Between Happiness, Healt and Socio-Economic Factors:Results Based on Swedish Micro Data" *Working Paper Series in Economics and Finance*, No.207, s.1-27.
- Giray, Selay (2011); "*Doğrusal Olmayan Kanonik Korelasyon Analizi ve Yaşam Memnuniyeti Üzerine Bir Uygulama*," Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- Gökdemir, Özge ve Murat Öztürk; “Fayda, Sosyal Seçim ve Mutluluk,” *İktisatta Davranışsal Yaklaşımlar*, (Derleyenler: Devrim Dumludağ, Özge Gökdemir, Levent Neyse ve Ester Ruben), İmge Kitapevi, Ankara.
- Güler, Burcu ve Hamdi Emeç (2006); “Yaşam Memnuniyeti ve Akademik Başarıda İyimserlik Etkisi,” *Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt 21, Sayı 2, s.129-149.
- Hatipoğlu, Yıldız Zeliha (2012); “*Davranışsal İktisat ve 2008 Küresel Finans Krizine Getirilen Yaklaşımlar*,” Yüksek Lisans Tezi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bilecik.
- Işık, Abdulkadir ve Metin, Meriç (2010); “Hayatın Kalitesi (Quality Of Life) Kavramının Felsefik Temelleri; Aristo, Bentham ve Nordenfelt,” *Ege Akademik Bakış*, s.421-434.
- John, Helliwell, Richard Layard ve Jeffrey Sachs (2016); “World Happiness Report 2016,” <http://worldhappiness.report/> (Erişim Tarihi: 29.07.2016).
- Jonathan, Levin (2006); “Experimental Evidence,” <http://web.stanford.edu/~jdlevin/Econ%20286/Experimental.pdf>, (Erişim Tarihi: 29.07.2016).
- Kahneman, Daniel (2003); “A Psychological Perspective on Economics,” *The American Economic Review*, s.162-168.
- Kahyaoğlu, Onur (2008); “*Yaşam Memnuniyeti ve Yaşam Memnuniyetini Etkileyen Değişkenler İle Ekonometrik Uygulama: Türkiye Örneği*,” Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Kırlı, Özlem (2013); “John Locke ve David Hume’un Epistemolojisi ve Beşeri Olanın İzahı,” *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, Cilt 9, Sayı 20, s.99-114.
- Kurt Sümeyra (2011); “*Davranışsal Ekonomi Yaklaşımlarının Tüketici Karar Verme Tarzları ile Açıklanması ve Bir Uygulama*,” Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Lambert Craig, (2006); “The Marketplace of Perceptions” *Harvard Magazine*, s.50-57,93-95.
- Liliana, Winkelmann ve Rainer Winkelmann (1998); “Why are the Unemployment So Unhappy? Evidence from Panel Data,” *Economica*, s.1-15.
- Michael, Como (2011); “Do Happier People Make More Money? An Empirical Study of the Effect of a Person’s Happiness on Their Income,” *The Park Place Economist*, Volume 19, s.10-17.
- Neyse, Levent (2011); “*Davranışsal İktisat Çerçevesinde Güven Kavramı*,” Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul

- Önder, İzzettin (1991); “*İktisat Psikolojisi*,” İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, Maliye Araştırma Merkezi Konferansları, Sayı 34, s.178-187.
- Özdamar, Kazım (2013); *Paket Programlar ile İstatistiksel Veri Analizi*, Nisan Kitabevi, Eskişehir.
- Özgür, Ertuğrul Murat (2010); “Bölgesel Kalkınma,” *Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi*, Coğrafya Bölümü Ders Notları, s.1-90.
- Rafael Di Tella, Robert J. MacCulloch ve Andrew J. Oswald (2001); “Preferences over Inflation and Unemployment: Evidence from Surveys of Happiness,” *The American Economic Review*, Vol.91, No.1, s.335-341.
- Richard, E.Hattwick (1989); “Behavioral Economics: An Overview,” *Journal Of Business And Psychology*, Volume 4, No 2, Winter, s.141-154.
- Richard, Easterlin (2001); “Income and Happiness: Towards a Unified Theory,” *The Economic Journal*, s.465-484.
- Ruben, Ester ve Devrim Dumludağ; İktisat ve Psikoloji,” *İktisatta Davranışsal Yaklaşımlar*, (Derleyenler: Devrim Dumludağ, Özge Gökdemir, Levent Neyse ve Ester Ruben), İmge Kitabevi, Ankara.
- Ruut, Veenhoven (1997); “Advances in Understanding Happiness,” *Publish in French in Revne Quebecoise de Pscyhologie*, ,Vol 18, s.29-74.
- Saral, Ali; “Laboratuvar Deneyleri: Metodolojik Bir Giriş,” *İktisatta Davranışsal Yaklaşımlar*, (Derleyenler: Devrim Dumludağ, Özge Gökdemir, Levent Neyse ve Ester Ruben), İmge Kitabevi, Ankara.
- Savaşan, Fatih (2010); “Nobel İzinde İktisat Kuramının Gelişimi,” *Helbert Aleksandre Simon*, (Derleyenler: Tahir Büyükkakın, Yaşar Bülbül ve Necip Çakır), İstanbul Ticaret Odası, İstanbul.
- Selim, Sibel (2008); “Türkiye’de Bireysel Mutluluk Kaynağı Olan Değerler Üzerine Bir Analiz: Multinomial Logit Model,” *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 17, Sayı 3, s.345-358.
- Sümbüloğlu, Kadir; “Lojistik Regresyon Analizi,” http://78.189.53.61/-/bs/ess/k_sumbuloglu.pdf, (Erişim Tarihi: 07.11.2015).
- Şeker, Murat (2010); “Mutluluk Ekonomisi,” *Sosyoloji Konferansları*, On dokuzuncu Kitap, s.113-134.
- Şeniğne, Billur (2011); “Rasyonalite Kavramına DeneySEL ve Davranışsal İktisat Bağlamında Yeni Bir Bakış Açısı: Nöroiktisat,” Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- Şentürk, Elif (2011); “*Mutluluk Düzeyinin Sosyo-Demografik Özelliklerle Lojistik Regresyon Analizi Aracılığıyla İncelenmesi ve Türkiye İçin Bir Uygulama,*” Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Şerbetçi, Ahmet ve Mehmet Suphi Özçomak (2013); “Sıralı Lojistik Regresyon Analizi ile İstatistik ve Ekonometri Derslerinde Başarıyı Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi: Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Öğrencileri Üzerine Bir Uygulama,” *KSÜ İİBF Dergisi*, Cilt 3, Sayı 1, s.89-110.
- Şimşir, Necmiye (2013); “Türkiye’de Mutluluk Ekonomisinin Belirleyicilerin Ekonometrik Analizi” *Ekonomik Yorumlar*, Cilt 50, Sayı 579, s.7-22.
- Tansel, Aysıt ve Nil Demet Güngör (2004); “Türkiye’den Yurt Dışına Beyin Göçü: Ampirik Bir Uygulama,” *Economic Research Center Working Paper In Economic*, s.1-10.
- Taş, Barış (2006); “AB Uyum Sürecinde Türkiye İçin Yeni Bölge Kavramı: İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması(İBBS),” *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt VIII, No 2, s.185-197.
- Taşdemir, Murat (2007); “Belirsizlik Altında Tercihler ve Beklenen Fayda Modelinin Yetersizlikleri,” *Sosyal Bilimler Dergisi*, s.307-318.
- The Centre for Bhutan Studies (2011); “The 2010 Gross National Happiness Index: Part” <http://www.grossnationalhappiness.com/articles/>, (Erişim Tarihi: 29.07.2016).
- TÜİK (2014); *Yaşam Memnuniyeti Araştırması*, Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası, Ankara.
- Üçdoğruk, Şenay, Fahamet Akın ve Hamdi Emeç (2001); “Hanehalkı Harcamaların Olasılıklarını Sıralı Regresyon Modeli İle Tahmin Etme,” *V.Ulusal Ekonometri ve İstatistik Sempozyumu*
- Veenhoven, Ruut (2007); “Measures of Gross National Happiness,” *Presentation at OECD World Forum on Statistics*, s.1-29.
- Veenhoven, Ruut ve Devrim Dumludağ; “İktisat ve Mutluluk: Bugün Daha Mutlu Muyuz?,” *İktisatta Davranışsal Yaklaşımlar*, (Derleyenler: Devrim Dumludağ, Özge Gökdemir, Levent Neyse ve Ester Ruben), İmge Kitabevi, Ankara.
- White,A (2007); “A Global Projection of Subjective Well-being:A Challenge To Positive Psychology?,” *Psychtalk* 56, s.17-20.
- Wolfers, Justin (2008); “The Economics of Happiness, Part 1: Reassessing the Easterlin Paradox,” *Freakonomics*, <http://freakonomics.com/2008/04/16/the-economics-of-happiness-part-1-reassessing-the-easterlin-paradox/>, (Erişim Tarihi: 07.11.2015).

Yavuz, Gonca Gül (2010); “*Polatlı İlçesinde Üreticilerin Tarım Sigortası Yaptırmaya Karar Verme Sürecinde Etkili Olan Faktörlerin Analizi*,” Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Yıldız, Rıfat ve Yıldırım, Ertuğrul (2010); *Soru – Cevap Tekniğiyle Tez Yazma Makale Hazırlama ve Yayınlama Kılavuzu*, Geliştirilmiş 3.Baskı, Detay Yayıncılık, Ankara, 290s.

Yılmaz, Burcu (2015); “*Davranışsal İktisat Perspektifinden Enerji ve Çevre Sorunlarının Değerlendirilmesi*,” Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.

İnternet Kaynakları

Bartın (2016); <http://www.bartın.gov.tr/> (Erişim Tarihi:02.09.2016).

BRT (2016); <http://www.bartın.edu.tr/workpage.aspx?department=1&navurl=B115446254> (Erişim Tarihi:02.09.2016).

IEP (2016) ;<http://www.iep.utm.edu/hedonism/>, (Erişim Tarihi:17.04.2016).

Karabük (2016) ;<http://www.karabuk.gov.tr/> (Erişim Tarihi:02.09.2016).

Resmi Gazete (2016) ; <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2002/09/20020922.htm#3> (Erişim Tarihi: 01.09.2016).

Safranbolu (2016); <http://www.safranbolu-bld.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 02.09.2016).

TDK (2015); http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&view=gts, (Erişim Tarihi: 07.11.2015).

TED (2016); https://www.ted.com/talks/daniel_kahneman_the_riddle_of_experience_vs_memory/transcript?language=tr#t-15152, (Erişim Tarihi:19.06.2016).

TÜİK (2016); http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1059 (Erişim Tarihi: 02.09.2016).

WİKİPEDIA (2015); [https://en.wikipedia.org/wiki/SAS_\(software\)](https://en.wikipedia.org/wiki/SAS_(software)), (Erişim Tarihi: 19.03.2015).

Zonguldak (2016); <http://www.zonguldak.gov.tr/> (Erişim Tarihi:02.09.2016).